

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

JUHÁSZ FERENC ÉS ÁCS KÁROLY KÖSZÖNTÉSE
EMLÉKEZÉS FEHÉR FERENCRE
BORDÁS GYŐZŐ REGÉNYRÉSZLETE
MÉREY KATALIN ÉS BOŠKO IVKOV ESSZÉJE
ÓZER ÁGNES KÁLLAY BENJÁMINRÓL
KEREKES LÁSZLÓ: WEIDENHEIM
VÉGEL LÁSZLÓ TILTAKOZÓ LEVELE

KÖNYV-
SZÍNI- KRIKKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2003

Szeptember

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Buzás Márta

TARTALOM

JUBILÁNSOK

Juhász Ferenc hetvenöt éves

Bori Imre: „Az époszi gondolkodás állati szent virágos kertjében” (*tanulmány*) 885

Ács Károly hetvenöt éves

Ács Károly: Hét és fél vers 890

Pap József: Józanodva (*vers*) 893

Kalapis Zoltán: Levél Kölnbe Ács Károlyhoz 895

Fehér Ferenc most lenne hetvenöt éves

Németh István: Verseid szeme (*esszé*) 899

Bordás Győző: Katonaszökevény II. (*regényrészlet*) 901

Mérey Katalin: Ügyintézés közben (*esszé*) 916

Kortárs horvát költők

Josip Sever: Ballada a horvát és a szerb szavakról 920

Tito Bilopavlović: Ismerem én az ilyeneket! 921

Slavko Jendričko: Szabályos élet 922

Branko Maleš: „This is not a love song” 922

Milorad Stojević: Pécs a Mecsekről nézve 924

Jagoda Zamoda: Szép idő és kellemes hétvége 925

Branko Cegec: A dolgok állása 926

Gulyás József: Éjszakai feljegyzések, 1999 (*napló, II.*) 928

Szabó Palócz Attila: Az aranyszőrű báránycák (*mese*) 950

B. Foky István: Visszavadtítás (*regény, II.*) 954

JUHÁSZ FERENC HETVENÖT ÉVES

„AZ ÉPOSZI GONDOLKODÁS ÁLLATI SZENT
VIRÁGOS KERTJÉBEN”

(Juhász Ferenc)

B O R I I M R E

„Röpült irodalmunk tajtékpipás múltja . . .”

A hetvenöt éves költőt a *Halott feketerigó* című, 1983-ban írt, és 1985-ben megjelent nagy verses kódexében lapozva köszöntjük. A költői teljességgel az interpretáció részletességéről lemondva írjuk köszöntőnket, hiszen olyan jelentős, összefoglaló karakterű alkotásba pillantunk, amely a köszöntőt meghaladó méretű kifejezését igényli mindannak, amit Juhász Ferenc a magyar költészet elmúlt ötven esztendejében alkotásaival képviselt és kincsesládájába tett. Lélegzetelállító gazdagság ragyog ebben a költői ajándékban: teljességre törően a természeti, az „emberiségi” és költői Mindent írta abban a többezer hosszú sorban, amely a *Halott feketerigó* törzsszövege, ilyen módon a magyar költészet vitathatatlan megaverse. Elfér benne az Univerzum a csillagaival, Földünk a múltjával, a magyarság a maga történelmével és a biai szülőház picinyke konyhája a szenvedésekkel és az idilli pillanatokkal, a budai lakás menedék volta és zárt paradicsoma a költőnek és családjának: ott a költő Ádám mögött Évaként „ősidőkbe érő fény-ingű szőke angyal őrzi” – egyedülálló hősnője a XX. századi magyar lírának, e líra érzékenységének és érzékiségének. Ő az, akiben Juhász Ferenc diadalát is ünnepli a versekben, versrészletekben nemi idilleket élve meg, hiszen a *Szülészet könyve* volt „léttudásának” alapja.

Az ilyen biológiai és vele társult kozmikus indulatokat nyilvánvalóan a magyar költészet szelídebbre formált felfogása életről és versről nem

bírta el: az 1956-os *A tenyészet országa* versei már ezt jelezték, és 1983-ban, amikor a *Halott feketerigó* sorait róttá (s már az ezt megelőzők és az utána következő versek és verseskönyvek) a költőről alkotott felfogásának új meghatározását kellett megfogalmaznia. Visszanyúl az ógörög istenvilágba és azt mondja, hogy „Orfeusz vagyok! Világ, higgy Orfeusz énekemben!” S ha Orfeusznak tudja magát, akkor annak is, aki a poklot is megjárta:

. . . Föltámasztó hitem lángol

ujjaimban, emberföltámadás virágdalaimban, világföltámadás boldog énekemben. A Világegyetem-Hárfa az ölemben. Szívemhez szorítom Emberiség-Hárfám, pengetem ujjammal Világlét Világfám. Orfeusz-kezemben, Orfeusz-hitemben zenél az a hárfa Isten-teljesebben. Halljátok, ti élők? Halljátok, halandók? Halljátok, ti holtak? Halljátok, ti élők? S énekemet hallja csillag, kő, víz, kristály, s énekemet hallja tűz, erő, anyag, tér, s énekemet hallja szervesen és szerves, s énekemet hallja, s dalra-engedelmes a mágnesesség az anyag minden dolga, az elektromosság, gravitáció-hűt, és a bolygók, a holdak, ősi halmazpontok, fénylázadásfelhők, a robbanás-gondok a szétlazarulások, a sűrűsödések, alkotó elemek, héjak, vegyi fények, hallja az elemi részecskék reménye, hallja a bizalom sugárzáscsőnd fénye . . .

Éneknek és énekesének új, utánozhatatlan és megismételhetetlen modellje van itt együtt. Mint ahogy megtalálható a többiben is, mik az utolsó harminc évben megjelentek. Pontosán és meggyőző tömörséggel írja le: „A költőnek az a dolga, hogy a Léttel törődjön!” Természetesen vannak hosszú tirádái is erre a témára (az egyik például így kezdődik: „Az t hiszitek, nem tudom az emberi kint . . .”), hiszen a XX. században írta ezeket a verseket, amelyet egyszerre nevezhet „Rettenőt Kornak” s „Gyönyörűnek” is. Vissza-visszatér arra a kérdésre, hogy mi a költő dolga. Egyik meghatározása szerint ez: „A költőnek meg tudni: mi van a pillanatban. A pillanat mögött miféle tény tenyészik. S meghal-e majd az ember, ha a Mindenség kivérzik.” Szól a költői hitről is: „A költő hite: hogy mindig az lehet, amivé lennie kellett, s mert mi lenne más, mint Ámulás, Hit, Öröm, Szabadság, Gyász, Remény, Szerelem, Rámu-

tatás, Emberbizalom, Bűnbüntetés, Ámulás, Átok, Népében Tisztaság, Tudatos Fölszabadulás, a Természeti Jóság Tudatlámpája, az Emberi Adósság Kifizető Aranypénze, a Természet Egyetlen Irgalomlámpafénye, a Megvalósulás Hatalma.” És mintha a középkori nagy és elragadtatott misztikusok lelkisége reinkarnálódott volna benne (a könyv 143. oldalán ezeknek a misztikusoknak a névsorát is megtaláljuk), eljut a gondolatig, hogy a költő Krisztushoz hasonlatos, a megfeszítetthez, hogy Bia lehetne a XX. századi Betlehem is. Ír egy imádságszerű betétet is versébe:

*Nézz méhed szülőttére, nézz rám Anyám, nézz a Megváltó Emberfiára,
nézz a Mindenség Költőfiára, akit uraddal tettedek a szerelemben,
aki a Mindenség Szívébe néz, a Szerelem Szívébe néz . . .*

S mondja is: Vállán két keresztfa: „Isten és a Világ!”

Előbb azonban megszólaltatta Vörösmarty Mihály utolsó versét, az első sorát módosítva a maga szavaivá teszi: „és mit is akarsz te még szegény, Szegény magyar költő, Mire virradsz te még? Van-e még reménység, Lesz-e még hajnalod? Férfi napjaidban Hányszor álmodoztál, Büszke reményekkel Kényedre játszottál!” De kölcsönöz szöveget Tóth Árpádtól, József Attilától, Radnóti Miklóstól is, hogy maga mögött tudhassa az egész magyar költészetet.

A filozófus-költő sem lép ki abból a varázskörből, amit létezőként maga köré vont: „S mert ember vagyok, költőként cselekszem.” Van erre is meghatározása: „Néztem a Folyamatos Megvalósulás-Csodát, néztem a Folyamatos Létezés-halált, néztem a Történi Időt, az Idővel Történi Anyagot, Teret . . .” Azt is leszögezi, hogy csak a formában látható a dologi jóság, nem az anyagokban, de az alakzatokban, a dologi forma a valóság emberiránya . . . „Három lét-terrénumot” jelölhet meg ezzel kapcsolatban: a paleontológiát a maga „Ősanyagával” és az atomvilágot, ahová modern Orfeuszként az atomreaktorba ő is alászállt, hogy találkozzék a „múltidő-jövőidővel”. S hozzá idézetként a tudós barát Marx György levelét idézza a kvarkokról. De idézi Csányi Vilmosnak *Az evolúció általános elmélete* című könyvét. Harmadikként a magánélet „kis világát”.

Művészete gerince ilyen módon nagyon is konkrét az önéletrajz-eposza sok-sok epizódjában: idillikus a biai gyerekkor sok-sok képe, de tragikus az első feleséggel együttlétük, akinek sorsa a „meghívott halál” volt, s vált a költő „átok-angyalává”. Vers-kódexének a címe is ezt rögzíti, s mi prózaként idézzük:

„Mert mi lehet túl a halálon? Ezt nekem egy halott sem mondta el. Pedig kérdeztem kiabálva. Az akasztottra hajolva, a Csönd szívére állva. De senki sem felelt! Nem szólt a halott. Éjszaka három óra volt. A halottat elvitték meztelenül. A nyomozók is elmentek. Egy rózsabokor tövében megláttam most a halott feketerigót.”

Nem kevés sorban említi ezután a feketerigót. Ekkor lesz a pacsirta mellett a feketerigó a madara az eposzában, a rigó pedig az ő dalmadara!

A választott versépítése a nagy formai készséggel dolgozót mutatja – az Egészben a sok-sok részletet: az egyszer elmondottakat az ismétlődésekkel a hosszú sorokon belüli rímekkel, amelyek (ő époszról beszél!) állandó helyei a szövegnek. Külön vizsgálatot igényelnek ezek a dualista módon összekapcsolt és rímelni kényszerített mondatok. Csak pár példát idézek: „csontfűrész embervállban, ifjúság tél-kabátban”; „Hantai Simonrácsok, ó, fehér kimúlások”; „Hogy milyen is az emberi fajta, mért lángol majd a Mindenség-pajta”; „mindig gyászoló, sose áruló”; „Még nem esett a hó. Mi lett belőled halott feketerigó.” Vagy: „Úgy ment, ahogy a kék csókák járnak döcögve, farral billegetve, majdnem seggre-esve, lépteit próbálva hegyesre nyesve ahogy az öreg kékcsoka jár.” A hasonlatvilága gazdagságának többször is a golyó-kép a jellemzője: „a bomba, a repeszvasdinnye” – olvassuk. De tud emléglyónagyságról is, a szemnek pedig több változatát is leírja. Különösen a légy szem-variációkban dús Juhász Ferencnek ez a verse. Van a nemiségből kibontott hasonlata is: úgy ömlött anyja vére, „hogy előmlött a tómenti vidéken, mint a havi vérzéssel megtisztuló alkonyat”. Erős képei közül hadd idézzünk csak egyet: „sárga a konyha, mint egy őszi kiáltás, mint a lépesméz-szívű őszi sejtelem”. A fénynek pedig fehér a szíromlevele. Folytatva a gyűjtést, rátalálunk arra a képére, hogy a „télnek fehér halálszaga van”, a tavasznak ellenben „boldog spermaforradalma”, végül pedig idézzük a költőre hivatkozó hasonlatot: „A költő úgy nézi a halottakat, mint geológus egy bonyolult követ.”

A kritikusok gondját a nagy vers kinyilatkoztatásokra emlékeztető, de ékeiktől megfosztott mondatai hozták, amikor például kijelenti: „Költő reménye nem lehet: Halál!” Vagy: „Ezért ember az ember.” Vagy: „Reméltem, ámultam, éltem.” Vagy: „Itt vagyok. Élek. Ember vagyok.” Mintha a költő a próza gondolatvilágából vetné fel magát a költői magasokba az ilyen, a nagy költeményt sajátosan tagoló mondataival, gyakran egyszavas tömondataival, szembeállítva ezeket a húsz-harminc soros mondatokkal – egyúttal e sajátosan tagoló kijelentéseivel eszmei görbéjét rajzolná fel. Versbe kerül, mi tanításának a lényegét teszi több variációban is:

A rózsát meg kell metszeni. A szőlőt is meg kell metszeni. A verset is meg kell írni, az époszt is meg kell írni. Az asszonyt csókolni kell. Gyereket kell csinálni. A halottat el kell temetni. Amikor sírni kell: sírni. Amikor nevetni: nevetni. Amikor szeretni: szeretni. Az öregnek vigasz kell. Az embernek: reménység. A haldoklónak mosolygás . . .

A *Halott feketerigó* még nem a hetvenöt esztendőös költő versgondolati világának a summája – de legfontosabb verskódexe mindenképpen. Költői üzenetei itt vannak versbe kódolva!

ÁCS KÁROLY HETVENÖT ÉVES

HÉT ÉS FÉL VERS

ÁCS KÁROLY

75. születésnapomra

ÉBREDÉS

Úgy aludtam el:
készültél valahova.
Félálomban sokáig hallgattam
cipősarkaid – finom, kis kalapácsok –
szapora kopogását.
Arra ébredtem, hogy már elmentél.
Sokáig mozdulni se bírtam
(esetlen Gulliver):
ágyamhoz szögezett a csend
sűrű pókhálófonala.

(Köln, 2003. február 25.)

VERS ÉS MADÁRDAL

minden nap megvívni
csatánkat
s kimenteni egy szót
egy dallamot
egy madárdalt:
hátha megmarad
hátha feltámad . . .

(2003. március 9.)

HAJNALI ÜZENET

Üzen a tavasz:
 Most ne légy ravasz,
 És ne légy gonosz;
 Ne ossz most: szorozz!

(2003. március 28.)

BÁCSKAIASAN

Az én szívem
 ÁRA dobog,
 a tied meg
 AMÁRA.
 Nem is tudom,
 hogy akasszuk
 ugyanÁRA a fára . . .

(2003. március 30.)

EGY ÉLETRE ÖSSZEKÖTVE

Amíg el nem felejtődik egészen,
 írjuk ide, feketével fehéren:
 senkinek se vagy *ennyit* az eszében.
 De jegyezzük azt is mellé szerényen:
 senkinek se vagyok *így* a bögyében.
 Kvittek vagyunk? Cserélhetünk? Nem éppen . . .

(Köln, 2003. április 23.)

EGY NASTASIJEVIĆ-MOTÍVUMRA ÉS RÉGI FORDÍTÁSÁRA

*A csillagokban szebben hangzana
 mit fájdalommal dadogtat a ma*
 (1948)

A fájdalommal kibékül a ma
 S a dadogásból kiszikrázik a csillag

(2003. május 3., a St. Agatha-kórház intenzív osztályán)

AJÁNLÁS

Mivel énrám már senki sem tart igényt,
így hát ezennel *magamat* ajánlom!

(Köln, 2003. május 6., St. Agatha-kórház)

IDILL

(alterego III)

Az öregúr kísétál a parkba
a vén csavargó kikecmereg gönceiből
az öregúr jóízűen nyújtózik
a vén csavargó fájó derekát tapogatja
az öregúr füttyörészik
a vén csavargó nyögdéccsel
az öregúr kiválaszt egy jó padot a hűvösben
a vén csavargó leroskad a legelső padra
az öregúr a gyerekkorára gondol
a vén csavargó semmire sem gondol
az öregúr nyála kicsordul
a vén csavargó nyelni próbál de nincs nyála
az öregúr feje hirtelen félrebillen
a vén csavargó odarohan föltámogatja
az öregúr a vén csavargó
a vén csavargó az öregúr.

(Köln, 2003. július 15.)

JÓZANODVA

PAP JÓZSEF

Köszöntöm a 75 éves Ács Károlyt

Cserélődik, lép a világ,
S embere vált hitet, hazát,
Hogy el ne tapossák.

Erősfogúd immáron csak
Fogatlanul *roppantalak* –
A 75 évest!

Elpanaszlom sérelmeid,
Felsorolom érdemeid,
Ha netalán mégis . . .

Dacos voltál, perlekedtél,
Kuszaságban rendet tettél:
Szigorú vers lettél.

S vagy-e még, ha nem olvasnak,
Ha csak kirakatba raknak?
Ha csak mutogatnak.

Kik értettek, cserbenhagytak,
Kikhez szólnál, nem olvasnak:
„Divatja-múlt” lettél.

Hátad mögött összesúgnak:
„Ósdik igéi az úrnak –
Ülne inkább veszteg!”

Lapoznák fel *ÖSSZESEDET*,
Másképp ejtenék ki neved,
S föllobogtatnának!

Mégse csüggedsz: zsák a feltját,
Költemény az olvasóját
Megtalálja. Meg ám!

LEVÉL KÖLNBE ÁCS KÁROLYHOZ

KALAPIS ZOLTÁN

Kedves (egykor valódi, most virtuális) szomszéd,

jó egészséget, tűrhetőbb öregkort kívánva köszöntelek 75. születésnapodon. Ráadásul még azt is hozzátehetném, hogy legyél továbbra is ifjú (a szívedben), vidám és bohó, de egy ilyen óhaj egy azonos korú „sorstárstól”, még ha iróniával is mondja, magyarázatra szorul. Már hallom is az epés megjegyzéseket: „Két bohó? Két bohóc!”

Szomorú, hogy ebben a rosszmájúskodó meglátásban némi igazság is van: olykor tényleg harlekinnek, pojják módjára léptünk a porondra, s ott, ha kellett, orra buktunk, hagytuk, hogy felpofozzanak bennünket, s arcunkat szappanhabbal maszatolják be, miközben a közönség jót röhögött rajtunk.

Én ezzel valahogy így vagyok. És Te?

Tőlem, a sült realitástól, a riportpróza művelőjétől persze nem várhatod el (nem hiszem, hogy egy ilyen kívánság bármikor is megfordulna a fejedben), hogy költészetedet, életművedet méltassam, ez tényleg nem az én asztalom. Meg aztán, szavaid után ítélve, ezt, látszólag, most már másoktól sem igényeled. Legutóbbi leveledben reményvesztetten írod, hogy „. . . minnek is nekünk, múlt századi mumusoknak, hogy ünnepel tessük magunkat kényszeredetten, hisz igazából senkinek sem kellünk!”

Rezignált soraid mélyéből azonban én mégis azt hallom ki, hogy ezúttal is többet vártál, egy kicsit nagyobb elismerést reméltél kortársaidtól, a kritikusoktól, a kiadótól, az egész itteni leszegényedett, elsor-

vadt irodalmi élettől (ahol most már „75–80 évesek is futják a pástot”), esetleg valami életműdíjat a „szomszédos hazától”, amely azonban korábban sem volt bőkezű sem veled, sem másokkal, viszont a hazai „osztogatókkal” nem lehetsz elégedetlen: nagyvonalúak és gálánsak voltak.

Ezek helyett most „csak” az egykori szomszéd (rendhagyó) levele fut be, aki időközben barátta lépett elő, mivelhogy folyóirat-küldeményeivel, újságkivágások postázásával, meg ritka, de hosszú magánleveleivel igyekszik enyhíteni kölni magányodat. Ez olyan civakodó korrespondencia, öreges perlekedés, amely hol patáliába, hol égi háborúba torkoll, rendszerint semmiség miatt.

Az év első felében a kórházi ágyból köszöntöttél abból az alkalomból, hogy betöltöttem a hetvenötödikét. „Hogy a születésnapig rigmus sem maradjon el, ide írok nem is egyet, de hármat” – írod. Az egyikben, a *Bácskaiasanban*, találóan jellemezted kapcsolatunkat („Az én szívem / ÁRA dobog, / a tied meg / AMÁRA), a másikban, a *Hajnali üzenetben*, arra intesz, hogy „ne ossz most: szorozz”.

Na nézd csak, gondoltam akkor, a kedves szomszéd Debreczeni József nyomdokain jár, aki annak idején, a hatvanas években – nem tudom, emlékszik-e erre valaki – heti rendszerességgel írta bökverseit a *Magyar Szóban*. Hol csacska csacsiságok, hol vitriolos gúnyversek voltak ezek.

Most viszont azt látom, hogy a három közül kettőt beillesztettél abba a csokorba (*Hét és fél vers* címmel), amelyet a *Híd* szeptemberi számába szántál 75. születésnapod alkalmából.

Hát akkor most kié ez a két kádencia, az enyém vagy a Tiéd? Persze, hogy a szerzőé, azt csinál vele, amit jónak lát. Én legfeljebb kesereghetek: oda a születésnap ajándék!

Most látom csak, milyen útra tévedtem: még majd összezördülök a szomszédoddal két csasztuska miatt. Hogy könnyebbítsek magamon, áttérek a többes számra: két összeférhetetlen vénember, két akasztófavirág!

De miért legyünk mi különbek őseinknél, akik ugyancsak külön utakon jártak. A Tiéd, az erdélyi unitáriusok, a Szentháromság dogmáját megtagadva, csak az egyszemélyű Istent ismerték el, az enyéim viszont, a Bánátban letelepedett katolikus bolgárok, a paulicsánok, nagy elsi-

geteltségükben, Szent Pál leveleiben találták meg hitük értelmét, innen a nevük is (Paulus).

Mostanában – ezzel még nem „dicsekedtem” –, azzal a gondolattal játszadozom, hogy verseidnek cizelláltságát, a művességedet mintha neved is visszatükrözné – az örökölt is (Kovács), a választott is (Ács) – azaz rokonságot keresek abban, ami nehezen rokonítható: a poézis és a kétkezi munka között.

Nem azt akarom mondani, hogy Te szakképzett iparos vagy, mint ahogyan nehezen tudnálak elképzelni bőrköténnyel a derekadon vagy ácsplajbással, szekerce alakú ácsfejszével a kezekben. Csak azt próbálom valahogy eldadogni, hogy a született költő, mint amilyen Te is vagy, olyan gonddal rakja rendbe szavait, mint ahogy azt egy ács teszi a tetőfedő fenyőlapokkal, vagy olyan odaadással kovácsolja mondatait, vesszorait, mint ahogy azt a vasműves teszi egy ékes lépcsőrácscsal, egy kovácsolt díszkapuval.

Egy zsidófalusi templomtorony látványa, egy vaskorlát ornamentikája vagy egy veretes vers élménye akár azonos is lehet: a szépség, az alkotókedv diadalát hirdeti. Már ezért is teljes tisztelet az ácsoknak és az Ácsnak, a kovácsoknak és a Kovácsnak, a költőknek és a Költőnek. (Csak zárójelben jegyzem meg: nekem az anyakönyvben bejegyzett Karlo Kovač, vagy a német igazolványban feltüntetett Karl Kowatsch ilyen gondolatokat nem vált ki, esetleg másféléket.

A legelején túrhető öregkort kívántam Neked. Persze az öregség ellen nincs orvosság, valahogy el kell viselni, ha szerencsénk van, akkor kevesebb nyavalyával. Egy vén csont gondjai törnek elő egyik legújabb versedből is, ezekből a szösszenetekből egyre több van leveleiden. Az *Idill* című költeményedről beszélek, amely valójában a *Magyar Szóban* megjelent *Alteregő* ciklus harmadik darabja. Ez most szintén helyet kapott válogatásodban: egy öregúr – a költő – hasonmását ismeri fel egy vén csavargóban („az öregúr jóízűen nyújtózik / a vén csavargó fájó derekát tapogatja / az öregúr fütyörészik / a vén csavargó nyögdécsel”).

Megismétlem jókívánságomat: túrhető öregkort kívánok Neked 75. születésnapod alkalmából (Szabadka, 1928. szeptember 8.), még azt is megkísérlem, hogy vigasztaljalak nagy elhagyatottságodban: 1985 óta, amikor megjelentek pályáösszegező összes verseid, két újabb kötettel

jelentkeztél (*Ráklépcsben, 1955; Az anyag panaszai, 1999*), de jön egy harmadik is, a születésnap (Mészólitások, 2003?).

Ne legyél tehát annyira elégedetlen önmagaddal és a világgal, de a „vajdasági céhbel” sem, amelyből önszántadból kiléptél, „felejtett árva” lettél.

Legyél inkább jóízűen nyújtózkodó, füttyörésző öregúr, ha van erőd hozzá. S a kriptakulcsot se keresd, talán van még néhány évünk . . .

Bevallom, a világgal én sem tudok mit kezdeni (elfogadom olyannak, amilyen) s arra sem vállalkozom, hogy megmentselek Önmagadtól. Túl nagy falat ez, alighanem a Te torkodon is elakadt . . .

FEHÉR FERENC MOST LENNE HETVENÖT ÉVES

VERSEID SZEME

NÉMETH ISTVÁN

Nagy fény gyulladt 1928. augusztus 3-án egy Nagyfény környéki tanyán, megszületett a jobbágyok unokája – kezdeném a tréfás köszöntőt ma, hetvenöt esztendő elmúltával, de most semmi kedvem tréfálkozni, a Költő már tizennégy éve egy hatalmas, súlyos kő alatt pihen az újvidéki Városi temetőben, egy beláthatatlan nekropoliszban, ahol aligha érezheti magát otthon, de hát a költők nem mindig hagynak maguk után végrendeletet, végakaratot. Mindössze három napot kellett volna még várnia, hogy betölthesse a hatvanegyediket s még tizennégy évet, hogy most pohárkoccintással köszöntsük fel 75. születésnapján, Ő pedig minket, maradék barátait, fogyatkozó olvasótáborát legújabb, erre az ünnepi alkalomra megjelentetett könyvével ajándékozzon meg. Miről szólna ez a könyv? A költő őszikéit tartalmazná, avagy az önmagát vallató író naplóját? Mit írna ma Fehér Ferenc, aki a magyarországi rendszerváltás és a miloševići éra kezdetén távozott közülünk? Akiről azóta Újvidéken teret, itt-ott utcát neveztek el, s megalakították, majd szép csendben elaltatták – elaltattuk! – a Fehér Ferenc Irodalmi Táborát, a Fehér Ferenc IRO-M Szakosztályt, a Fehér Ferenc Könyvbarátok Körét, a Fehér Ferenc Napokat . . . Mi történt a tizennégy esztendő alatt, amely esztendőket nélküle busongtunk át maradék délvidéki magyarok, akikre, úgy tűnik néha, sem itthon, sem odaát nincs „igény”? Milyen verset szikráztatnál ki ebből a felemás állapotból? Amit egyébként már e világi léted alatt is helyel-közzel megtapasztalhattál. Mit szólnál ahhoz, hogy az a lap, amelyik utolsó éveidben Neked is kenyeret

adott – Te a szíved-lelked adtad neki cserébe – s amelyik (ahogy Te magad fogalmaztad meg egyszer) nem mindig volt szellemiségében is a nevéhez méltó, de amelyik mégiscsak hirdette, hogy bajlátta szülőföldünkön él még a *Magyar Szó* –, mára, akárcsak mi, olvasói, elfogy, mint a holdvilág. És a könyveink? Nem azért árulják őket szatócsboltokban, pult alól, mert tiltottak – ó, nincs ma már cenzor, se öncenzúra, se tiltott portéka! –, hanem hogy ne vegye el a drága helyt a csomagolópapír és a papírsebkendő elől. A könyv nem kurrens áru többé, különösen nem a reményt veszített, maradék olvasók számára. Mit jegyeznél fel ilyen körülmények között a naplódba, például mit jegyeztél volna fel tegnapelőtt, azon a szomorú napon, amikor a tévében egy magyar kormánytisztviselő hűvös tárgyilagossággal közölte nézőivel, hogy a kettős állampolgárság elnyerése ügyében a délvidéki magyarok ne ringassák magukat hiú ábrándokban, az anyaország ez irányban nem tehet semmit. De mégsem a kormánytisztviselő brutális őszintesége fájt volna Neked (is) a legjobban, hanem egyik anyaországi betelefonálóé, aki azzal érvelt a kettős állampolgárság ellen, hogy ha ezt a határon túliak megkapnák, túl sokan lennének ők, határon belüli magyarok! Feltennéd a kérdést: hallotta ez a betelefonáló valaha is a *Himnusz*t? Olvasta egyszer is? S ha igen, mi értelme volt? És mi értelme volt azt megírni? Mi értelme van egy versnek, még oly megrázónak is, mint a Vörösmarty *Szózata*? Ki tartja számon? – kérdezed egyik versedben jómagad is. „Ki tartja számon . . . Bácskában írt csendes, vétkes verseim?” – írtad egy év híján fél évszázaddal ezelőtt. Ki tart bennünket számon, ha már a testvéreink is elmostohásodnak tőlünk. Egyszer hosszan rajtafeledve a szemed az ablakod alatt bólogató szemercefán, azt mondtad, már-már megrendülve: nem tudok betelni apokaliptikus szépségével . . . Mi rémlett fel előtted, mit tudtál arról a fafajtáról, netalántán a Te „fafajtád” sorsa rémlett fel előttd abban a pillanatban? Néha olyan gondolatom támad, hogy le kéne gördíteni nyugvóhelyedről azt a hideg, tonnás követ, akkor talán újra fellobbanna az a nagyfényi láng, amely bevilágítaná azt a „tarlók közt szikrázó betonut”-at azzal a kisfiúval, aki ott mendegél s „fönről az égből éppolyan, mintha egyhelyben állna”. Mondd, mi, akik még itt vagyunk lent, milyennek látszunk abból a magasságból, ahol Te vagy? Nem tűnik úgy, mintha egy helyben állnánk? Mert, ugye, figyelsz bennünket? S a mi szemünk vajon mit kutat, hova téved ebben a széthulló világban?

KATONASZÖKEVÉNY (II.)

BORDÁS GYŐZŐ

FÉLREÉRTÉS

6.

Mondom, amint besütött a nap a fák közé, szárítani kezdtük a ruháinkat, gondosan az egyikről a másik fára vittük, hogy a nap érje. Amikor ismét fölöltöztünk, össze is borultunk örömben, hogy a legnehezebben túl vagyunk, kígyó sem mart meg bennünket. Mert ettől féltünk a leginkább. Mondtam is az Árpádnak és a Palinak, ha itt talpon ki nem bírjuk reggelig, odaveszünk, a kígyók esznek meg bennünket. Te olyan éjjeli sziszegést még nem hallottál, mint abban az erdőben. Bizonyára csörgőkígyók is lehettek, mert a sziszegésen kívül tompán csörgő hangok hallatszottak minden irányból. Félelmemben magyaráztam a fiúknak azt, amit valahol olvastam, hogy ezeknek a kígyóknak a fejükben hőérzékelő szervük van, valami kutatókészülékük, amivel az áldozatot messziről fölfedezik. Ha akkor tudom, hogy ilyenek felénk nincsenek, és egyébként ezeket a csörgőket csak vészhelyzetben használják, s nem vadászat közben, akkor is rettegtem volna, mert számomra a patkánykígyók sem voltak veszélytelenebbek, mint az olvasmányaimból valók. De jöttek a rettenetes hangok letről a hegy aljából és föntről, az erdő tetejéből, a fák lombjaiból, még a törzsükben is valami motor munkált egész éjjel, az avar pedig mintha állatkeretet rejtegetett volna, a sötét ellenére is mozgásban volt ott minden, bogarak, valami csúszómászók, éjjeli ragadozók . . . Mintha egyenesen a Teremtő küldte volna

reánk valamennyi férgét büntetésül kényszerből ugyan, de kimondott katonai eskünk galád megszegése miatt.

Nagyapámtól hallottam, hogy éjjel, ha veszélyben érzi magát az ember, mondjuk szerűőrzés közben, ugrálni kell, csörögni, csapkodni és sikítani is, mert attól a támadók elbizonytalanodnak. Ez utóbbit nem mertük megkockáztatni, de ugrálni ugráltunk, meg a fán is lengettük magunkat, ha valami gyanúsat éreztünk a közelben, de ott se maradtunk sokáig, egyrészt mert fárasztó volt, másrészt meg az a nyavalyás kígyó, amitől leginkább tartottunk, akár a fán is lapulhatott volna. Már csak később tudtuk meg, hogy itt a Drim – amit egyébként az ott lakók Drinneknak mondanak – partján csak a maláriaszúnyogoktól kell igazán tartani, de azok ellen meg volt védőoltásunk.

Valamikor tíz óra tájt, miután ruháink egészen szárazak lettek, döntöttük el, most már mehetünk Tirana felé.

– De hol van Tirana? – kérdezte Pali.

– Hol a fenében volna, ide egy köpésnyire, a hegyoldalon túl, hát nem láttad azon a katonai térképen? – förmedt rá Árpád.

– De láttam – dadogta –, és az nem lehet, hogy annyira van, mint Palicshoz Kecskemét?

– Mint Szabadkához Palics! – nyugtattam őket, bár azt sejtettem, hogy azért mégiscsak valamivel odébb van. – Ti mennyire nem ismeritek a földrajzot!

– Egy gyufaszálnyira – és mutatta is Árpád kissé görbe ujjával, mekkora egy gyufaszál – ami a görbület miatt még rövidebbnek tűnt –, hát ennyire a térképen. És mindezt csak azért, mert öreg katona lévén, nem engedhette meg magának, hogy kartográfiából mi, szinte gyíkok – mert így hívtak bennünket, újoncokat –, oktassuk ki.

Déltájt meg is éhezünk. Az erdőben volt szeder, amennyit csak akarunk, de ott, amikor az életünket féltettük, ki gondolt az evésre. Viszont ahogy kiértünk egy fennsíki tisztásra, ahol már a vészjósló madarak és a kígyók nem foglalkoztattak, meg egyébként is világosan sokkal biztonságosabban érzi magát az ember, már a gyomrunkkal is törődni kezdtünk. Csak félig érett, sőt egyenesen még zöld almákat láttunk.

– Fiúk, evészet! – adtam ki a parancsot, mintha csak én lettem volna a tizedes, de ezt a szerepet meg kellett játszanom, mert a szökés terve

kétségtelenül az én ötletem volt, így némi jogot formáltam a parancsolgatásra. Annál inkább, mert társaim mintha elveszettebbek, bizonytalánabbak lettek volna nálam.

– Most már nem adjuk föl! Hát nyert csatánk van! Hallottátok?

Egyikőjük sem válaszolt, csöndesen szedték a zöld almát, ették, és tömték az ingükbe is. Én is.

Egyszer, mintha eddig csak lopakodott volna utánunk, ott termett egy albán, civilben: bő posztónadrágban, gomb nélküli hosszú ujjú, de a csuklóját, sőt a fél alsó karját sem eltakaró mellényben, lila fezen, azaz olyan fordított cseréppel a fején és töredező szerb nyelven, pontosan, ahogyan mi is beszéltünk, azt mondja: – Ezt ne csináljátok!

Mondom: – Ember, mi éhesek vagyunk! Ha kell, megfizetjük.

A zsoldunkból eredő némi fém dinár volt a zsebünkben, de mit kezdhetnénk, vagy ő mit kezdhetne ott vele? Tudtam ezt, meg hogy ez az ember sem hülye, de kiengesztelésnek szántam, látván, ez aztán úgy istenigazából föl van háborodva, s ha még jobban kikel magából, akár a törét is előránthatja, ami ott lapult a derékszíjat helyettesítő kendő alatt, de úgy, hogy a nyilván kos szarvából készült fogantyúja, ha másért nem, figyelmeztetésként kikandikáljon.

– Mondja, hol van itt a legközelebbi falu?

Előbb kiszedette velünk az ingbe dugott golóbisokat, amelyeket a fűbe raktunk kupacba, s csak aztán mutatta, furcsa mozdulatokat téve ujjjaival, jobbra másfél óra, balra két és fél. Csak később tudtam meg, hogy a kilométer fogalmát nem ismerik, így csakis órában mérték a járást. Eszembe is jutott nagyanyám szakácskönyve, amelyben az állt: „Végy öt pengőért lisztet, két pengőért élesztőt . . .”

– Fiúk, akkor jobbra! – szólt ismételt vezényszómmal, s most már valóban úgy éreztem, mintha én lennék, akár a századosuk is. Lelki szemeim előtt pedig az a repülő jelent meg, amely majd Budapestre szállít.

7.

A falut, ahova értünk – nem is tudom már –, valami Zrtyánnak vagy Zergarinak hívták.

– Fiúk, az első dolog, amit tennünk kell, azonnal jelentkezünk a rendőrségen.

– Meg vagy te örülve? – kérdi Pali. – A rendőrségre? Én oda élve nem megyek!

– Miért, hát hova? Nem láttad, hogy majd a fejünket vette az a muki a néhány savanyú alma miatt? Ha lopunk, meg is késelhetnek bennünket, de ha a rendőrségen jelentkezünk, hogy mi becsületes szökevények vagyunk, semmi rosszat nem csináltunk, csak haza akarunk jutni, mégpedig Magyarországra, semmit sem tehetnek. Mondjuk azt, kérni szeretnénk Géraldine grófnőtől, hogy könyörüljön meg rajtunk, és dobasson át Budapestre.

– És azt is mondjuk, hogy nagyon éhesek vagyunk, és úgy hallottuk, Géraldine királyné minden magyar szökevénynek szállást és ételmezt biztosít a hazautazás előtt. Nem ezt mondta az albán börekarus Debarban?

Igaz, előbb alig értettem, de a bólogatásából rájöttem. Úgy rázta a fejét, hogy majd leesett, amikor végre megértettem, mit akar mondani. Hát, fura egy nyelvük van, nem mondom.

– Jó – hagyták helyben mindketten –, menjünk a rendőrségre, de te fogsz beszélni.

– Ez a rendőrség?

– Ez.

Milyen magyarsággal vagy szerbséggel, már nem tudom, de mondtam kézzel-lábbal, mi átszöktünk Géraldine grófnőhöz, merthogy . . . S még azt is magyaráztam, ha kell, ott szolgálunk tovább.

Mint a tébolyodottakra, úgy néztek ránk ezek a megkeseredett pofák, akik nem is uniformisban voltak, csak kék nadrágjuk és fura mellényük volt, hasonló, mint az útbaigazítónké, de fejükön turbán, egyiken piszkos-piros, másikon barna, a harmadik meg hamuszínű ingben, mind valami kockás ingben, feltúrva az ujjuk, de befelé, kolbász alakba csavarintva, mordállyal a vastag bőr övükben, amelynek tusája a mi puskánk agyához hasonlított. Köztük csak egy volt feszesebb tartású, olyan rendőrforma, a többinek még foga is hiányzott. S ennek a délcegebbnek a mellénye alól ki-kikandikált egy jókora fénylő rézlap, amelyen vaknyomással egy szám volt beleprésvélve: 136 – még erre is emlékszem, mert otthon éppen ez volt a házszámunk. De ez lényegtelen, viszont zavart, hogy nem sokat beszéltek, kérdezősködni se kérdezősködtek annyit, amennyire én számítottam. Csak én mutogattam a gyomromra, hogy éhesek vagyunk.

Ők csak unottan legyintettek, nyugalom, fiúk, mintha csak ezt mondták volna, aztán ott várakoztunk az üres szobában vagy egy óra hosszát

is, mire az ajtót élesen becsapva bejött valami főnök, talpig feketében, valami játékhajó formájú sapkával a fején. Ő fogott bennünket faggatóra, de hogy milyen nyelven, meg nem mondom, mert egy szót sem értettünk. De mintha őt az a három se értette volna, mert azok is csak kézzel-lábbal magyarázták, amit mondani akartak. Aztán a hajósapkás beszóltott valakit. Ketten jöttek, egy ugyanolyan fénylő feketében, mint ő, aki széket is hozott magával, a másik meg civilben, ugyancsak virágcserepes sapkában, de amelyen bojt is volt. Táblát hozott a hóna alatt, szakasztott olyat, mint a mi palatáblánk volt az iskolában, és párna, papír, ceruza volt a kezében. Írnokok voltak. Ez utóbbi maga alá tette a párnát, és már törökülésben rakosgatta palatáblájára a papírjait, amaz pedig a széken kissé el is vetette magát, majd sokzsebes ingéből lapos tintásüveget vett elő, a padlóra tette, egy másiktól toll és tollszár is előkerült, aztán valahonnan előrenyitható irkát vett elő, fedeleset, s a térdére támasztotta.

Adatainkat vették föl, mi mást. Nem ment könnyen, bár az egyik albán tudott valamelyest, ha nem is szerbül, macedónul, így hát csak jutottunk valamire, mielőtt a törökülésben levőnek teljesen lila lett volna a szája. Ő ugyanis minduntalan a ceruzáját nyalta, míg emez mártogatott. Nemcsak albánul írták, hanem a feketesapkás parancsára, mint később kiderítettem, olaszul is. Akkor, ebben nem voltam teljesen biztos, mert olasz szót életemben nem hallottam, de azt megállapítottam – nemhiába voltam koca katonazenész –, hogy dallamos egy nyelven beszéltek. S ezt emlegették a Mauthnerékkal közeli kapcsolatban álló Korhecek, akik szállították oda a magokat, de ők már Abbáziába jártak nyaralni, ahol viszont az olasz nyelv volt a divatban.

Fölvették az adatainkat, kaptunk egy karéj kenyeret és egy almát, aztán azt mondták:

– Jöjjenek!

Az egyik turbános a dereka köré tekert vékony kötelet lefejtette magáról, aztán mindhármunk kezét egybekötötte háromcsillagosan, úgyhogy alig tudtunk fölszállni a rozoga katonai dzsip hátsó ülésére, s megtalálni, hogyan osztozkodjunk a kettő egy arányban, merthogy a kezünk a szorosra fogott kötél miatt csakis vízszintesen állhatott. Azon az úton indultunk el, amelyiken jöttünk. Valahol ott, ahol a

Drimet átúsztuk, megálltak, és – azon a dallamos nyelven kérdezték – itt jöttek át?

– Itt – mondtuk, de inkább mutattuk. – Valóban itt.

A kérdést még azon az érthetetlen nyelven is tökéletesen megértettük.

– Nyughassatok – mondtam a bajtársaimnak, akik rémülten kezdtek fészkelődni, mint akik valami hirtelen jött vészet neszeltek meg – minden, minden rendben lesz.

Ma már tudom, csak a felelősségtudat és a lelkiismeret-furdalás mondatta ezt velem.

– Akkor itt most vissza is mennek oda, ahonnan jöttek! – szólt a sofőr mellett ülő feketesapkás.

Nem értettük pontosan, mit mond, de határozott mozdulataiból egyértelműen kivehettük: – Vissza oda, ahonnan jöttetek! Bitang gazemberek!

Éreztem, hogyan fordul meg velem a világ. Mintha csak körhintán lettem volna, amely függőlegesen röpít föl s alá. Egy perc alatt olyan verejtékes, de hogy verejtékes, vizes lettem, mint mikor átúsztuk a folyót. Odalett minden tizedesi, századosi tekintélyem is. Ha ezek most itt bennünket kidobnak, és visszakerülünk . . .

A sofőr távcsövet vett elő, és azon keresztül szemlélte a szomszédos oldalt. De távcső nélkül, Árpáddal mi is láttuk, hogyan turkálnak katonatársaink szuronnyal a bokrok és a nádas között, s ki mást, mint bennünket kereshettek. Lelki szemeim előtt az a kút jelent meg, amelyikben azt a sok koponyát láttam, s most már biztos voltam benne, ha visszakerülnénk, csakis ott végezhetnénk.

– Döfd! – láttam, miként parancsol az egyik ismerős százados, s a katona, szegény, meg ment neki a bokornak jobbról, balról, főntről, aztán még alulról is szúrt egyet. Szinte kicsépelte azt a bozótos, tüskés cserjét, aminek leveleire csak a kecskék jártak rá nagy előszeretettel, ha az örök el nem zavarták pásztoraikkal együtt.

A látványtól, no meg hogy karjainkat tartani sem bírtuk már, Árpád elvesztette idegeit, sírva fakadt, elkezdett sírni, majd zokogni, de olyan kegyetlen, lélekmélységből jövő kitöréssel, hogy azt hittük, ott múlik ki előttünk. Valami érthetetlen szerb–magyar keveréknyelv folyt össze szinte hihetetlen mennyiségű taknyával, nyálával, amiből őrzőink honnan is érthették volna, hogy neki még csak három hónapja maradt, s ha

visszakerül, még legalább három évet kap. Nem volt itt szükség a nyelvre, dehogyan volt, minden riadalmunk arcunkra volt írva. De hogy ez az őszinte kitérés, jajveszékés, miközben már levegőt is alig kapott, amitől már úgy hörgött, mint a disznó a második késszúrás után, hatásos volt, az biztos. Amikor rángatózásától mindhárman már a terepjáró padlójára estünk, a feketesapkásnak megeshetett rajtunk a szíve. Keményen rászólt Árpádra, hagyja abba, s intett a sofőrnek, kurblizza be a motort.

8.

Bár össze voltunk kötözve, s beszélgetni sem igen volt szabad, az erős motorzaj csak elnyomta a hangunkat. Útközben megbeszéltük, hogy nyugodtan kidobhattak volna bennünket, hát ugyan ki kérhette volna számon, mi történt a három szökevény katonával. Föl is tettem magamnak a kérdést, vajon Árpád kétségbeesése mentett-e meg bennünket, vagy valami más is közrejátszhatott. S akárhogy is forgattam a fejemben, mindig csak arra gondoltam, hogy az adatfölvételkor a feketesapkás mindig csak arra a szóra kapta föl a fejét, hogy a szerb királyság „ungarezei” vagyunk.

Az első kérdés mindegyikünkknél az volt, honnan jöttünk? Megmondtuk. A második, milyen nemzetiségűek? Azt is megmondtuk. Amikor már Pali is ungaraze, és hogy mindhárman valahonnan a Duna meg a Tisza közül, a magyar határ mentéről jövünk, csak vakargatták a fejüket, és mintha el is bizonytalanodtak, vagy legalábbis tanácstalanok lettek volna. Mintha valami nem fért volna a fejükbe. Nekem határozottan ilyen benyomásom támadt.

– Milyen nyelven beszélnek? – kérdezték, s ezt csak abból érthettük meg, hogy ujjal a saját nyelvükre és a mi szánkra mutogatnak – mondtuk, magyarul, azaz ungarazen.

– Ungarese, ungarese – csóválta az egyenruhás a fejét még ebben a nyitott terepjáróban is, amiről én meg voltam győződve, mégis Tiranába visz.

Nem oda vitt.

De megmenekültünk egyelőre, s adtam is hálát mindenkinek, aki jótévőm, de a jó istennek mindenekelőtt, habár tudtam, ezek egy muzulmán istent tisztelnek. Már ott Debarban is minden reggel ötkor megszólalt a minaret erkélyéről a müezzin, imára szólítva híveit, meg

azt hallottuk, muftijuk is van a mi albánjainknak, akit olyan fősolgabírónak képzeltem el, aki tanácsadó meg bíró is egy személyben.

Egyet azonban nem értettem: mit keres ez az olasz az albán rendőrségen? És akárhogy is néztem, ő volt a parancsnok, a megmondhatója, eldöntője még a mi sorsunknak is. Hogy kerül ide, mit akar, egyszóval mi köze hozzájuk? Mindezen félhangosan motyorgtam, mert tudtam, semmit sem érthetnek belőle.

– És az olasz gépek? – kérdezte félhangosan Pali, akinek talán először kezdett derengeni valami a fejében.

– Mi van az olasz gépekkel?

– Te ökor, hát nem látod, hogy mi olasz fogságba estünk?

Honnan tudtunk volna mi arról, hogy míg szerveztük a szökésünket, Albániát megszállták az olaszok. Az is csak most kezdett derengeni, hogy az az albán, akitől a bőreket vásároltam, azt magyarázhatta, hogy most már nem érdemes átszökni, nincs többet Géraldine királyné, meg repülő Budapestre . . .

Már csak a peshkopi börtönben fejtettük meg a félreértés titkát: ezek a debari albánok, akár a macedónok meg a bolgárok, akkor bólogatnak, ha nemet akarnak mondani, s akkor rázzák a fejüket, ha igen a válaszuk.

Mennyi idő telt el, míg azt is megtudtuk, hogy Géraldine már nincs is az országban, hogy néhány napos kisfiával, Leka trónörökösével kénytelen volt átszökni Görögországba, majd onnan Franciaországba, nem tudom, csak azt, hogy félelmetes baromnak tartottam magam, akkora marhának, mint amekkorákat a Korhecéknál vágtunk. Ha lett volna taglóm, még ott azon a dzsipen kértem volna az olaszt, szabadítson meg azoktól a spárgáktól, hogy azonnal önmagam vágjam fejbe. De nem volt, sem ott, sem itt az égvilágon semmink se, még a cipőfűzőnket is elvették, a szíjunkról nem is beszélve.

Ami a mai napig nem megy a fejembe. Jó, tisztjeink mind büntetésből voltak a debari kaszárnyában, de hogy két hét alatt senki, de senki föl nem világosított bennünket, hogy a tőlünk háromszáz méterre levő határvonalon mi történt? Nincs rá válasz.

De arra sem igen, mi játszódott le a politikai színpalak mögött. Én nem vagyok történész, de amit az előzményekről a rabtársaktól meg-

tudtam, márpedig politikai elítéltek voltak, sok mindent tudtak is, még olyan apróságokat is, hogy, amikor harminckilenc április ötödikén megszületett a trónörökös, százegy ágyúlövés adta tudtul az albán főváros népének az örömhírt, a tiranai helyőrség csapatai díszmenetben vonultak el a király és a királyi család tagjai előtt, két napra rá pedig az olaszok megrohanták Albániát. Miért? Mert Zogu Belgráddal és Athénnal is, mint mondták, „kacérkodott”, ahelyett, hogy egy olasz egyezményt írt volna alá. Zogu király tehát olaszellenes hangulatot szított, s ez akkor élesedett ki, amikor közzétették a trónörökös megszületésének hírért. Ezek a rabtársak azt is állították, hogy a királyi herceg már hat nappal előbb megszületett, de a hír közzétételével éppen a feszültség miatt vártak. Volt, ahogy volt, de tény, hogy Mussolini, aki 45-ször nagyobbnak érezte magát, Zogu engedelmetlenségét azonnal megtorolta. Géraldine tehát a gyermekágyat sem fekhette végig, s ez szenzációsabb hír volt a német, francia és angol bulvárlapokban, minthogy egy kis királyt megfosztottak trónjától. Szépségét egyenesen Erzsébet királynéhoz hasonlították, s ment a találgatás, 18 avagy 22 éves az a grófkisasszony, aki az apától, gróf Apponyi Gyulától, császári és királyi kamarástól 27 000 hold örökölt föld jövedelméből él, akinek harmatos arca és társalgási közvetlensége a Bohémélet Mimi-kosztümjében egy bálon még a párizsi urak fantáziáját is megmozgatta. S nem értették, miért kell neki ez a hetyke, macskabajuszú kártyaspieler, akinek Xéniától, egyébként az egyik leghatalmasabb albán törzsfőnök, Shavked Verlaci bej lányától három leánygyermek is van.

Mindezt már jóval később, múltam színhelyei – és nemesi címerünk – után kutatva találtam meg, s raktam össze a mozaikot, már amennyire tudtam és lehetett. A budapesti Széchényiben akadtam rá arra, hogy például a bécsi Die Stunde azt is tudni vélte, hogy Zogu a Hotel Reginában rendszeresen találkozik Franciska Jankóval, „a csinos, gesztenyeszín hajú táncosnővel, akinek végül 26 000 angol fontért kis palotát vásárolt”. De legtöbbit a pesti sajtó cikkezett, a házasság és a gyors menekülés foglalkoztatta nemcsak a Pesti Hírlap olvasóit, hanem a 8 Órai Újságét és Az Estét is. Ez utóbbi újságírói Géraldine partraszállásától mellette vannak, s nem is volt érdektelen évekkal később, miután a szememmel sok mindent láttam olvasni, miket is írnak. Ott olvastam

például, hogy amikor az idegen partra száll a vadregényes durazzói öböl ragyogó Adriáján himbáló elegáns fehér hajóból, két Albániával találkozik. Az egyik cilindert hord, elegáns zsakettet, a legújabb divatú amerikai autóból száll ki, franciául és angolul köszönti az érkezőket. A másik turbánja vagy fehér feze alól kíváncsian, de kissé elfogódottan nézi az érdeklődőt. Az első Zogu haladó és feltörekvő Albániája, a másik a keleti tradíciókon nevelkedett, poétikus és festői ország, amely néha beleszédül abba az elszánt és kemény tempóba, amit az ambiciózus király diktál. Az új Albánia nem szereti, ha az idegen a régi felfedezésén kezd. Azt nem szereti tehát, ha az idegen, mi mást venne észre, mint hogy ez az ország ma is – írták akkor a lapok – egy darab középkor a modern Európában. Az ellentétek országa, nincs vasútja, de van rendszeres repülőgép-közlekedése. Van parlamentje, de él a törzsszervezet is törzsfőnökökkel, akik a hegyek között élnek, bocskorban járnak, övükben pisztolyt viselnek, és mindig készek a forrongásokra, a lázadásra. A vérbosszú itt még mindennek a meghatározója, s ez az oka, írták a lapok, hogy Zogu mindig elzárkózva élt, a legritkábban látott ember volt Albániában. Miért? Mert apja, Achmed is a vérbosszúk egész sorozatába keveredett, és több tízen várták elszántan a pillanatot, amikor ezt fián torolták volna meg.

Mi már katonák lehettünk, amikor az esküvő volt a lapok fő témája, s tudni vélték, hogy a mohamedán vallás szerinti szertartás miatt a Vatikán eleve vissza fogja utasítani a házasság elismerését, és meg fogják tagadni tőle az áldást, ami be is következett. De maga az esküvő milyen pompás lehetett! Az Estben olvastam, hogy a menyasszonyi ruhát, a Chanel-kreációt külön repülőgép hozta Párizsból, a tizenöt méter hosszú uszályt két szegény albán kislány vitte, Zogu násznagya nem volt más, mint Ciano olasz külügyminiszter, egyébként Mussolini veje, akiről később az Új Magyarország már azt is tudni vélte, hogy tanúskodása valójában terepszemle volt az egy évvel később bekövetkezett agresszióhoz.

Belefájdult a fejem, míg ezeket olvastam, a külszín, a csalás, az ámtás, mindaz, ami azóta is jellemzi a politikát. S még valamit olvastam: hogy azon a bizonyos házasságkötési napon – ha jól emlékszem, április 27-én, de mindenképpen a nagyhétben volt, katolikus böjtidőben! – a király

rendelete alapján az ő házasságkötésükön kívül még 150 új házasságot is kötöttek. Pontosabban, minden albán város köteles volt még tíz házaspárt kiházasítani, akik közül maga a király ötven házasulandó párnak viselte gondját, és minden párnak 500 lek királyi hozományt adott.

9.

Peshkopi, azaz a távolabbi városka börtöne volt az a hely, ahol ismét kiszállítottak bennünket. Végre lemoshattuk magunkról is Árpád ránk kenődött mocskát, s nem bántuk az újabb kihallgatást sem, csak ha végre fölszabadíthattuk kezeinket. Ekkor éreztem igazából, hogy a lelki fájdalom a fizikain is túltesz. Ismét jegyzőkönyv, de most kevesebbet kellett mutogatni, mert az olasz már mondta az adatok javát. Le kellett írunk, mikor és hol születünk, szüleink nevét magyarul és cirill betűkkel is, hivatalosan a szerb állam nyelvén. Ekkor éreztem, hogy talán nem is véletlenül buktatott meg a szerb pópa Padén, mert bizony nagyon nehezen ment a szögletes betűkkel, meg ott okvetetlenkedtek ezek az olaszok, nem értették, s én honnan tudtam volna megmagyarázni, miért vagyok én Masa, apám meg Heinrich. Csapkodták a papíromat az asztalhoz, s egymás között mintha csak azt mondták volna: ez hazudik. Attól tartottam, kémnek néznek. Akkor meg ráhegedülsz Pista, mondtam magamnak.

– A Heinrich az egy német név – valami ilyesmit magyaráztak, én meg az ujjaimmal mutattam, Bánát, azaz Torontál fele ez, fele az, s én is ilyen keverékkéfé vagyok. Az Árpád nevével is baj volt, mert ő meg Krakovszki.

– Polonicus, non Hungaricus – mondta az egyik, mire a másik – dux Arpad Hungaricus!

Csak Berényi Pali neve nem volt gyanús, nála abba kötöttek bele, hogy nem volt foglalkozása. Azon pedig, hogy mindhárman római katolikusok vagyunk, mintha kellemesen meglepődtek, sőt meg is enyhültek volna.

– Cattolico romano? – hát imádkozni tudnak-e, kérdezték, mert összekulcsolta kezét, és elkezdte mondani a miatyánkot, amit Árpád kapásból folytatott. Ez fordulóponthoz lehet az életünkben, nyugtáztam magamban.

– Tudják-e a miatyánkot? – csaptak a térdükre, s mivel én is tudtam belőle valamit, ha nem is az egészet, belémnyilallt, hogy tudok is néhány olasz-latin szót, ami itt még segíthet is.

Miután az iratok elkészültek, csuromvizesek lettünk ismét, s megaláztottak, mert végtére is szedett-vedett akárikoknak néztek, s minden mozdulatukban a magasabbrendűségüket akarták kimutatni. Senkinek és semmirevalónak éreztem magam, baromnak, aki csak bámul, és meg nem tud szólalni, egy kérdésre se tud válaszolni, csak gesztikulál, mint a süketnéma. Pedig többre becsültem magam, titokban arra vágytam, hogy a Korhecéknál készíték én még olyan töltelékeket meg szalámit, amit Bécsbe is el lehet vinni a húscsarnokba.

Amíg én szántam azt a percet is, amikor megszülettem, az olasz rendőrök már viccelődtek, s mintha olyat mondtak volna rám mutatva, hogy én jó leszek szakácsnak, az Árpád meg péknek, merthogy ő valójában cukrászinas volt. Este hozták is az éles kést, amivel úgy fölszeleteltem a kecskesajtot, hogy a gép se különben. Kenyér is volt, meg három szem szilva. Amikor a fabarakkban lefeküdtünk, mondtam is a fiúknak, itt nem is lesz majd olyan rossz.

Nem a fenét. Itt is úgy szaladgáltak a pockok rajtunk, mint a debari kórházban, Árpádnak még a lába ujját is megharapták. Egy szemet nem aludtunk. Kiabáltunk is az őrnek, hogy engedjen ki bennünket, inkább a szabadban várjuk meg a virradatot, de az ki nem nyitotta az ajtót.

Szerencsére másnap már megint vittek bennünket valami éktelenül keskeny és zötyögős hegyi úton, valami piciny falvakon keresztül, ahol csak magas fa- és kőfalakat láttunk, mecseteket, a mezőn birka- és kecskepásztorokat.

De egyszer csak ott voltunk, ahova eredetileg is menni szerettünk volna: Tiranában.

Egyenesen, hova máshova, mint megint a katonai fogdába vittek. Az meg olaszokkal volt tele. Volt belőlük vagy negyven, mi meg, ahogy később összeszámoltuk, velünk együtt tizenketten a szerb hadseregből. Nemcsak nekünk magyaroknak volt szökhetnékünk, szerbek, horvátok is voltak, meg egy celjei szlovén gyerek is. Ő tudott valamelyest olaszul, s láttam, vele elnézőbbek. Nagyon szigorúan el is határoztam, megtanulok olaszul, különösen, hogy volt is kitől. Ettől a fiútól tanultam meg, hogy mi militánsok vagyunk, meg dezertőrök.

Micsoda koszt volt itt is! Reggel, délben, este kenyér, aludttej, húskonzerv, olykor még virsli is . . . Egyszóval prima koszt, ezt nekem, henteslegénynek, elhited. Még tíz szál cigarettát is kaptunk minden nap, noha én életemben nem dohányoztam. Ezt cseréltem újabb karéj kenyérré, húskonzervre.

Én csak számolom, te már a negyediket szívod, amióta itt mesélek neked, dobd el, mert ronggyá lesz a tüdőd, de akkor már késő. Csak egy cafat marad belőle, kátrányos moszat, százával láthattam volna a boncteremben, de csak akkor mentem be, ha muszáj volt.

No de: az olasz cigarettadobozban, amit ketten osztottunk, üres papírszelet is volt, olyan tízszer tízes méretű, nyilván a dohány szárazon tartása végett. Nagyon jó minőségű papír volt ez, ami jól fogta a tinta-ceruzát. Ezeket összegyűjtöttem, és írni kezdtem rájuk. Kiszámoltam, egymás alatt nyolc sor fér el, hát úgy döntöttem, mindennap ráírok nyolc olasz szót. És ezt meg is tanulom. Benne volt ebben az elhatározásomban az is, hogy mindig is szerettem próbára tenni magamat. És bizonyítani. Már a szakmámban láttam, ott Szabadkán és Zimonyban is, magabiztosság nélkül semmire sem megy az ember. Az nem lehet, hogy én vagyok a legostobább meg a leghülyébb. Taktikám, ami némiképp már valami fiatalos életfilozófiámmá is vált, pedig nagyon egyszerű volt – figyelni, kérdezni, és véleményt alkotni.

Hetven nap alatt 960 olasz szót tanultam meg. Hogyan? Minden délután fél órát kaptunk ruhamosásra. Ha nem is szárítókötél, de vastag madzag volt kihúzva a börtönudvarban, arra terítettük az inget, gatyát. Tudtam már, hogy a víz az „aqua”, de hogy mondják azt, hogy vizes. Hát, fogom én a kapcámat, és kérdem: „questa aqua”? Erre az egyik, aki már az abesszíni háborút megjárta, nevet, és azt mondja: nem „aqua”, hanem „bagnato”. A vizes az „bagnato”, a száraz meg „sugato”, meg hogy a csizmát lemosni az „lavare”. A „granda” a nagy, a „picolo” meg a kicsi . . . Ezt így mind szépen fölírtam, és aztán esténként elővettem, és ismételtettem. Az Árpádon meg a Palin nem győztem csodálkozni, hogy ők egy szót nem hajlandók megtanulni olaszul.

– Ezeknek a macskaevőknek a nyelvét? – csúfolódtak velem.

Gondoltam, ti csak csúfolódjatok, én meg majd társalgok velük.

Egyébként nagyon rendesek voltak ezek az olasz fiúk, egymásnak és nekünk is mindenben segítettek. Szinte biztos is voltam benne, semmi

rosszat nem tettek, csak éppen Mussolinin nem szerették. Már megértettem valamit abból, amit egymás között beszéltek, hogy tüntetésekben vettek részt, és ezért száműzték őket ide a legkegyetlenebb helyre. Milyenek lehetnek akkor az olasz börtönök, ha ez a legsötétebb hely, kértük mi hárman egymástól? Noha nem akarták a nyelvüket tanulni, azért a cimboráimat érdekelte, mit hallottam az olaszoktól, meg legfőképpen, mikor szabadulunk már. Hát erre vonatkozólag nekem is csak annyit mondtak: majd ha megbukik a Duce.

Az olasz foglyok között is a legrendesebb ez az én sagato-fugatos rabtársam volt. Valamennyiüktől idősebb lehetett, már harmincon fölül is, magas, szinte fekete bőrű, de rendkívül tartózkodó, aki iránt, úgy láttam, az őnök is tisztelettel viseltettek. Szinte semmilyen munkára be nem fogták, WC-t tisztítani pedig szabad sem volt neki. Mindennap tisztálkodhatott, lavórban, langyos vízben, ezt az udvarra néző cellánk ablakából láttuk. Vasárnap délelőttönként pedig kimenőt kapott. Erős dohányos. Ez is hozott össze bennünket. Ő adta a babkávét, én a dohányt.

– Holtbiztosan kém – figyelmeztetett Pali –, nehogy elszúrd a dolgunkat, mert te összevissza fecsegsz vele ezen az érthetetlen nyelven, amelyet magad sem értesz, csak megjászod, mintha . . . Ma is mit susmogtatok?

– Kérdezte: mi vagyok, mondtam, magyar. Foglalkozásod? Mondom. Hová való? Nagyjából tudta. Mintha még azt mondta volna: Kalocsán meg is fordult, de ezt olyan furcsa hangsúllyal mondta, hogy nem voltam benne biztos.

S most én kérдем, ő hova való, azt mondja Bariból. Fogalmam sem volt, hol lehet az a Bari. Aztán, mert hogy kém-e vagy sem, azt már rég elültették a fejemben, azt akartam megtudni, miért foglalkozik velem ennyit, unalomból, vagy valami másból. Persze ezt így megkérdezni sem tudtam volna, de valamit megértett abból, amit inkább csak kérdezni akartam, s erre kéri a cetlimet meg a tintaceruzát – s a papírszeletem máig megvan – ráírva ez: *Homines dum docent, discunt*. Nézem a papírt, egy szót sem értek. Csak évtizedekkel később, amikor ezeket a papírocskákat rendeztettem, és a gyerekeimnek mutogattam, szereztem egyik páciensem-től latin mondások könyvet, s hosszas böngészés után ott ez a mondás, miszerint: Tanítás közben az ember maga is tanul.

Akkor ott vonogattam a vállamat, mire ő intett, nem baj, majd egyszer. S most már a bizalom eme jeléül is megkérdeztem, te mi vagy? Azt mondja: Sacerdos, parochus. Az meg mi a csuda lehet? – kérdem önmagamtól, talán csak nem pap?

De az volt.

(Folytatjuk)

ÜGYINTÉZÉS KÖZBEN

MÉREY KATALIN

ZOMBOR

Ha valaki odatéved, okvetlenül nézze meg a zombori anyakönyvi hivatalt. Az épületet, amelyben van. A lépcsőházat, a falfestményeket, a vaskorlátot. Nem tudom, mi lehetett, kié lehetett azelőtt, de most a szívemhez szól.

És a szívemhez szól a földhivatal is, a jelenlegi földhivatal rettenetesen lelakott, rondán átalakított, rémesen kiegészített udvara, toldozott-foldozott, de még így is gyönyörű lépcsőfölgjárata, a nagyon magas, szellős, levegős, tiszta belső tér, amit olyan szépnek álmodott meg valamikor valaki, hogy semmi igyekezettel sem lehet elrontani. Nem csúf a mostanra szinte teljesen elmosódott falfestés, inkább szomorúan sejtelmes, itt-ott mázolás nyoma, de a mennyezetig érő ajtók csodálatosak, és különös hangulatot árasztanak a mintásra maratott üvegtáblák szalagos kosárdíszei.

Szívemből szakadt szegény szülővárosom. Ugyancsak vaskalaposak lehettünk, nem engedték be, nem engedték magunkhoz azt a fránya vasutat. Az indóházat, az állomást egyszerűen kiutasítottuk a városból. Jó, biztonságos messzire.

Ügyintézek.

A belvárosban minden öt-tíz perc alatt elérhető. Minden itt van a város szívében, a három templom, a városháza, a megyeháza és a 48-as magyar szabadságharc három ágyúgolyóját őrző ház közé fogva. Hamar-

jában nem találom a harmadik ágyúgolyót, biztos itt van, muszáj, hogy itt legyen. Nem hiszem, nem is akarom hinni, hogy kellene valakinek. Az a fontos, hogy tudom, melyik ház falában kell keresni. Lehet, hogy egyszer emléktábla lesz itt, kellene is, nagyon múlik az idő, nagyon felejt az ember.

Erről a városról fennen hirdetik, hogy a béke oázisa, holott hamu alatt parázsló harag. Érzem is, a bőrömet égeti ez a kimondatlanul kimondott parázslás.

Áll a megyeháza, élnek a bogyófák, nem omlott le az összefestett kereszt, megvan a park is, a torony meg szomorúan merengve néz maga elé az új háborús emlékműre. El kell ide zarándokolni, és együtt kell vele szomorkodni – miatta.

Azoknak a dicsőségére állították, akik házi tűzhelyüket védve hősi halált haltak egy olyan háborúban, amelyről egyszer végtelen gögijében maga a főisten azt mondta, hogy nincs is. Szegény katonák, szegény halott hősök. Elestek egy olyan háborúban, amely nem is játszódtott le, nem történt meg, mégis vannak hősi halottai, akik, ki tudja, hol és immár milyen nevű földben alusszák hősöknek kijáró örök álmukat. Úgy látszik, a nem volt háborúknak is ez a rendjük: a katonák szent célért halnak, hősi halált halnak, elesnek, életüket áldozzák, vérüket ontják, megrokkannak, fölrobbannak, azok pedig, akik dölyfösen aknamezőre küldték őket, ágyban párnák közt, békésen elhunynak, és az örök világosság fényeskedik nekik.

* *Muhi János, Zombor története, Kalangya-kiadás, Zombor, 1944, 189. oldal*

ÉS SZABADKA

Kicsi a világ. Kicsi és egy.

Az itteni ősök nem voltak olyan vaskalaposok, mint a zomboriak, beengedték a vasutat, és az állomás elé nagy gondosan szép belvárosi teret terveztek. A város kamarai mezőváros is volt, és akkor az ájtatos Szent Mária névre hallgatott, most viszont Subotica. Egyesek szerint egyedül, csak és kizárólag, pedig szabad királyi jobbágyoktól kapott nevében máig hordja a szabadságot. Fintora a sorsnak, hogy szabad királyi várossá alakulásának kényszerű hozományaként egy ideig Mária-Thereziopolis névvel volt kénytelen büszkélkedni. Úgy tudom, hi-

vatalosan 1845 óta Szabadka, Trianon előtt még francia csapatokat is látott.

A városháza hüvös, kellemes és szép. Most már én is annak látom, bár régebben, a nemzetköziség nagy-nagy jármában ugyancsak fitymáltuk. Így, többes számban.

A körfolyosók meghittek, szinte otthonosak, nem visszhangzanak, nem konganak, zezzugosak és tévelyegtetők, bár lehet, hogy csak a rendszerüket nem ismerem. Múzeumi folyosón múzeumból kiszorult tárgyak között bolyongok, járkálok, és nagyon szomorú vagyok megint. Szomorú a pusztulás.

Utánanéztem: Jakab Dezső és Komor Marcell tervezte. Ők építették a marosvásárhelyi városházát is, és az, amit mi lekicsinylően szabadkai stílusnak hívtunk, magyar stílusra való tudatos törekvés. A magyar építészeti stílust Lechner Ödön teremtette meg, vagy akarta megteremteni, ugyanaz a Lechner Ödön, aki a szegedi és a kecskeméti városházát tervezte, akinek műve a nagybecskereki (!) vármegyeháza, és, láss csodát, a karlócai gimnázium ezerszer megcsodált épülete.

Ezért tudom, hogy egy a világ.

Nem tudom, honnan a gátlás bennem, de nagyon sok helyre nem merek bemenni. Félek, hogy kidobnak. Gyerekkoromban átzavarták az embert a kaszárnya oldaláról messzire, az utca másik oldalára. Gyerekkorom óta félek, hogy elküldenek, rettegek, hogy rám szólnak, irtózom, hogy lehordanak, belebetegszem már magába a hivatalba-menésbe is, a leereszkedő rendreutasításba, szinte belehalok, ha valahonnan, mint megvert kutya el kell kullognom, mert kioktattak, kitettek, kiraktak. Gyerekkorom óta félek, hogy elzavarnak.

A szabadkai városházát meg lehet nézni. A lépcsők annyira kikoptak, hogy szinte öblösek. Agyonhasználták őket. Szép kovácsoltvas, szép lépcsőkorlát; szép az ajtók kerete, szép körülöttük az apróka, virágfélét formázó dísz, és szépek maguk az ajtók is, de minden pusztul, minden kopott, fénytelen, tompa. A kis belső udvar szinte ijesztő, mállik minden. Az ablakpárkányra szállt egy galamb, tollászkodik, én meg összeressezzenek, úgy érzem, minden leomlik alatta.

Az ember ügyintéző, mászkál, tévelyeg, ácsorog, várakozik, nézelődik és emlékezik. Még az ajtószámok is . . . Földig érő tükröt mosdóban eddig még nem is láttam. Az a sok lépcső! Főlépcső, melléklépcső, első,

hátsó, kis és nagy. Jó volna megnézni, hova vezet a csaknem rejtett melléklépcső, de a beidegződés erősebb. Rengeteg a bezárt ajtó, rajtuk a számok hiába; rengeteg a bezárt, használatlan, mert használhatatlan helyiség; van beázásnyom, átalakítás alatt levő rész, csöpögő csap a falikút fölött.

Istenkém, falikút! A formája . . . a csap . . . a formája . . . a fogantyúja . . . a megfeketedett réz . . . Olyan a falikút, mint a fecskéfészek. Ismerős. Szinte összerogyok a látvány súlya alatt. A folyosón ugyanolyan ablakhatároló, mint nálunk otthon a folyosón: kicsi vas háromszög, az ablakdeszkába süllyed, ha az ablaktáblát kitarják, aztán visszacsusszan, s az ablakszárnyat nem csaphatja be a szél vagy a huzat. Amikor kitálalták, és megcsinálták, nagy kincs lehetett az üveg, sokat számíthatott egy kitört ablak. Az ablakszemek is aprók, mint nálunk a gangon. Talán kegyeletből hagyták meg őket olyannak a házunk átalakítása után is . . .

A folyosón messze hangzik a beszéd. Az a csalóka érzésem támad, hogy itt mindenki magyar. Az ember bemegy a szobába, magyarul köszön, magyarul köszönnek vissza, magyarul kérdezik, mit akar, s ő magyarul kéri az – ide van írva – izvodot . . . Kavarnak a parcellaszámok és az utcanevek. Régiek, újak. Az üveg alatti térkép rég elavult, nem tudok eligazodni rajta. A főtérnek új neve van, új szobor díszleg a közepén. Amikor a nővérem itt járt képzőbe, még nem állt itt. Hányadik arca ez a városnak?

A nővérem állandóan a szercsika almát emlegette. Nem tudom, járja-e még a szercsika a környező homokon. Zombor a túrójáról volt híres. Szabadka a szercsikájáról. Zombori túró van még, csak másmilyen lett a kicsi dézsa, amiben árulják, és az íze is más persze, és ez logikus. A szercsikáról, szégyellem, de még ennyit sem tudok.

Kicsi a világ. És egy.

Meg fogom nézni a szegedi és a kecskeméti városházát, s talán még a becskerekai vármegyeházát is láthatom. Most azonban, egyelőre itt vagyok, nyár van és kánikula. A nagy forráságban vibrál a betonút, és mint régi idők régi meséiben, vízen jár előttem a délibáb.

KORTÁRS HORVÁT KÖLTŐK

JOSIP SEVER (1938–1989)

BALLADA A HORVÁT ÉS A SZERB SZAVAKRÓL

És amikor majd végleg kiölik
egymást a szerb
és a horvát szavak.
Vajon mi marad?
Marad a néma nyelv,
marad a madarak nyelve,
marad a fáké,
a virágoké,
a bogaraké és
a csecsemőké.
Megmarad majd
a méhek nyelve,
a dongóké és a katicabogáré.
Megmarad
a lovak nyelve,
a teheneké és
a szamáré,
a cicáé és
a szibériai tigrisé.
És majd akkor a legkiválóbb

szibériai bányákból,
érchegekből
rózsaszín hajnal fakad.
Amikor majd
horvát–szerb
nyelven fognak csevegni
valamiféle
világúrból
érkezett
ismeretlen
lények.

TITO BILOPAVLOVIĆ (1940)

ISMEREM ÉN AZ ILYENEKET!

Ismerem én az ilyeneket! Minden reggel
társadalmi lakásuk erkélyéről figyelik
a világ rezdüléseit.
Sőt a messzeséget fürkészik.

Számomra felettébb gyanús,
hogy már kora hajnalban ébrednek, csak azért,
hogy neszeket hallgassanak, hogy a napkeltét
bámulják. Ismerjük mi az ilyeneket.

Engem, elvtársaim, zavar a lárma, őt miért nem?
Süket talán? Mi a baja?
Különben is, kérem szépen, a napba nézni
csak a vakok bírnak.

Ismerem én az ilyeneket, csak alakoskodnak.
A dolog háttere felettébb gyanús.
Szó mi szó: reggelente miért nem megy dolgozni,
mint a többi rendes ember?

SLAVKO JENDRIČKO (1947)

SZABÁLYOS ÉLET

az én írásomnak a fő
jellemzője a fegyelem
költeményeim rendszere
és a totalitárius állam berendezkedése között
nem akarok párhuzamot vonni

csak precíz vagyok
csak óvatos
nyugodtan mosolyoghattok
szabatos nyelvben élek

csak így mondhatom el magamnak:
angyal vagy
szárnyaid suhogása
félelemről árulkodik

BRANKO MALEŠ (1949)

„THIS IS NOT A LOVE SONG”

a kankó fehér csokrai között hagyta lak,
az újságospavilon előtt, ahol 500 ezer
kínai és mongol gyűlt össze szélvészgyors veszpákon!
itt van a szomszédasszonyom, maričičné is,
hogyan van hölgyem? még mindig rendszeresen
meglopja vállalatát a fia?
mindannyian örömmel nézegetnének,
de inkább eladlak; a kapott pénzből
megvásároljuk néhány születésnapodat,
összesűrítjük őket egy aranytól fénylő hétbe,
égjen csak a vagyonunk, lángoljon,
mint egy háborús film!
úgy szeretek gazdag, magas és szép lenni,

segéd leszek majd az egyetemen
és butikot is nyitok majd ott!
gyűrűs tubicám, maradj még a bódében,
van-e elég csokrod? a péniszek olcsók,
itt senki sem foglalkozik komolyan a szaporodással;
mert egyre kevesebb a kankó, mert az alumínium
túl drága,
és a nap is szűkebb, mert 35 éves vagyok
és kefirt iszom az erkélyen, és azt gondolom,
hogy a világ túl kicsiny, és még arra is gondolok,
hogy ki fog engem most felhívni és ki fogja
azt mondani, branko, légy az életem főszereplője,
én pedig erre majd azt válaszolom,
nem, most éppen sok a dolgom, hívjon máskor,
milyen gyönyörűek a bölcsészkarri asszisztensek!

megettem a sorsjegyet, alice-t és a szarkát,
megittam száz kancsó mesét,
mert fiatal voltam, kétségbeesett gyorsúszó!
az őserdő mélyén mindannyian engem figyeltek,
határtalan voltam és az ajkaim is milyen szép húsosak!
emlékszel-e maričić asszony?
emlékszel-e arra, mikor pusztá kézzel belenyúltam
az égő televízióba? jasna volt a neve,
nagyon kipirult, aztán meg hogy nyávogott!
emlékszel-e, hófehér pénztárosnő, arra, mikor
szélvédő voltál és a karlovac felé vezető
új autópályán ölemben lovagoltál?
emlékeznek-e az elnök urak, amikor
kilencéves koromban hadat üzentem
kínának, mongóliának és japánnak?
istenem, emlékeznek-e önök
egyáltalán valamire?

MILORAD STOJEVIĆ (1948)

PÉCS A MECSEKRŐL NÉZVE

Megfordíthatatlan névjegyzék szerint: Branka Džebićnek, Irvin Lukezićnek, Ivo Pranjkovićnak, Krešimir Bagićnak és Marko Samardžijának, magamat kihagyom, mert Kutinán állok egy telefonfülkében

*Eci-peci-Pécs, ide ötezer forintot
Az éjszakai bulira
A négytornyú katedrális irányába,
Vagy pediglen a katolikus dzsámi felé,
Ahol hamvazószerda előtt horvátok imádkoznak.
Merthát az iskola rossz,
És különben is Szigetvárig még van idő dumálni,
Ha a sapkákról és a tudatfolyamunkból
Származó pihék ellenfélre találunk.*

Barcs olyan reményteljes, hogy nem hagyhatjuk ki,
De: mondd, hogy Pécs, vagy hogy kém a kén,
Kutina pedig Fiume, a Lada pedig ládázás,
Az utazás pedig egy sarok Pozunban,
Hol véreink szimpoziont ülnek a magas vérnyomásról.
Csak a vezeklők utaznak vonattal,
Előszóként álljon itt Gulyás Gyurika gondolata,
Amit Magyarország miatt mormolunk
Magunkban fáradtan és halkan:
*Ebben az atmoszférában a Don Quijoték
Nem térnek vissza otthonaikba.*
Az imént felsoroltak közül jó néhányan
Ezt szó szerint gondolják:
Ebben az atmoszférában a Don Quijoték
Nem térnek vissza otthonaikba.

Ez érthető is:
Mindannyian a nyulat keressük
az első versszakból.

JAGODA ZAMODA (1954)

SZÉP IDŐ ÉS KELLEMES HÉTVÉGE

szép idő és kellemes hétvége
hogy valaki megértsen, szeressen és tiszteljen
szeretni és valaki által szeretve lenni
segíteni a tehetetleneken
a boldogságnak nincs definíciója
nem tudni
mert közelednek az ünnepek
valaki akivel megosztod a bánatot és az örömet
nem boldog
siker az iskolában, a társadalomban, a családban
jó viszonyban a szülőkkel és a barátokkal
megbecsülés
levizsgázni és elhelyezkedni
múló és tartós élvezetek
otthon (Kutinán) lenni a szerelmemmel
jól szórakozni
jó nap, szép éjszaka
még nincs
találni valamit az utcán
a boldogság nem lehet pillanatnyi
amibe belekezek az menjen mint a karikacsapás
diploma
nem lehet körülírni
nincs ok öröme
szabadság
napfény a tanterem ablakában
egészség és szerelem
semmi
hogy minden stimmeljen
nem tudja
valami meghatározhatatlan; gyorsan megtalálsz
de még hamarabb elveszíted
nem nagyon boldog

szeretni és valaki által szeretve lenni
 sikerüljön a suliban
 a beteljesülhetetlen
 a vágyak teljesülése
 szociológiából négyest kapni
 elégedettség
 szép nap
 letenni a vizsgákat és elmenni Olaszországba
 szerelem, fiú
 szép idő
 szép idő
 az ünnepeket a természetben tölteni
 szerelem
 ha valaki megért
 mondjuk, egy bizonyos szempontból
 semmi

BRANKO CEGEC (1957)

A DOLGOK ÁLLÁSA

földszint, 22 négyzetméter: szoba, fürdőszoba, konyha.
 emília, bernarda & branko.
 a jövedelem: 32 ezer, az albérlet és a rezsi: 21 ezer.
 emília hat hónapos.
 odakinn esik.
 tavaly 250 márkát takarítottunk meg,
 elmentünk triesztbe, és emíliának vettünk egy csizmát,
 síruhát, pólót, sapkát és kesztyűt.
 és egy milka csokoládét.
 ma október 25-e van.
 nincs pénzünk tejre.
 odakinn esik.
 bernardának és brankónak nincs télicipője.
 hat nap múlva talán kapunk fizetést.
 veszünk majd tejet és kifizetjük a lakbért.
 még csak 3000-rel tartozunk.

a hétvégén branko majd elmegy
a nagyszülőkhöz, és hoz krumplit, tojást és csirkehúst.
odakinn esik.
nincs kedvem victor hugót olvasni.
a cibona bécsben játszik.
ott van csokoládé.
emília nagyon szereti.
odakinn esik.
az írógépem szalagja megkopott.
bernardának ki kellene mosni a pelenkákat,
de elfogyott a mosópor.
nemrég megpályázott egy munkahelyet,
de nem akarják felvenni.
zágrábban az exploited koncertezik.
láttam egy éhező asszonyt az ilicán.
az eső még mindig esik.
a száva alig folydogál.
branko nem ment el sisakba,
mert nem volt pénze autóbuszra.
azt mondják, rosszul politizál.
harmadik hete nem veszek újságot.
emíliának két foga nőtt.
branko nem szereti a vonalakat.
edo hozott két csokoládét.
azt mondtam neki:
emília sötét bogárszeme beléd fog harapni!
aztán beesteledett.
odakinn esik.

FENYVESI Ottó fordításai

ÉJSZAKAI FELJEGYZÉSEK, 1999 (II.)

GULYÁS JÓZSEF

Február 2.

Tudja maga, mennyit kell simogatni, ajnározni a kertet, a veteményest, hogy most itt turkálhasson a salátáim közt? – fakadt ki egy asszony a zöldség-piacon. Milyen igaza volt! Régen tudtam, ezt is, jobban, százszor.

*

Kupleráj, kocsmá, vásár, templom.
Kint kutya élet, bent a szent lom.

*

Bach, maga nyúz engem éjfélkor vagy vigasztal?

*

(Gondolkodni a szépségről, a művésziről, a művészetiről. Mi a szépség? A szépség szomorúsága.)

*

X. Y.-ről: Ő is olyan ember volt, aki mindig, minden rendszerben fent úszik, a tetején, mint vízen a száraz kutyaszar.

*

Barátja, egy távoli, Y. X. úgyszintén, de plusz: olyan volt, akire azt lehet mondani, hogy mindent tud, amit nem érdemes tudni, ami nélkül mindenki jól megvan.

*

Garai, ex-újságíró (aki a meggazdagodást tűzte ki új főcélnek maga elé): „Minél több van, annál több kellene, közben egyre szegényebb vagyok”, mondja szinte egy új, aktuális aforizmát alkotva.

(Magyarázva: Megvan a kívánt összeg, de most már komolyabb lakásra gondolnak [odaát], mint eddig, s mivel minden megy a spórbá, egyre szegényebbek, vagyis kevesebbet költhetnek.)

*

Akik ártatlanul, tisztán halnak meg, azok majd örökké bánni fogják, mindent bánva gondolnak vissza . . . és szomorúan emlékeznek.

*

A jót nehéz itt hagyni. De a rosszat tán még nehezebb. Vagy szomorúbb? (Hogy értem ezt, fejtegetni, magyarázni. Esetleg, olvasó, kapard össze te magad, van itt miből; tekints körül. Vagy csinálj, amit akarsz.)

*

Örök életemben, nem hazudok, mindig rossz ember akartam lenni, mert láttam, hogy a rossz hogy érvényesül. Mindig, és milyen szomorú, hogy többször sikerült, mint nem.

*

Két öreg a ház előtti kispadon. Beszélgetünk. A többi közt:
 – Mikor határozták el, hogy bejönnek a pusztáról?
 – Régen . . . még idejében, csak látja, mire beértünk – mondja az ember – már este lett, a gyerekek elszéledtek. Indulhatnánk vissza . . .

*

A Kossuth rádióban egy idős falusi asszony, paraszt, a riporternek:
 – Tudja mi hiányzik legjobban itt nálunk a faluban? *Erdő* meg *szeretet*.
 Nincs szeretet az embereken . . .

*

Február 5.

Heuréka! Eszembe jutott! Ferenc Jóska bá, a vén lángész, a Ferdinánd trónörökös ellen elkövetett szarajevói merénylet miatt, mindent jól megfontolva és meggondolva, hadat üzent Szerbiának. Verés, büntetés céljából. Ebből keletkezett aztán, tudjuk, az I. világháború, az ún. Nagy Háború . . .

Valamelyik nap Clinton, szintén lángész, csak ifjabb, hasonló terrorcselekedetet torolt meg Afganisztánban, jól megbombázta itt-ott, ahol szerinte a terroristák vannak. Ezt akartam itt, ide feljegyezni, de amíg a fürdőszobából a konyhába értem, ahol általában tartózkodom, lakom így télidőben, kiment a fejemből. Ma Herczeg Ferenc *Harcok és harcosok* könyvének *Károlyi Mihály és az igazság* című fejezetét olvasva, nagy mérgelődés közepette, eszembe jutott . . . Ahogy Herczeg Ferenc Károlyi Mihályról ír, ez a vén hülye, gazember Herczeg Ferenc, hát az felülmúl minden elképzelhető gonosz ostobaságot!

Emlékszem, Tormay Cecile *Bujdosó* könyvében hasonló úri magyar átkokat szór Károlyi fejére.

Róla se tudnék mást mondani, mint Herczeg Ferencről.

*

Február 8.

Veres Péterről ma: megtagadni nem tudják, szeretni nem merik.
Igazi nagy paraszt próféta volt, szocialista próféta!

*

Veres Péter! Én is hívő ember vagyok, mint a vallásos, aki az inkvizíció után is keresztény maradt, én meg szocialista, ami és ahogy történt, minden ellenére.

*

Adyt ma Sík Sándor (például imakönyv-szerkesztő) szemével és eszével nézik, mérik odaát kis magyar honomban, vonom le csendesesen . . . (Olvasom Sík Sándor *Gárdonyi, Ady, Prohászka* című könyvét. Ha-ha-ha, Ady és Prohászka, ha-ha-ha.)

*

Amit ezek csinálnak, ahhoz nemhogy nagy számokat nem kell elővenni, ha számokkal akarunk operálni, de kicsiket se, mert, ismétlem, amit ezek csinálnak, az a nullával is mérhető.

*

Hagyja, hagyja csak, ne piszkálja a mai Magyarország Veres Pétert, illetve az országnak az a része, amelyik kint van a vízből (az úszó jégtábla példa), az a 4-5 százalék, amelyik egy kerekasztal vitatkozó, ma ritkán magyar fej szerint a Kádár-korszakot nem tudta elviselni. Megmondom: én sem tudtam volna és *nem is viseltem el*, csak nem úgy, mint ezek, nem úri-polgári, nem elvi, szögesen ellenkező, hanem szocialista alapon állva nem tudtam elviselni, és nem is viseltem el, mint pl. Nagy Lajos, Veres Péter, Illyés Gyula, még Illyés Gyula is, higgyen Csoóri Sándor amit akar, aztán Örkény István, az ő Örkényük (már honnan! – most hallgattam egy rádiós önvallomását) – én magam is máshogy gondoltam, de – a többi, a nagyobb, most víz alatt levő, víz alá került, víz alá nyomott rész nekik nem volt fontos? Hát nem! Őket az egyáltalán nem érdekelte. Csak a maguk baja. Eddig a szabadság (ma „demokrácia” néven záporosóként hulló és mindent eláztató) fogalmát érintettem, de menjünk egy kicsit tovább: mi van a többi, elkerülhetetlenül hozzá tartozó fogalmakkal, urambocsá!, mint egyenlőség, testvériség? És – nehogy vérpadra kerüljek (noha tudjuk, odavaló vagyok) – ezek a szavak nemcsak a nagy francia forradalom, hanem – nem kérek feloldozást, de szolgáljon a mentségemre – éppúgy a Biblia szent jelszavai, még a katolikus ideológia szerint is, igen tisztelt uraim.

(Hogy kint vannak a vízből!)

Végül még annyit: szerintem a gyönyörű francia Szabadság, Egyenlőség, Testvériség az Atya, Fiú és Szentlélek, a Hármasszentség lehozott, visszahozott, póriasított, emberi változata.

*

Részlet Bori Imrének az 1997. február 15-én a *Magyar Szó* kulturális mellékletében, a *Kilátó*ban megjelent írásából:

„Végül hadd szóljunk Juhász Ferenc nagy, Veres Pétert, a kérdező embert ünneplő verséről, a »pici, földszintes ország« Péterében, a kősziklát emlegetve, Szent Péterre utaló módon is. Kép-szimfóniát szólaltatott meg Juhász Ferenc, és versbe foglalta az univerzumot, amelynek

középpontjában ott állnak ketten, Veres Péter és költői ön maga, miközben a magyar nyelv dicséretét zengi.

Nyilván könyveinek újraolvasása lenne a legméltóbb tisztelgés Veres Péter emléke előtt. *Állítom, az idő az ő kezére dolgozik.* (Kiemelés G. J.) Izgalmasak újraolvasott szövegei, időszerűbbek, mint megírásuk idején voltak. Érdemes a magyar paraszt-Montaigne szavaira figyelni.”

Az idő az ő kezére dolgozik.

Gyönyörű, merész levonás! S éppoly jövőbe látó jóslat is. Oly szép és nagy dolog ez, Borinak a Veres Péter igazába vetett hite, hogy lenyűgöz vele, és azt gondolom, sokszor le kellene írni, százszor. Sőt ki kellene dobolni!

Az idő az ő kezére dolgozik.

Magam is azt hiszem, vallom, és remélem. Úgy legyen!

Remélem, mondom, mert igazán csak remélni lehet. Én csak remélni tudom.

*

Válasz Garainak és a Garaiaknak: A pénz a dolgozó nép, a szegény munkás vére. Ahol gyűlik, és tömegben áll, ott vannak, ott keresendők, azok a nép vérszívói.

*

A „nagy” kisöreg, D. a kopasz, aki bemocskolt már néhány szűzet és világot (virág-világ), holnap, de még ma, remélem, le se szálljon addig a napocska, hullni fog . . . Ugyanaz a csorda tapossa majd bele a sárba, amelyik fölemelte, a hátára vette.

*

Egy valakit utáltam, az urat, az úriembert – ha nem tudta vagy elfelejtette, mivel tartozik a népnek, a szegény munkásnak: életével, eszével, lelkével, ha van lelke, szellemével, jólétével, könnyű életével.

*

Az *úr* szó bizonyára az *uralkodni* szóból keletkezett. De tőlem lehet fordítva is, megengedem, hátha valakinek úgy jobban fog tetszeni.

*

Február 9.

Háromféle vers van ma, olvasó és ritka mások: rossz, rosszabb és nagyon rossz.

*

Macska ez is, a mienk, nem irodalom – irodalmacska.

*

Brasnyó István mint költő, szerintem soha nem emelt föl nagyobb súlyt. Nem tudom, megpróbált-e? Mint a bilderező: kisebb súlyt többször, sokszor (számtalan sokszor), ez lett, ez volt jellemző verses formája. Ipszilon például próbát tett, próbálkozott nagyobb tömeggel, és ment is neki, néha. Nála, vele más a helyzet: tehetség és erkölcs nem áll egyenlő arányban.

*

*A négy tájra zord szürkesség futkos,
bezárt gledicsia-bokorban
hasadt virágmag néz magasba,
azúrt keres leendő szép szeméhez . . .*

Nos, írt-e Ady, József Attila után valaki, Nagy Lászlón kívül, Nagy László mellett magyar költő ennél szebb és ilyen örök-aktuális sorokat?

Magyarázom vagy elég világos, netán utasítom az érdeklődő személyt, keresse meg a feljegyzések közt az erre mutató gondolataimat, jeleket?

És a „fejlődéslíra” fogalom büszke használója itt nálunk, kritikus, vajon tudja-e, ki ez a költő?

Mert ha annyira tudja, tudni véli, milyen költő az illető – semmilyen ugye, mert harmad-, negyed-, ötödrangú valakiket, akárkiket, irkászokat helyez elébe (amin ne ámulj, történt már ilyen, megesezt mással is, jobb korban is) – akkor ismernie kell.

*

Február 10.

Ami igaz, szép, érték, emberi, azt mindig valami ellen kell és lehet csak elérni, létrehozni, megcsinálni. Talán ez a *szép*. És azért, mert valami ellen, ellenére kell megszületnie.

*

A rossz nő, mint a paré, a jót öntözni, örökké locsolni kell, akkor sem biztos, hogy megmarad, és teremni fog.

*

Az élet és minden, minden a véletlen, csak a Véletlen játéka, annak a játéka . . . Így történt meg, hogy a Híd irodalmi díjat én kaptam ezúttal, ebbe az elképzelésbe tartozik. Hogy eddig nem sikerült kapnom, az viszont e véletlent látszik tagadni. Vagy annyira szerencsétlen volnék, mint egy örökös sorsjegy-játékos?

*

A *Csak ember vagyok* című első könyvem végére ceruzával oda van karmolva: Olyan ez a kötetem, mint egy serdülőkor idei spontán éjszakai magömlés . . .

*

Vers, 1980. Ebben a versben, könyv-versnek is mondhatom, úgy látom, minden benne van, és ennek a mindennek az ellenkezője, az ellentéte is.

*

Február 16.

Úgy élj, hogy tisztának ítéljenek, ítélhessenek meg holnap. Ne úgy, miként ezek ítélik meg a tegnapiakat és holnap ezeket az utánuk következők. Ki fogja majd őket emberszámba venni, embernek nevezni, a Friderikusz Sándorokat? Talán úgy kell élni? Nem úgy kell, mégis hányan úgy élnek.

Mint az undorító, pimasz légyek, nem törődnek ezek az ősszel.

*

Elázott, teljesen elázott, mászkos lett odaát az egész magyar beszéd . . . selymes, pösze, sziszegő, nyávigó, orrból, torokból jön, rikácsoló „á”-kat kiált, csérog, károg – gyötrő, elviselhetetlen a médiában: tévé. rádió.

Különösen, de nem kizárólag a nők, a „hölgyek” – mert ma minden nő hölgy – a gyermek- és kislány-utánzó nők cukrozzák, nyálazzák, teszik emélyítővé a szót, a beszédet.

*

Éjfél után úgy másfél órás mély alvás után felébredek, kipattan a szemem s úgy érzem, soha többet nem fogok elaludni, olyan tiszta a fejem . . . 2, 3, 4 órás álmatlan forgolódás után eszembe jut, hogy be kellene dugnom a fülem a német füldugóval. De hisz csend van, hallom, óriási.

Ó, nem a külső lármától, hanem a belső hangoktól kellene megszabadulnom . . .

*

Február 21.

Elmúlt a veszély, kijöttek, előbújtak a patkányok . . . Kimásztak a kövek alól, a savanyú odukból, lyukakból, kibújtak a deszkák csínjai közül a férgék. „Kiteleltek.” Minden újra teljes sebességre kapcsol, de különösen a rossz: a csalók, a hazugok, a dobverők, a papagájtartók, hangos szomszédok és minden, egész a láthatár aljáig, ameddig a szem ellát és azon túl . . . Az éjjel-nappal ünneplők, a gyalogjárdán motorozók, a leveshamisítók, a nagyszájúak, a mindig egyforma, tarlós szakállt viselők, a napszemüveget homlokra és feljebb, a fejtetőre toló, disznóként megdrótozott, sötét alakok, a karba tett kézzel sétálók, a barom módra kérődzők, a szárgumis, bűdös rágcsálók (mint Jóska a szalonabórt), a saltermögi flegma vagy orcátlanul kedves, a vállát vonogató, hazug hivatalnokhad, a százegy gyűrűs női ujjak gazdái, a rossz kenyeret sütők, újra a nagyszájúak, velük szemben, de mellettük a rosszul nevelt jók, a jól nevelt rosszak, a vallási ütődöttek, az áltudományokban, mint a moslékosvödörben könyékig járók, a tévék, rádiók moslékjában is, van ilyen (a média maga ez a moslék), a rádióbömböltetők, éjjélkor is, az egymás mellett hajtó biciklisek, rágó és papucs – világunk egész flórája és faunája, elszabadulva, gazdátlanul . . .

Ó, Brehm! Ó, Linné!

*

Amerika mindig hátsó gondolatokkal indul valahová, különösen segíteni. Mindig mást mond, mint amit gondol.

*

Február 28.

A NATO-nak Magyarország, meg majd a többi, válják egészségére!
De Magyarországnak is a NATO!

*

Mindig az a „legstramabb fickó”, vagyis állam és rendszer a világon
– ez örökké így volt –, amelyekhez Magyarország épp tartozik!

*

Március 10.

Magyarország az utolsó csatlós? kérdezi egy könyvcím. Nem. Az volt.
Most az első. Mindenkinek példát mutat, szokása szerint, hogyan is kell
azt csinálni . . . utat a pokolba. Aztán meg sír Trianon miatt. Ne sírjon,
csak ne sírjon, maga keresi és csinálja Trianonjait.

*

Március 18.

Václav Klausz: Cseh politikus (?). Abszolút pontosan fogalmaz a mai
európai törekvésekről. Üres Európa-fogalom, mondja (igaz). Havelt
eltévedt embernek tartja.

*

Emesének, aki valami „léleksebészet”-féle iskolát vagy tanfolyamot
járt Budapesten: Ez is az egyik szép nagy újkori hazugság, akár a sok
száz többi. Feneketlen mocsár, amelybe ártatlanok ezreit taszítják bele,
merítik el aljas vén gazemberek és ifjú ostobák.

*

Március 19.

Nagyon rossz, néha számomra is olvashatatlan a kézírásom. Később
rájövök, mi lehet az oka: ez a háborús helyzet, a közeledő bombázások.
Így jelentkezik, a kézírásomban is megjelenik, kimutatható a közeledő
háború.

*

Március 20.

Érdekes maga: egyszer ezt mondja magáról, máskor meg azt, vagyis
pont az ellenkezőjét. Nekem ez magas, nem tudok rajta elmenni, csak
ha leteszem a földre, akkor. Hogy lehet egyszer bűnös, máskor meg
ártatlan valaki? Mi az igazság?

Nem érti? Pedig nem szentírás ez. Nézze csak: ha a jókra gondolok, mert vannak, ellentétben a közhittel, akkor én végtelenül rossznak érzem magamat; elvetemült, gonosz emberek közt viszont, mert vannak ugye szintén, a közhittel ellentétben, néha jönak és tisztának. Most már érti? Ez az igazság ebben a kérdésben.

*

Március 21.

Magyarország ma, Magyarország holnap, mondják a tévéműsor-címek. Hát arra kíváncsi lennék a magyar holnapra. A jelent ismerjük, már aki ismeri, ismerni akarja. De a holnap? Igaz, nem kell hozzá sok ész, hogy a mai politikát ismerve, levonjunk egy szépséges nagy következtetést.

*

Március 24.

Jónak, igaznak lenni, embernek, nem elég ám csak a viharos tengeren, csapkodó mennykő idején vagy NATO-bombázáskor, mondaná apám, ha élne.

*

A háborúban is van szombat! Szombatot csapott a NATO. Ünnepnem nem támad. Hétfégre, ünnepel, mint mindenki (az ördögön kívül), tán moziba is elmegy, este fél nyolctól, megnéz egy békéről szóló vígjátékot vagy komédiát. Majd hétfőn, pihent erővel. Ha lesz még hétfő.

*

Március 25.

Három nap, három éjjel teljes sötétség lesz, mondta anyám, s mondták a falumban, az lesz a jel, hogy itt az idő, eljött a világ vége (épp aktuális, mert rögtön 2000 lesz, s a legújabb világvég-jóslat 2000-ről beszél). És akkor csak

a megszentelt gyertyák égnek . . .

Nem tudom, víz lesz-e. Most az sincs.

*

Március 26.

Emese, összevesztek, megint összevesztek az emberek, csúnyán összevesztek . . . nincs vásárfia. Nincs béke, nincs vásárfia.

(Kiskoromban, ha szüleink üres kézzel értek haza a búcsúból vagy a vásárból, azt mondták: nincs vásárfia, összevesztek az emberek, és nem lett megtartva a vásár.)

*

Én túl messziről jöttem . . . nagyon alacsony sorból . . . Klasszikus értelemben nem voltam sose boldog, nem lehettem az. Hogy miért? Ezzel a szemmel, ilyen ésszel nem tudtam. Mondom, nem voltam, de lehet, hogy nem is nagyon akartam az lenni. Nem tudom.

De egy módon, egyetlen-egyén és csak így, az lehettem volna: az utolsó boldogtalan embernek . . .

*

Március 27.

A NATO-bombázások kezdete Jugoszláviában 1999. március 24.

*

Bolgár úr és beszélgetőtársa a Kossuthban. Bolgár úr: „. . . de az államosítás, ön is tudja, nem jobboldali jelenség.” (A beszélgető elkönyveli ezt az „igazságot”.)

Én: Csakhogy az államosítási tendencia, Bolgár úr, Bolgár urak, egyáltalán nem bal- vagy jobboldali sajátosság. Hogy miért? Egyszerű: ha a jobboldal csinálja – példa rá a fasizálódó Németország, a céljának megfelelő kisajátítási programmal – akkor az nem baloldali, hanem jobboldali államosítás, nemde Bolgár úr? Akkor hát bizonyos államosítási törekvések miért nem lehetnek jobboldaliak? Tehát, Bolgár úr, az államosítási tendencia nemcsak átkos baloldali vonás, ahogy maguk szeretnék beállítani, hinni és hitetni, hazug módon, hanem, legyen nyugodt, nagyon is éppúgy jobboldali, mint baloldali, hogy így röviden, de remélem érthető módon tisztázzuk valamelyest ezt a kérdést.

*

Április 3.

A pillanatnyi helyzetről: szépek, meghatóak ezek az országszerte tereken, hidakon tartott mítingek tánccal, dobbal, muzsikával, mert azok, de csak addig, amíg természetesek, spontánok – amíg valaki meg

nem szólal, ki nem nyitja a száját. A beszéd, a szavak mindent elrontanak. Slobo! Slobo! Gusztustalan, kijózanít.

*

A hazugok, a mindig a maguk igazát bizonygatók szeretik a nőket, a gyerekeket és az öregeket mutogatni, újság, tévé, rádió, hogy lássa a világ: íme, még őket sem kímélik, a gyenge nőket, a gyerekeket és az öregeket, tehát elvetemült gazemberek ezek, megmondtuk régen; ők a mi ellenségeink, a nép, az emberiség igazi ellenségei. Közben ugyanúgy bánnak másokkal . . . nem kímélik a gyenge nőket, a gyerekeket és az öregeket.

Ezek, ilyenek a hazug emberek.

*

Április 12.

Ki hol lakik, hanyadik emeleten, aszerint, attól függően gondolkodik mindenről, árvíz idején az árvízről, háborúban a háborúról, tehát általában . . . Major Nándor *Hullámok* című regényéből merítem ezeket a gondolatokat. Megjelenése idején olvastam. Néhány mondat naplómba is bekerült róla. Ő beszél valahol méltatlanul elfelejtett művében arról, hogy ki hol lakik, hanyadik emeleten, aszerint ítéli meg árvíz idején a helyzetet, a veszélyt. A följebb lakók például optimistábbak. És általában ez a *hely* és *helyzet* határozza meg cselekvésüket is.

Éppen a ma esti légiriadó után jut eszembe ez a kis okoskodás. Igaz, egyszer, jóval előbb, hasonló drámai események idején s okán már elmélkedtem ebben az értelemben, de nem jegyeztem föl, elmulasztottam, kiment a fejemből. Most újra felötlött. Most már leírom, nem szökik el a gondolat, mint annyiszor és annyi mostanában. Ez jutott eszembe erre a mostani „árvízre”, vagyis miránk szintén ez az észjárás érvényes: mindenki úgy gondolkodik, amilyen távolságban hullnak tőle a bombák.

(Vacsora után vagyok; volt langyosított, cukrozott tejbe aprított [fél-]száraz kenyér.)

*

Mindenki esze, elfoglalt helye, érdeke szerint ítéli meg a háborút és minden mást maga körül, közel és távol.

*

Milyen szomorú, hogy nem születtem gazdag családban, sajnos.

*

„Földi ember kevéssel beéri, / vágyait ha . . .” Nem, Arany! Ha sokam volna, akkor beérném kevéssel is, de így, amikor semmim sincs!

*

Sovány vigasz, hogy a gazdagok is meghalnak egyszer.

*

Csak így egyszerűen, kommentár nélkül feljegyzem ma: akinek van, az nekem ne adjon . . .

*

Április 13.

Sokat gondolkoztam a kutyákon, például nem értettem, amikor a legmérgesebben, a legvadabban ugattak, a szemük, a tekintetük szelídek látszott, nem borult, nem torzult el, mint az emberé szokott haragjában. Talán nem is haragudtak, amikor ugattak, mert senki se bántotta őket. Azt hiszem, tetszeni akartak gazdájuknak, kiérdemelni az enni-és innivalót, mert láttam, oda-odapislantanak rá, hogy hogy néz, helyesli-e fogaik (valóságos, de őszintétlen) ádáz csattogtatását.

*

Egy konkrét kutyáról. Mindig az volt az érzésem, a csodás szemei okozhatták, hogy közölni akar velem valamit, de abban a pillanatban, amikor már épp sikerülne megszólalnia, hogy elkezdje, hirtelen elfelejti. Sokszor úgy láttam vagy azt képzeltem, az volt az érzésem, egy mesebeli, elvarázsolt ember ő, és most rögtön, a következő pillanatban visszaválik . . .

*

Az arcán állandóan halavány mosoly tükröződött, de inkább valami önkéntelen, az akaratától független dolog lehetett az, szelídség, melegség, szépség, amely mélyen benne élt s lágyan, hamvasan fénylett . . . mintegy pírként vonta be arcát. Amikor kajabált, akkor is olyan volt az arca. Mária, gondoltam többször, Mária . . .

*

Muszáj lesz kicsit a hüvelyesek módjára fejtegetni a tegnap mondott, de magában aligha érthető gondolatot, hogy: akinek van, az nekem ne adjon. (Mellesleg, de nem véletlenül: evvel nem azt akarom mondani, hogy el kell tőle venni; erre nem gondolok, még nem, azaz gondolok, de még korai, inaktuális.)

Nekem az adjon – nem rólam van szó, de így jól kijön – mert igazán csak az adhat, akinek nincs . . . Én ezt nagynak, a legnagyobb nagynak, fölbecsülhetetlen nagy dolognak tartom! (Ne függjek én, vagyis senki se függjön más kénye-kedvétől.) A gazdag csak a zsebéből ad, ha ad, nem is szólva arról, hogy csak visszaad, visszaadja – tehát lényegében nem ad; ez az, ami könnyű – amit elvett, elrabolt vagy elfogadott attól, aki a szegény dolgozó embert kirabolta vagy az államtól kapta ilyen díj, olyan jutalom formájában.

*

Eliot. *Hamvazószerda*. Olvasom, újra, sokára. (Vas István)

Bizony most törpül el minden más akkori költészet, szinte minden más, ennél, evvel az Eliot-verssel.

És ahogy indítja: Mint Mozart a g-moll, a *Nagy g-moll szimfóniáját*, melyre anyám – csoda volt, világcsofa – fölemelte a fejét . . .

*Mert nem remélem, hogy visszatérhetek,
mert nem remélek,
mert nincs bennem remény . . .*

Ez a moll hang, hangnem, talán h-moll, még szomorúbb, mint a g. Beethoven az öngyilkosok hangnemének tartotta, soha nem szerzett ebben a tónusban, ennek ellenére milyen!

(Csak tudnék én pár olyan verset írni, amelyen szép, csodálatos szép, gyönyörű a felcsendülő *Nagy g-moll szimfónia*, az eleje, s aztán tovább és a vissza-visszatérő, már nem teljesen azonos, kissé variált örült szép kezdés. Csak tudnék én . . . semmit se bánnék, talán az életet se. Szükség is lenne rá, kellene, kelleni fog majd, mert *ahhoz* valami szédítő nagy dolog kell, máshogy nem tudom . . . Aki ilyet ír, Mozart, Eliot, most ők, az talán meg tud halni, talán meg, könnyebben. Mert másképp nem tudom, lehet-e, és hogy lehet.)

Tovább, e kisebb kötetének már túl a háromnegyed részén, hűlőfélben, meg kissé lezabálva belőle: Rimbaud-hoz képest, egy teljesebb emberképhez ez a költészet – mert Rimbaud (e hihetetlenül csodás jelenség, a „kölyök Shakespeare” – akit szerintem a forradalom, a párizsi kommün lelkesített, az adta hitét, erejét tehetségéhez, és annak bukása törte le, okozta kiábrándulását), valamint ebben is benne foglaltatik – más, vagyis Eliot hanyatlást jelent Rimbaud-hoz, a rimbaud-i teljesebb élet- és ember-képhez. Más irányzat is azonban (ami végső soron nem számít, nem vehető bele), lehet szeretni, igazán, biztos, ki hogyan és miért. Én szeretem, de másra esküszöm.

Szeretem tehát, mégis így muszáj kifejeznem magamat: akié igazából, csak nyugodtan szopogassa.

Még tovább araszolva (csak így lehet haladni benne), sajnos azt kell mondanom: nem érdemes azért olyan jól tudni ezeket a hiábavaló és haszontalan dolgokat, mert akárhogy nézem, forogatom, sok hiábavalóság és haszontalan limlom, felesleges található a költészetében.

Eliotnak például fogalma sincs a társadalom legkisebb mértékben sem igazságos rendjéről, felépítése abszurd szociális stb. voltáról, mint . . . (kit mondjak hirtelen és ne magyart? . . . legyen egy angol, hazájabeli, Shelley, és lásd rögtön a *Dal – Anglia férfiaihoz* című versét a fordító Kosztolányi kétkötetes *Idegen költők antológiájában*), tehát mint volt Shelleynek, s amíg az emberi lét titkainak sejtelve, a lét abszurditása Eliotnak szinte a kisujjában van, és óriási tehetsége annak újszerű kifejezéséhez, addig fogalma, halvány fogalma sincs a társadalom abszurd emberi és szociális voltáról.

A Nobel-díj engem hidegen hagy. Más a véleményem róla. Nem értéket mér, mert olyan nincs, hogy azt mérjen. De akinek adják, biztos megérdemli, Eliot is megérdemelte, nagyon, sokan megérdemelték, megérdemlik és megérdemelték volna, de tudjuk, nincs annyi Nobel-díj. Viszont kaphatná mindig éppúgy egy ötödik is.

*

Április 14.

Pilinszky János és Nemes Nagy – nem múlik el nap, hogy ne említenék meg őket a tévében, rádióban (magyar újságot alig látok, a *Magyar Naplót* kivéve, de az nem számít). Az az érzésem, mintha megakadt

volna a lemez, a magyar irodalmi (agy-)lemez. Egyoldalúság, topogás, bizonytalanság, furcsa válogatás, ráncos esztétika, ernyedte agyvelők – ez uralkodik az egész magyar irodalomkritika vonalán.

*

Mintha apró, nagyon szálkás halat ennék, hozzá háromnaposat . . . Orbán Ottó régi köteteit olvasom, újra, hosszú idő után megint. Régen jobbak voltak, állapítom meg, jobbnak tűntek nekem ezek az Orbán-versek. Jobbnak, sokkal többnek gondoltam őket, Orbán előrébb való, feljebb álló költőnek élt bennem.

Mit mondasz, nem kellett volna újra elolvasnom a verseit?

Nem tudom, talán jövőre, lehet, hogy jövőre majd jobbak lesznek.

*

Sajnos egy, egyetlen valamit érő sort sem találok a mai élő magyar költészetben.

Roszbabb, mint a 19. század végi . . .

Ebből, merem állítani, semmi, az égvilágon semmi nem kerül, nem kerülhet át, nem szabad, hogy átkerüljön az előttünk álló új évszázadot, sőt ezredet nyitó ajtó küszöbén – a küszöb alatti besurranást akadályozva pedig, „doromboló”, résen kell lenni. Itt vesz, itt kell hogy vesszen ebben a században . . . és lassan felivódik a semmibe, a Nagy Avas kezéből a takarító feledés kezébe kerülve . . . S ha netántán lassú ez az elmúlás, a feledés folyamata, mondja G. J., majd mi segítünk ezen egy kicsit, meggyorsítjuk, lódítva rajta erőteljes lökessel egyet-kettőt. És ne bízzunk mindent az időre. Jó, tudjuk, az idő nagy úr, mégis, ha igaz is, nem mindig tetszik és felel meg rendező munkája, azonkívül, mint mondtam, lassú, szuszmogós is. Szóval ne bízzunk mindent rá, amit elvégezhetünk, végezzük el mi magunk. Mindettől függetlenül, de másért is, például, mert – nem tehetek róla, ilyen vagyok – nem ülhetek ölbe tett kézzel . . . borzasztóan szeretek mindenbe beleavatkozni, mindenbe szeretem beleártani magam, még az idő dolgába is, sőt abba leginkább . . .

Ritornell és magyarázat: Itt vesz, itt kell hogy vesszen . . . Azonban: tényszerűen még folytatódik, sokáig folytatódni fog, akkor is, amikor már lényegében régen véget ér, kimúlt, mint emlékszünk, de a ma is

működő szürrealizmus, létezik, mint akadémiai elv és nívó, a jugoszláv festészetben például, üresen, élettelenül . . .

*

Április 15-e, este 10 óra.

Bemutatkozott a NATO, itt nálunk is, Szabadkán. Hát mi is sorra kerülünk. Három bomba vagy rakéta hullt a város északkeleti részére. Ahova estek, ott már sírnak vagy a föld sír csak, de az se kevés . . . Fáj, hogy magyar vagyok, mert a fajtám részese ennek, ami itt most történik, ennek a nagy bűnnek. Ezt nem hittem volna soha! Tudom, a pokolba kerülünk mindnyájan, Dante, de kell lenni a pokolnál százszor pokolibb pokolnak, ahova ezek kerülnek. Szeretném hinni, hogy van valaki, aki írja bűneinket, jegyzi, számon tartja valamennyit, és egy napon felolvastatik a lista, szeretném, ó, mennyire szeretném! Ezek szentül megvannak győződve, hogy Isten küldöttei, hogy a NATO szent misszió, amely megtorolja az emberiség ellen elkövetett gázságokat. Clinton templomba járó ember, mindenki tudja, aki akarja, imádkozik vasárnap délelőttönként (vagy csak a szája jár?). Ugyan mit mondhat annak a magasságos magas úristennek?

Clinton és a többiek, róluk beszélnek, de magától értetődő, hogy a mieinkkel, a nem templomba járókkal együtt.

Itt most a NATO követ el soha el nem évülő, Hágába utaló bűnöket.

Ehhez egyrészt nagy önhietség, bátorság és fölényes erőtudat kell (tán most szedik össze a javát?), másrészt valódi örültség. Úgy látszik, mindig akad a világon egy-két hibbant, veszett, igazi háborodott. Ezek is Hágába valók! És nemcsak M. D. P., ahogy felénk hiszik, hanem sorban szinte az egész ábécé.

*

Hogy mit kell átélni annak, aki ma Jugoszláviában él! Csak három nap, nem, csak egy órát érezni az, aki ezt csinálja, biztos megátkozni – önmagát. „Csak egy éjszakára . . .” lennének itt!

*

Április 24.

Szól a sziréna. Pontosak, ó, milyen pontosak a NATO-ék, beállíthatnám, hozzájuk igazíthatnám csellengő órám.

*

Az órákig felettünk le-föl cirkáló bombázók örületbe kergetnek bennünket. Ezt nevezi a modern stratégia lélektani hadviselésnek.

*

Gyógyít a magyar gondolat?
Nem, azt kell gyógyítani!

*

Április 26.

Nem megyek többet Magyarországra!
Tán nem is kell. Lehet, hogy az jön ide, mondja X. nevetve, de igen komolyan.

*

Május 2.

Giczy György, a Keresztény Demokrata Néppárt elnöke nyilatkozatát közli a Kossuth rádió. Meg kell mondanom, sose kedveltem túl Giczy Györgyöt keresztény alapokon álló társadalmi nézeteiért, de a mai, vasárnapi vagy csak ma, vasárnap a Kossuthban közölt véleménye a Jugoszlávia elleni NATO-támadásról, helyesebben az ellene folytatott ostoba pusztító háborúról mindent feledtet velem. Nagyon igaz, pontos és őszinte, eddig a legigazabb, legpontosabb és legőszintébb magyar vélemény erről a gaztetről. Minden szavával tökéletesen egyetértek. Az angolszász (világ-)hegemónia megteremtése – ez a véleménye erről a háborúról. Ennek egyik epizódja, de nagyon fontos epizódja folyik itt most, ebben a térségben, a mi környezetünkben, teszem én hozzá. Soha, még álomban se mertem volna gondolni, hogy ő, Giczy György lesz, aki majd ezt így, ilyen okosan, bátran és őszintén, kertelés nélkül adja a világ tudtára. Nyílt levelet kellene hozzá intézнем a *Családi Kör* hasábjain. Torok Csaba barátom biztos közölné. Szóval csodálkozom rajta, és csodálattal gondolok rá. Angolszász uralomról, világhegemóniai

törekvésekről beszél – halovány, ámde magyar segédlettel, a fajtám és nemzetem segédletével, mondom én hozzátéve. Az etnikai problémákat, mondja, sehol a világon nem így oldják meg, Angliában és Amerikában sem. Belfastban például nem bombáz a NATO, vagyis Anglia. Nem a kosovói albánok sorsa érdekli, hanem a fegyveres erőpróba, erejének és képességének a fitogtatása, ez az igazi célja. A világ sakkban-tartása, mondom én, pressziógyakorlás, erélyesen tudtára kívánja adni a világnak, hogy ki az úr a háznál, ki parancsol ma.

*

Az ember – most csak őt, vagyis hát magunkat veszem – úgy gondolom, az Élettel közösen hozta létre önmagát. A dolog legelején, mármint világra-jötténél még nem bizonyos, hogy „jelen volt”. A születésénél nem bábáskodott, az e körüli munkákban talán még nem vett részt, nem volt benne kanala, de a későbbi, vele összefüggő dolgokban, mint ma is, annál inkább. Az ember hát egyedül van, egymaga, magára van hagyatva, magára utalt s egyszer *így*, máskor *másképp* rendezi sorsát, intézi dolgait.

Egyedül vagyunk, minden ellenére egyedül, plébános úr, sajnós. (De nem mi magyarok, ahogy Surányi Miklós öcsekélysége nagy magyarságban gondolta.) Igen, egyedül vagyunk, plébános úr. Lehet, hogy maguk nem, de mi emberi, földi eredetű, sőt talán öneredetű lények igen.

Tovább szűkítve – és ez már kevésbé tagadható, nyilvánvalóbb színezetű valamennyiünk számára, tudjuk – egyedül van az egyes ember, az egyed is végső soron, plébános úr.

(És megint kezdődik, jaj, újra kezdetét veszi folytatódva a balgaság, a vallási illúzió és képzelgés elleni munka, a küzdelem, a szomorú és hiábavaló?)

Öreg ember vagyok már, de úgy látszik, még nem elég öreg ahhoz, hogy – mint oly sokan ateisták, ember-hívők életük alkonyán – Istenről kezdjek el gondolkodni. Nem tudom, hogyan fog alakulni, de remélem, végül nem kell majd „Istenhez hanyatló árnyék”-ként, magamhoz nem méltó módon fejeznem be.

*

Május 3.

Tisztességes munka nem jár igazi haszonnal. Nézd meg a ma újra titkos, titkolt, dugdosott fizetési listát, és megtudod, ki nem végez tisztességes munkát.

*

Az üzlet maga piszkos, de van benne, lehet valami tisztességes, lehet, az úgynevezett „üzleti tisztesség”.

*

Vijjog a sziréna. Amikor rákezd, megrettenek, összerándulok. Torkig vagyok már evvel a rémítő hanggal. Muzsika kellene, Bach, Beethoven, gyermekkórusok, ó, a mennyei szép gyermekkórusok. Talán így – ha másképp már nem lehet –, sziréna, gyermekkórus, sziréna, gyermekkórus. Hátha nem halmozódna föl bennem a rettegés. De nincs áram. A gyermekkórushoz áram is kell.

*

Te mindent tudsz, mondom valakinek, nem akar ki, hát azt mondd meg, fizetek egy italt, ha megmondod, mi lesz holnap?

Azt még az Isten se tudja, nemhogy én.

Na, látod, mégiscsak informált ember vagy te!

*

A fényt eddig, oly régóta, természetesnek tartottuk. Nem kellett volna! Így elfordulni a kiszámíthatatlan, természetes körülményektől! Ahogy hallom, a Nap sem ég örökké.

*

Kint csivitelnek a madarak (hiszen tavasz van, május), de valahogy nem úgy, ahogy szoktak, nem olyan önfeledten. Aztán csend, hallgatónak, gondolkoznak. Látom, nem értik, mi történik körülöttük.

*

Verset csak akkor lehetne jól írni, gondolom, ha valahogy vissza tudnánk kanyarodni az ifjúsághoz, ifjúságunkhoz. És noha saját két szemünkkel látjuk, hogy minden lehetetlen lehetséges, erre azért ne számítsunk. Akkor hát mi legyen? Írjunk még, vagy ne írjunk?

Mert mi ez a rengeteg sok, kocsideréknyi papír? Sok, de elég-e?
 Akkor kellett volna jobban megfogni az irodalom nyelét, még fiatalon . . .

*

Mintha rozsmaringot vacsoráztam volna, olyan a szám íze ezen a kora hajnalon. Egyre kóstolgotom. Nem tudom, mi ez. Már vagy tizenhétedszer kelek, ugrok fel – és ez a felugrás a fényes reggelbe torkollik –, hogy megszikrázó elmém, valami által megpiszkált agyam szikráit feljegyezzem. Táncsak nem az ihlet kapott el annyi száraz idők után: eső, záporosó? Lesz-e jégverés? Valamikor azt imádtam. És ma is, mint régen kint a földeken. Azt imádom, mint régen, a jégesőt, a jégveréses időket. Nem tudom, ma lesz-e? Mert az volna az igazi.

*

Ködös fogalom. Abban még Csurka Istvánnak is igazat lehet adni, hogy Magyarország nem elég demokratikus állam, de hogy mi a demokrácia, azt viszont már nemhogy ő, de nála sokkal okosabbak se tudják. Demokrácia, demokrácia, halljuk lépten-nyomon. Könnyű azt mondani. Bizony olcsón, sőt ingyen lehet azt hinni s ész nélkül hajtogatni.

*

Május 4.

Nincs víz. Nemrégén még rengeteg volt belőle. Jutott arra is, hogy a szomszédok rádiós hangoskodását csapolt vízzel „oltsam”.

*

Hogy én ezt vagy azt hogy írom le, abból nekem sem Utasi, sem Tomán, sőt az akadémia, de még az a most újra megtalált nagyon jó úristen sem parancsol. Mint mindent, ezt is magam döntöm el.

Hogy Tomán Lászlót minek említem, azt kérdezed? Nem kellene, tudom, méltatlan rá, még negatív szerepben is, de a Forum Kiadónál szerkesztett engem, ha jól emlékszem, nem is egyszer. És hangos volt, mint egy káplár, mindig táncolt, rettentően ugrált, pattogott az okosságától. Különösen stiláris szempontok rángatták a szerző orra előtt.* Hangja volt, de elve nem. Neki sem. Egyszer azt mondta, szegényt nem ismerve azt merte mondani, hogy átallotta kijelenteni szegény ember,

hogy ő még Bori Imréné, a recenzió írójánál is szigorúbban ítéli meg a kéziratot, verseimet.

Bori Imréné! Ő?

És az én verseimet?

(Folytatása novemberi számunkban)

- *Stiláris szempont – a megtévesztő figura! Ez volt az a mindig kéznél levő s a negatív vagy annak ítélt politikai tartalmú kézirat, szövegrész elintézésére szolgáló, arra használt, az írói megtévesztő, megtéveszteni akaró szerkesztői módszer. Semmilyen politikai lötyögést nem engedtek meg. Tomán sem. De volt, aki saját érdekből, benyulás céljából túldobta még a normát is, buzgóbb volt másoknál. Ahogy én 1959-ben abban a hírhedté vált interjúban mondtam, hogy „Sokszor esztétikai szempontból bíráltnak és politikai okból nem közölnek”. Ezekről még majd szólni kívánok. Itt mellékesen: a Magyar Szó akkori fő- és felelős szerkesztőjének, Vébel Lajosnak, azt hiszem, élete legnagyobb tette, de azoknak az időknek is nagy, egyik legnagyobb „irodalmi” eseménye volt annak az interjúnak a közlése, megjelenése.*

AZ ARANYSZÖRŰ BÁRÁNYKÁK

Anya meséje

SZABÓ PALÓCZ ATTILA

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, ott, ahol a kurta farkú malac túr, de még az Óperenciás-tengeren és az Üveghegyen is túl, élt egyszer egy juhász. Volt ennek a juhásznak egy nyája, egy furulyája, és néhány jó kutyája. Aranyszőrű bárányai voltak a juhásznak, csillogott-villogott gyapjuk a szikrázó nap fényében. Szerette a juhász a bárányokat, s bizony a nyája is szerette a juhászt, hiszen mindennap friss fűvű legelőre terelte őket. Amikor egy-egy új legelőre értek, a juhász levetette subáját, elheveredett rajta, elővette furulyáját, és fújni kezdte a maga és a nyája szórakoztatására. Így éltek, éldegéltek, vándoroltak egyik legelőről a másikra. Vándorlásuk során egyszer egy város határába értek. A juhász levetette subáját, elővette furulyáját, s víg trillázásba kezdett. Fújta furulyáján a vígabbnál vígabb dalokat, s közben a báránykái lelegésztek, a kutyái meg heverésztek.

A juhász egyszer csak arra lett figyelmes, hogy egy ember áll előtte. S ha már észrevette, hát az ember meg is szólította: – Te juhász, mitől vagy te ilyen vidám?

Meglepődött a juhász a kérdés hallatán, de annyira, hogy menten abbahagyta a furulyázást.

– Szépen süt a nap, szépen gömbölyödnek a bárányaim a jó fűvű legelőn, jól szól a furulyám, hát miért ne lennék vidám? – kérdezte a furcsa idegentől.

– Te nem tudod, hogy ez a város, melynek határában állsz, a Szomorú Város? – kérdezte az ember.

– Nem én! – válaszolta a juhász. – Hanem aztán miért olyan szomorú a kentek városa?

– Haj, hosszú története van annak. Van ennek a városnak egy királya, s az öreg királynak egy gyönyörűséges szép leánya. Olyan szép a királykisasszonyunk, hogy a napra lehet nézni, de rá nem! Azonban ez a világszép teremtés nagyon beteges. A bőre ugyanis olyan érzékeny, hogy még a legfinomabb selyemtakaró is véresre karcolja, így hát aztán takaró nélkül alszik a királyleány. Ezért pedig állandóan meg van fázva, köhög, fújja az orrát. És a legszomorúbb az egészben, hogy az állandó betegeskedés miatt még a szokásos védőoltást sem kaphatta meg, amit pedig minden gyerek már négy és fél éves korában megkap. Ez a mi városunknak a nagy szomorúsága – fejezte be történetét a furcsa ember.

– Na, ha csak ez a kentek baja, akkor azon könnyen segítünk! – nevetett nagyot a juhász, s azzal kapta a subáját, füttyentett egyet a kutyáinak, s már indult is egyenesen a városba.

Amerre járt, meglepődve nézték az emberek, ki az, aki ilyen vidáman furulyáztat szomorú városuk utcáin. Meglepődött az öreg király is, aki éppen a királyi palota teraszán merengett leánya szomorú sorsa felett, midőn feltűnt az utca végén a furcsa menet. Elöl ment a juhász, furulyájából vígabbnál vígabb dalokat csalva elő. Mögötte ment aranyszórú nyája, utánuk meg a juhász néhány pulikutyája.

– Hát, te, juhász – kiáltott le neki az öreg király –, aztán mitől vagy te olyan vidám a Szomorú Városban?

A juhász megállt, tisztelettudóan levette kalapját, meghajolt az öreg király előtt, és így szólt:

– Uram, királyom, életem-halálom kezedbe ajánlom, azért jöttem városodba, hogy segítsek rajtatok!

– Velem ne tréfálj, hallod-e? Honnan tudna egy egyszerű juhász segíteni a mi nagy bajunkon, amikor a leghíresebb tudósok, orvosok is hiába próbálkoztak? Menj inkább isten hírével, s ne bolygass bennünket tovább a fene nagy jókedveddel! – válaszolt lemondóan a király.

De a juhász hajthatatlan maradt:

– Uram, királyom, engedd meg, hogy legalább megpróbáljam!

Az öreg király úgy gondolta, veszítenivalója nincs már, így hát szólt az öröknek, hogy engedjék be a juhászt. A juhász beterelte nyáját a palota kapuján. Ott aztán elővette birkanyíró ollóját, és egyenként megnyírta az aranyszőrű bárányokat. Gyapjukból aztán olyan takarót kerekített, hogy csodájára jártak a királyi palota szomorú lakói. Csillogott-villogott, szikrázott a készülő takaró a Nap fényében, de ugyanakkor olyan puha volt, olyan finom, akár a legfinomabb pókháló. Éppen esteledett, mire a juhász végzett munkájával. Szaladt is az öreg király a tüsszögő királykisasszony szobájába, aki éppen lefekvéshez készülődött. Bánatosan gondolt arra, hogy ismét eltelt egy nap, és ő még mindig nem kaphatta meg azt a védőoltást, melyet az összes többi gyerek már rég megkapott. Ráadásul erősen lehűlt a levegő is, s szegény királykisasszony előre fázott, ahogy a közelgő éjszakára gondolt. Amikor meglátta apja kezében a csodálatos takarót, bánatosan szólt:

– Apám, édesapám, meddig próbálkozunk még? Azt akarod, hogy reggelre ismét csupa seb, csupa karcolás legyen a hátam?

– Csak még ez egyszer próbáljuk meg, kislányom! – biztatta az öreg király a hidegtől már vacogó királykisasszonyt, aki csak legyintett egyet, s belebújt ágyába. Az öreg király gondosan betakargatta, jó éjszakát kívánt, homlokon csókolta, és magára hagyta.

Reggel aztán szaladt az öreg király a lánya szobája felé, s már messziről feltűnt neki, hogy nem hallja a szokásos szipákolást, tüsszögést, orrfújást. Hej, megörült az öreg király, s még jobban akkor, amikor a szobába lépve látta, hogy lánya makkegészségesen mosolyog – s bőrén egyetlen karcolás sem látszott.

– Most aztán végre megkaphatom az oltásomat! – kiáltott boldogan a királykisasszony, s már szaladt is a városi egészségházba, ahol a doktor néni megmérte a magasságát, a súlyát, belenézett a torkába – s a végén, a vizsgálat legeslegvégén, mosolyogva mondta:

– Megkaphatod a védőoltást. A királykisasszony nagy büszkén ült a fecskendőt tartó nővérke mellé és – ha hiszed, ha nem – egy cseppet sem félt. Mikor megkapta a védőoltást, boldogan szaladt haza.

Az öreg király ekkor maga elé hívatta a juhászt, és így szólt hozzá:

– Juhász, neked sikerült az, ami országom legnagyobb tudású embeleinek sem sikerült: meggyógyítottad a lányomat. Én azt mondtam, még valamikor nagyon régen, hogy annak adom a királykisasszonyt, s vele a

fele királyságot, aki gyógyírt talál nagy bajunkra. Neked, íme, sikerült, s ha te is úgy akarod, tiéd hát a lányom! Tetszett a juhásznak a gyönyörű királykisasszony, s bizony, a királynának is tetszett a deli juhászlegény. Így hát hetedhét országra szóló lakodalmat csaptak, s még ma is élnek, ha meg nem haltak.

VISSZAVADÍTÁS

Laza regényféle a kutyabőrrel, II.

B. FOKY ISTVÁN

MÉZGÁBA SZORULT FRÖCCSÖNTŐ

Büdös van. Állandóan бүдös van errefelé. Intenzitása nagyon változó, s annak függvényeként jelentkezik erősebben vagy kevésbé bántón, hogy melyik széljárás van éppen divatban: a délkeleti felfokozza a kellemetlen бүzlést, az északnyugati viszont enyhíti hatását az emberekre. A szelek váltakozása folytán észrevehető rajtuk a hangulati ingadozás. Az egész szaghatásnak aztán jelentkeznek még különféle árnyalati válfajai a felfokozott idegesség, illetve a tunya semmittevés bő skáláján. Van olyan is, aki az igen ritkán jelentkező forgószél esetén csupán akkor lép ki a toronyházi tömeglakásból, ha az éhségtől szinte felkopik az álla, vagy halaszthatatlan dolga van a városban. Errefelé viszont, ahol a sokemeletes függőleges emberbolyok között állandóan huzatol, s többször légtőlcsérré erősödve, szellem módjára tereli a Kamenita-hátról érkező kibírhatatlan бүzt a lakásokba, ami bizony nagyban behatárolja a lakosság hangulatát. Volt már rá példa, hogy az emberek azon tanakodtak, miszerint érdemes lenne a Kis-Palics féregnyúlványt olymód бүzteleníteni, hogy valamilyen hatásos ellenszerrel, amit a kifolyóba önthetnének, ellensúlyozhatnák a бүдösség áldatlan nyomorúságát.

– Már megint a délkeleti szarakodik – dörmögte a ny. zászlós felkelésben vackáról, és becsukta hetedik emeleti lakásuk hálószoabaablakát.

– Én egyszer a bűdösbarlang miatt olyat teszek, hogy magam is megbánom!

– Mára ne kószáljon el sehova, szükségünk lesz a segítségére – fordult a másik oldalára az asszony, és hosszan magyarázta el párjának, hogy Galambicáéknál mára jelentkezett be a mátkasszony a komatállal, s nekik jószomszédi viszonyuknál fogva kutya kötelességük mindenben a gyerekágyas kismama szolgálatára lenni.

– Miért éppen nekünk fontos a szokásaik gyakorlásához asszisztálnunk, hiszen annyian vannak, hogy a családi összejövelekkor egymás ölébe kényszerülnek ülni – méltatlankodott a ny. zászlós, közben kávévizet tett fel, és felkattintotta a rádiót.

Az asszony visszafordult a párja felé:

– Mert a fröccsentő mézgába szorult!

A ny. zászlós gondolkodni látszott, ami nála nagyon ritkán fordult elő, mert nyugalomba vonulásakor megfogadta, hogy minden erőltető munkát kerülni fog.

– A jobbik fenébe szorult plasztikás szomszédunk?

– Azt mondták, hogy mézgába.

– Már mézgeből is fröccsent? És mikor szorult bele? Hát nem volt, aki kihúzta volna belőle? Micsoda idők, micsoda emberek . . . – merengett el a szomszéd tragédiáján a ny. zászlós.

– A mézga az valami slamasztikaféle, te bugyuta! – nevetett az asszony, s keltében maga főzte be a kávé. – Adóeltitkolást írnak a számlájára, amiért ülhet is valamicskét . . .

– Értem már . . . Szóval az adóhivatal a mézga . . . Akkor pedig jól befröccsentett magának a szerencsétlen – mondta a ny. zászlós, közelebb húzva a kávéscsészét.

– Most mindenki emiatt van oda, közben Justika mára jelentkezett be a komatállal, és Golubicának még feküdni esedékes, érti már? – kérdezte az asszony asztalhoz ültében.

– Á, Justika? A Péter-forrás gondnoka? Hogy került ő ebbe a képbe?

– Csak úgy, hogy a Magvaszakadték komának hívták a fröccsentőt, mikor Justika szült – mondta az asszony, s ebben maradt a két ember, mivel a rádió közölni kezdte az időjárás ismertetését.

Csendben üldögéltek, ki-ki a maga gondolatával volt elfoglalva. Mert nem kis feladat hárult a két idős emberre, akik nagyon szépen megvoltak

a hetedik emeleti szomszédaikkal. Olyannyira, hogy bármikor bármi is adta elő magát, olyan mozgalmassá lettek mindannyian, mintha az életük függött volna tőle, hogy ki s milyen arányban siet a másik segítségére. Pedig ha valaki jól körülnézett volna az említett családokban, akkor arra a következtetésre jut, hogy a hat kis elemi közösség annyifajta és -féle, ahányra tagozódnak a lakások szerinti eloszlásban.

– Művészei vagytok, hogy rámásszatok a másikra – mondta a ny. zászlós. – A Macskovics asszonyság helyettem jobban tenné a dolgát!

– Ő is ott lesz, csak semmi pánik! És lehetséges, hogy Janó is elkíséri a feleségét, akkor meg végleg alig akad majd tennivalód! – biztatta az asszony a ny. zászlóst, akinek erre a bejelentésre valamicskét jobb kedve lett, s füttyörészve vonult a teraszra, hogy kedvencét, a Gombosról kapott ajándék jószágot szoptatni hozza.

A ny. zászlós és a vaddisznómalac úgy kerültek közelebbi ismeretségbe, hogy emberünk egyik alkalommal csupán azért utazott Gombosra, mivel méhészkedéssel szeretett volna foglalkozni, és a Tamaskó-kaptár titkainak felfedése érdekelte. Ott jártában a Duna ugyancsak nem férhetett a bőrébe, még a hullámteretet is előntötte, a sok rőt vad pedig mind arra vette az irányt, amerre száraz lábbal kikerülhette volna az áradatot. A ny. zászlós házigazdája nagy vadász hírében állott, de a méhészkedésnek is megszállott elkötelezettje volt, s ily mód jött össze nála a kellemes a haszonnal, hogy méhlegelők után kutattában vadászati szenvedélyének is hódolhatott. A ny. zászlós ennek előtte a gombosi méhész-vadász mészárosal úgy futott össze, hogy embere a szabadkai Zöldike piacon nyitott üzletet, s olyannyira összemelegedtek, minek hasznaként meghívót kapott Gombosra a Tamaskó-kaptár tanulmányozására. A ny. zászlós gombosi tartózkodása egy időben történt a dunai árvíz történésével meg a méhész-vadász mészáros kisvadmentési cselekedetével, minek gyümölcse lett aztán a fehér pöttyös vadmalac felválalása zászlósunk részéről.

– Büdöske szopni akar – lépett be a teraszról a ny. zászlós, magával hozva kedvencét a szobába. – Margica, mától itt valahol kell megvackolni a fiúnak, mert a rádió jó előbb talaj menti fagyokat mondott.

– Meddig akarod még totojgatni ezt a rusnya alakot?

– Tavaszig. Akkor visszavadítom – mondta a ny. zászlós, és Búdöskét az ölében tartva, a szoptatóüveg gumicsecstét a virgonc négy lábú szájába segítette.

– Nagyobb becsben van nálad az unokádnál – dörmögte az asszony, mint aki végképp unja már élete párjának rögeszmés megnyilvánulásait. Mert bizony a ny. zászlóst minden érdekelte, mindenben benne volt, ami nem mutatkozott részére hétköznapiinak, csupán az unokákkal való foglalkozást rühellette.

– A sok vándorlás tette – mondta a zászlós. – Magad is tudod, hogy mennyit zarándokoltunk az ország egyik szögletéből a másikba; hogy alig melegedtünk meg ott, már emide rendelték helyettesíteni, lyukat tömni, határzónát biztosítani. Ez a vaddisznókölyök hozzám hasonló teremtménye a jóságosnak: s meglehet, hogy valaha majd Búdöskével valamilyen vaddisznóféleként találkozom valamely erdei csapáson . . .

Margica hagyta a ny. zászlóst önmagának tovább motyogni szokott témájáról, s annak nézett utána, hogy merre is telelhetne ki náluk a dunai nagy fenegyerek csöppsége.

Aztán csengettek. Macskovics asszony állt a bejárati ajtóban, és izgatottan közölte Margicával, hogy Justika és Janó érkezik, felszóltak a beszélőn.

– Megyünk már – nyugtatta Macskovicsnét Margica. – Zászlós, munkára fel! Búdöskét egyelőre tedd vissza a teraszra, ott jó helyen lesz még egy ideig, mivel az emelet nem talaj menti . . .

Janóék ugyancsak megpakolva érkeztek a fröccsentő lányának ebédeltetésére. Galambica rendbe téve, a kicsivel a karján, fotelban ültében várta be a vendégeket, miközben a két szomszédasszony már ott sürgött-forgott a konyhán, hogy adott időben, kellő körültekintéssel betállhassa a sok finomságot.

– Zászlós úr, parancsol egy kisüstit? – kérdezte Justika.

– A zászlós úr csupán forrásvizet parancsolhat – mondta Margica. – Remélhető, hogy a Péter-forrás bírja még ott nálatok nedűvel!

– Bírni bírná, hacsak a Remete nem apasztja el – mondta Janó.

– Hogyhogy elapasztja? És kicsoda az a barbár beavatkozó?! – csatant fel a ny. zászlós hangja, s érezni lehetett viselkedésén, hogy a szóban forgó esemény bajba sodorhatja eddigi megszokott életvitelét.

Galambica szóltanul, kissé kesernyés mosollyal a szája körül, kényserhelyzete behatároltságában vergődött a nem tudom micsodáról folyó szóáradatban, s miközben a kicsi felsírt nagy hirtelen, szinte kapóra jött menekülésszerű cselekménynek mutatkozott részére a gyerekkel való törődés. Ily mód a többiek tovább csámcsoghattak a felvetett témán.

– Hát ki lenne más, mint Macskovics nénénk öccse! – mondta Magvaszakadt Janó, közben Justika mellett tartotta a cifra cseréptányért, amibe az asszony a lebbencslevest merte ki Galambicának.

Macskovics asszony a hír hallatán minden ízében remegni kezdett, és mint aki hirtelen forgószelebe került, tétován maga körül kezdett imbolyogni, míglen aléltan csüccsent nagy, szabós fenekével a ny. zászlós ölére, aki ekkorra már a kanapén ülve pihentette dagadtságától terhelt lábát.

Legelébb Janó találta fel magát a hirtelen támadt eseményben.

– Loccsantsuk képen, baszod alássan! – kiáltotta a ny. zászlós, aztán pillanatig se gondolkodva, a langyos levest az elalélt nő arcára lötytyintette. A hirtelen és meggondolatlan cselekedetre, igaz, hogy Macskovicsné észre tért, de most a ny. zászlós izmos karjaitól tántorítottan, aki a levesáldástól menekült volna nagy hirtelenében, a szoba túlnani szögletébe kényszerült gurulni, hogy feje koppant a televízióasztal keményfa lábán. S minek utána Macskovicsné nem mozdult, Justika kezdett óbégatni garathangon felette valami ősrégi kukulelét, ami általában segíteni szokott valamely bánatos esemény kapcsán történt lelki összeomláson. Margica is a szomszédasszony fölött bábáskodott, netán lelket tudhatna önteni a pórul járt szerencsétlenbe. Amikor végre aztán nagy nehezen felültették, és megitták sligovicával, a ny. zászlós már nagyban szedegette magáról a leves szilárdabb kellékeit, hogy ne nézzen ki olyannak, mint aki hevenyészett arcpakolást rakott a képére.

És ahogy ilyen szépen ki-ki önmagával, illetve az alélt asszonysággal foglalkozott, a nagy csendet hirtelenében Galambica hangja törte meg:

– Kicsoda az a Remete?

– A drágalátos öcsém, kedvesem! – kiáltotta Macskovicsné, és most már olyan ember benyomását keltette, mint aki világéletében mindennek megmondhatója volt. – Nemhiába vagy te Magvaszakadt, de járhatt volna előbb is a pofád annak a pokolfajzatnak a megjelenéséről!

– Később gondoltam említeni, drága asszonyom! – szabadkozott a levesloccsantó, hogy valamelyest mentse a menthetőt. – Már összejjt a városi előjárókkal is, és gondoltam, hogy jobb lenne önnek is, ha minél később tudná meg a történeteket.

A valamelyest helyreállt rendbe történt aztán a komatálás ebéd felszolgálása. Közben annak is említése történt, hogy a lebbencsleves, mint előleves, a maga korpa- és egyéb tartozékaival az újszülött egészségét elősegítendő kerül a hozott fogyasztanivaló élére. Galambica csipegetett a sok jóra valóból, közben emezeknek volt idejük tüzetesebben is megtárgyalni a Kamenita-hát új lakójának dolgait.

– Kifüstöltetem onnan ezt a sárkányfajzatot! – lihegte Macskovicsné tehetetlenül, most már a kanapén ültében. – Méghogy övé a dombhát? És hogy neki származtatik majd vissza?

– A szőlészetet akarja újra fölfuttatni, és ezt a mérhetetlen környékbeli bűzt gondolja lehetetlenné tenni valamilyen szagos szőlőfaj illatának a bevetésével! – mondta Janó, hogy valamicskét enyhítsen új barátja összképén.

Macskovicsné katonásan rántott öltözékén, hogy kissé rendbe tegye eléggé zilált kinézését, és keményen kimondta ítéletét:

– A kutyabőrre ráteszem a kezem! És aki szabadesett a híres családfáról, annak kuss legyen minden tekintetben!

Azzal elrohant fröccsentőektől, mintha kergették volna.

A ny. zászlós persze semmit sem értett az egészből, s mindvégig arra gondolt, hogy egy bajjal kevesebb van jelen az asszony távozásával.

A továbbiakban már minden simán, a maga megszokott kerékvágásában haladt: az asszonyoknak még arra is futotta idejéből, hogy kikérdezzék Galambicát egészsége felől, meg hogy a fröccsentő nagypapa miként viselte új hivatásának gyakorlását.

– Jól bírta legújabb szerepét, most a szokottnál kevesebbet ivott, és arra is volt ideje a sok idegeskedés közepette, hogy nevet válasszon a kicsinek – mondta csendesen Galambica.

– Derék ember a mi bunyevácunk, és ha az adóhivatallal is rendezi dolgait, akkor majd kanmurit rendezünk a részére – mondta Janó, közben pakolni kezdte a csetresek, vissza a kosarakba.

Justika bolhászokodott még kicsinység, látszott róla, hogy nem nagyon akaródzik előállnia valamely megbízatással. Ez onnan volt olvasható

viselkedéséről, mivel a maga dolgában mindig természetesen cselekedett, de mások megbízatásának kényszerhelyzete igazgatótá és bizonytalanná tette.

– Valamit még tartogatsz a tarsolyodban, Justika? – kérdezte szelíden Galambica. – Csak ki vele, máma már semmin nincs csodálkoznivaló!

– Mária-levelet hoztam neked, a Csalogány felesége küldi, hogy olvasgassad – mondta Justika, miközben a kebléből előhalászva a kérdéses papírt, a kicsi párnájára tette. – Liza szerint nem kell szó szerint értelmezni a terhes állapotra, mert annak utáni használatra is javasolható, van példa az egészségmegtartó erejére.

Már a lépcsőházban jártak, amikor Margica korholni kezdte Justikát:

– Eszednél vagy te, asszony? Babonát vittél a házba, és ennek nem jó vége lesz egyikőjükre se . . .

– Rajtatok miért nem segíthetett az effajta bűbáj? – szegezte a kérdést Janó mellének a ny. zászlós.

Janó csak intett, Justika meg elfelejtett feleletet adni az elhangzott kérdésekre. Ilyen szótlanul váltak el a régi ismerősök, annak reményében, hogy egyszer minden kérdés megválaszolódik.

A ny. zászlós alig fogott hozzá élete párjával megtárgyalni a lebbencsleves készítésének fortélyait, amikor valaki rájuk csengetett.

– Jöjjön csak, Macskovicsné, jöjjön – mondta a ny. zászlós egyáltalán nem nyugodtan, mivel miatta nem készülődhetek az ebédfőzéshez. – Valamilyen problémája van kegyednek?

– Tisztelt szomszéd, mikor fordul forrásvízért? – ült le Macskovicsné nagy hirtelen.

– A héten még fordulnom kell érte . . .

– Ha arra jár, szóljon be az öcsémhez, hogy ide várom magamhoz . . .

A ny. zászlós gondolkodni látszott. Csupán Janótól tudta, hogy a különös ember befészkelte magát a dombba, onnan füstölög világnak, és a környék bűzének megszüntetésén gondolkodik.

– Régóta hosszában vágják vele a házat? – kérdezte Margica.

– A téglagyár államosítása óta. A benti házunkat is magának akarta, de apánk leintette, azóta járja a világot, majd a fülemhez jutott, hogy a zöld határon elkapták, és valamennyi időt a börtönben töltött – mondta Macskovicsné.

– Szép kis életrajza van a Remeténknek, nem mondom – dörmögte a ny. zászlós. – Asszonyom, a héten még megkapja általam az üzenetet, és az már rajta múlik, hogy tiszteletét teszi-e, vagy továbbra is tartózkodó marad.

A ny. zászlósék fürdőszobájában szinte végszóra megszólalt a fehér sávós szőrzetű malacka visongása.

(Folytatása novemberi számunkban)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

KÁLLAY BENJÁMINRÓL HALÁLÁNAK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN

ÓZER ÁGNES

Vannak a magyar történelemnek olyan korszakai, jelenségei és kiemelkedő egyéniségei, amelyek és akik még a korokként szinte „divatosan” váltakozó tudományos érdeklődés ellenére sem kapták meg az őket megillető értékelést és helyet sem a magyar történelmi panoptikumban, sem a magyar tudománytörténetben. Itt természetesen nem csak a nagy és a nemzet sorskérdéseire döntő hatással bíró, a maguk módján radikális Széchenyi- és Kossuth-formátumú egyéniségekre gondolunk, hanem olyanokra is, mint például Deák Ferenc, kinek kompromisszumokra fogékonyabb, hosszú távban való gondolkodásának képessége ugyanúgy a nemzet előrehaladását szolgálta, mint a történelmi tudatban nagyobb mértékben beépült egyéniségeké. Az ilyen, a magyar történelmi tudatba nem eléggé jelen lévő egyéniségek közé sorolható Kállay Benjámint, a száz évvel ezelőtt elhunyt politikus-diplomata, gondolkodó és történész, aki az osztrák–magyar kiegyezést követően a 19. század második felében a dualista birodalom nagyhatalmi politikájának egyik magyar képviselője volt.

Személyiségében és munkásságában a balkáni térség felé összpontosult expanzív birodalmi külpolitikának egyik eszmei és tudományos alapokon nyugvó elméleti és gyakorlati szakértői egyéniségét kellene az utókornak felismernie. Különösen akkor, ha az egykori Jugoszlávia területén a múlt század kilencvenes éveiben kialakult és előállt, egy ország szétesését eredményező politikai és háborús helyzetet, a ma már biztosan történelmi jelentőséggel bíró eseménysorozatot, annak közvetlen megtapasztalásának és átélé-
sének tényét tartjuk szem előtt.

A magyar történettudomány, ha foglalkozott is Kállay Benjáminnal, inkább a liberálisan gondolkodó szellemiségét méltatta, a közös minisztériumok mun-

kájába beépült kitűnő császárhű bürokratát említette, bővebben azonban csak diplomáciai tevékenységének kezdetét jelentő belgrádi éveiről Ress Imre írt szakdolgozatot.

A jugoszláv, pontosabban a szerb szakirodalmat azonban, úgy látszik, jobban érdekelte a politikus-diplomata és történész. Ez talán természetes is, hiszen Kállay ebben a minőségben került szoros összeköttetésbe Szerbiával és a szerb nép történelmével, Boszniával és az ott élő, már akkor is komoly etnikai összetűzésben lévő népeivel.

Így látott napvilágot szerb nyelven 1976-ban Andrija Radenić¹ gondozásában Belgrádban vezetett naplója, majd 1987-ben Szarajevóban Tomislav Krajačić jelentetett meg monográfiát Kállay boszniai kormányzóságának idejéről (*Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882–1903*).²

Kállay történetírói munkásságából elsősorban német nyelven megjelent műveit a szerb történettudomány jeles képviselői szinte a kezdeteitől napjainkig használják, olvassák és kommentálják.

A 19. században Čedomilj Mijatović³, Mihajlo Gavrilović⁴, Stojan Novaković⁵, a két világháború között Vladimir Čorović írt róla ismertetőt, a közelmúltban Slavko Gavrilović, Radovan Samardžić⁶ és Čedomir Popov tett említést róla. Mostanság pedig Jugoszlávia szétesésének okait kutatva a szélsőségekben gondolkodó és író Milorad Ekmečić, Vasilije Krešić és a hozzá hasonlóan, Kállayt a szerb nemzeti eszme ellenségének tartó, amerikai Srđa Trifković emlegette.⁷

Kállay Benjámint 1832-ben született, már gyermekkorától fogva fokozott érdeklődést tanúsított az akkor még keletinek számító népek nyelve, szokásrendje és kultúrája iránt. Az egyetem befejezése után már tudott oroszul, újjörögül, törökül és szerbül, s ehhez a nyelvismeretéhez csakhamar széles körű gazdasági és politikai műveltség is társult.

Az 1865. évi sikertelen szentendrei képviselőjelöltségét követően az igazi nagy fordulat karrierjében és életében a belgrádi főkonzuli és diplomáciai ügyvivői kinevezése volt 1868-ban, mégpedig Andrássy Gyula miniszterelnök ajánlatára. Az akkor beinduló diplomáciai és miniszteri pályafutását később Bölöny József a *Közös miniszterek – horvát bánok – fumei kormányzók* című értekezésében a Monarchián belül példa nélkülinek nevezte.

Pályafutása során 1868-tól 1875-ig országgyűlési képviselő, majd 1875-től 1878-ig osztrák–magyar képviselő volt az európai kelet-ruméliai bizottságnál, 1879-től különböző megbízásai voltak a közös külügyminisztériumban, 1881-től közös külügyminiszter, 1882-től haláláig, 1903-ig közös pénzügyminiszter, s így rangjánál fogva, az 1878 óta a Monarchia megszállása alatt lévő Bosznia kormányzója is volt egyben.

Ezek a száraz tényként ható adatok azonban nem tükrözik hűen Kállay Benjámin sokirányú érdeklődését és szerzteágazó ténykedését, ezért szellemi arculatának hű és igazi egyéniségének megismerését az osztrák–magyar kiugrást megelőző időszakban kell elkezdenünk.

Kállay Benjámin Deák Ferencsel és Andrássy Gyulával a Deák-párt sorában került közvetlen összeköttetésbe, és ott ismerte meg Eötvös Józsefet is, akinek ebben az időszakban szellemi hatása alatt állt. Ez az az idő, amikor Kállay John Stuart Mill *A szabadságról*⁸ című művét fordítja angol nyelvről, ekkor írja hozzá azt a bevezető esszét is, melyben saját gondolatait is papírra veti a társadalom és az egyén viszonyáról, ezeknek a viszonyoknak a történelmi fejlődéséről. Ebben a munkájában a magyar pozitívista esszé egyik csúcspontját látja az utókor, szerzőjét pedig a modern társadalomtudományi szaknyelv úttörőjeként tarthatja számon. Kállay nyelvtörténeti jelentőségéről tanúskodnak későbbi történeti művei is, melyekben a modern politikai publicisztika nyelvén szólal meg és magyaráz történelmi eseményeket és folyamatokat.

Balkán iránti érdeklődése azonban belgrádi főkonzuli kinevezésekor, 1868-ban teljeseedik ki. A Belgrádban eltöltött évek (1868–1878) értékes hozadék a már említett, rendszeresen vezetett napló, melynek gazdag anyagából magyar nyelven csak két útijegyzet jelent meg nyomtatásban: *Utazás a szerb határokon 1868-ban* és a *Bosnyák utazásról készült feljegyzés* (1871) címmel. A szerb történészek Kállay konzuli naplóját, amely a szerb állam függetlenségi törekvéseit és politikai átrendeződését ismerteti, elsődrendű forrásként használják. A könyv forrásértékét nagyban növeli Kállaynak a belgrádi diplomáciai és belpolitikai körökben elfoglalt különleges pozíciója, mely természetesen elsősorban nyelvtudásának köszönhető, kitűnő megfigyelőképességének, valamint annak a ténynek, hogy feljegyzései egyszersmind egy-egy esemény bel- és külpolitikai értelmezését is tartalmazták. Annak ellenére, hogy Ress Imre magyar történész behatóan foglalkozott Kállay belgrádi tevékenységével, a kitűnő forrásnak számító napló mindmáig nem jelent meg magyar nyelven.

1868 szeptemberében, szinte közvetlenül Belgrádba érkezése után, Kállaynak lehetősége nyílt arra, hogy hajóval leutazzon Vidinig, ahonnan szárazföldi úton Negotinon, Zaječaron és Knjaževacon át tért vissza Belgrádba. Annak ellenére, hogy utazása igen rövid ideig tartott, feljegyzései nem szűkülnek le csupán a politikai eseményekre, megfigyeléseit igen részletes földrajzi és néprajzi leírások is gazdagítják. Kállayt érdekelt a táj, az emberek, küllemük, öltözködésük és szokásaik is.

Szerbiai útjára Kállay Felix Kanitz ismert balkanológussal indult, és Vidinig együtt utazott, a vele folytatott beszélgetések természetesen nyomot hagytak a majdnem két hétig tartó utazásról szóló feljegyzéseiben, amelyet 1868. szeptember 27-én így fejezett be: „Ezután békében maradtam egészen Szmedere-

vóig, hová délelőtt 11 óra felé érkeztem meg. Itt még egy nacselnik és tisztjének látogatásán kellett túlesnem, azután azon boldog öntudattal indultam tovább, hogy több nacselnik Belgrádig nem létezik. A kis Groczka faluban azonban meglátogattam Garašanint, Szerbia híres miniszterét, ki, mióta a kormány mások kezébe jutott, itt él visszavonultan, de azt hiszem nem tétlenül, hanem szüntelenül fondorkodva. Mintegy félórát töltöttem nála beszélgetve egész általánosságban.

Négy órákkor délután érkeztem meg Belgrádba, fáradtan, porosan, eltikkadva, igen elégedetten ezzel a kirándulással, de nem bánva azt sem, hogy egyszer már véget ért.” Úgy látszik azonban, hogy az alkalom szülte együttlétükben, utazásuk folyamán nemcsak szakmai, hanem politikai jellegű beszélgetéseket is folytattak. Így Kanitz földrajzi leírásaihoz, Kállay közvetítésével Eötvös támogatására számítva, a következő év, 1869 tavaszán pénzsegélyért folyamodott a magyar kormányhoz, amelyet a közbenjárások ellenére sem kapott meg.⁹

Kállay kissé epés megjegyzése ellenére, rövid útleírásában fennmaradt a 19. századi Szerbiának sajátos, kállays képe, mint például a szeptember 20-i negotini vásáré, amelynek megtekintésére a körzet načelnikje hívta meg. Ő így fogalmazta meg benyomásait: „Végre leértünk a térségre, s csakhamar a vásár kellős közepébe jutottunk. Itt leszálltunk a kocsikról, s gyalog hatoltunk be a szekér és ember tömegbe.

Az országút mellett kétoldalt elterülő térségen a legtarkább tömeg sürgött-forgott, tánczolt, danolt, kiabált, és egyszóval a legnagyobb élénkség uralkodott mindenfelé. Mintegy 4–5000 ember volt itt összegyűlve az egész környékből s legnagyobb rész nem vásárolni, hanem mulatni jött, s így nem csoda, hogy a vigasság ily élénken nyilatkozott . . . A nők kettesével-hármasával járkáltak . . . s már öltözékükkel elárulták nemzetiségüket. Az oláh nők színes tarka, rövid katrinczákat viselnek, mely alól hosszabbra nyúlik a fehér ing, vastag harisnyáik szinte sokszínű pamutból készülvék, czipóik idomtalanságban hasonlók a sárcipókhöz, sokan szandálokat hordanak, melyek éppen csak a talpat fődik, hajuk közé csinált virágok s kisebb-nagyobb pénzdarabok vannak fogva, némelyek prémmel szegélyezett posztó felöltőt viselnek. A szerb nők öltözete többnyire fehér rövid szoknya, színes kötő s kis gömbölyűre szabott mellényke, vagy helyett a derékon színes fűző öv (a szoknya folytatása gyanánt), mely a mellet fel és előre szorítja. Az öltözék gazdagságát a nyakra s a haj közé fűzött arany, ezüst pénzekből összerakott egész páncél borítja, mások több sor aranyat viselnek nyakukon. A menyecskéket csinált virágokból készült, üveggyönggyel és ismét pénzekkel ékesített toronyalakú magas fejék különbözteti meg. A férfiak viseletében is megvan a különbség a két nemzetiség között, mely leginkább a főveg különféleségében nyilvánul.”

Beust osztrák–magyar külügyminiszter megbízásából 1872-ben kerül sor boszniai utazására, azzal a feladattal, hogy az ott tapasztaltakról jelentést készítsen. A Kállay-szövegeket sajtó alá rendező Thallóczy Lajos bevezetőjében ez az utazás „kiindulópontja annak a hét évvel később tetest öltött politikának, mely Boszniát és Hercegovinát a Monarchia egyenes érdekkörébe vonta”. Ezeket az útijegyzeteket Kállay kibővítve és jegyzetekkel, magyarázatokkal ellátva egy nagyobb főműben szándékozta megjelentetni, de ennek csak bevezetőjével készült el, jegyzeteit már nem dolgozta át.¹⁰

A bevezetőben igyekszik alapos információkat nyújtani a török uralom alatti Boszniáról, s kifejti, mivel minden oldalról idegenekkel, sőt délen és keleten ellenségekkel van körülvéve, ez a történelmi-földrajzi helyzet nagymértékben meghatározza a boszniai politikai viszonyokat. Két momentumot tartott jelentősnek: a Török Birodalomtól való könnyű elszakadási lehetőséget (Boszniát nyolc óra járásnyi földterület köti össze a Birodalommal), valamint az állandó veszélyeztetettség érzését. Szükségesnek tartotta, hogy foglalkozzon a bosnyák tartomány „etno-grafico-vallásos mozzanataival”, mert a mohamedán lakosságot különösen fogékonyak tartotta a vallási fanatizmusra, azokkal a történelmi folyamatokkal, amelyek az 1872-ben uralkodó helyzet kialakulásában szerepet játszottak, ebben pedig a földbirtokviszonyokat tartotta az egyik meghatározó mozgatóerőnek. Későbbi Boszniával kapcsolatos intézkedéseinek alapja, illetve a bosnyákkérdés megoldásának lehető útjait is ebben látta.

Már ekkor utal a nyelvjárásbeli és kiejtésbéli különbségekre, melyek szerinte nem gátolták a különböző vallású, de fajilag egységes népek egymás közötti megértését, sőt annak a meggyőződésének is hangot adott, hogy amennyire a körülmények Boszniában lehetővé teszik, a különálló nemzetségeknél a közösséghez való tartozás „bizonyos homályos érzete lelhető fel”. Erről így írt: „ha a mohamedán vagy keresztény bosnyákokat kérdezzük, hogy milyen nyelven beszél, rendszeren azt feleli: naski vagy bosnyácski (a mienken vagy bosnyákul). A különlegesség ez érzete nemcsak a nyelvre terjed ki, hanem a fajra és általában a nemzetiségre is. Nemegyszer hallottam beszélni a bosnyák nép természetes tehetségeiről, melyek az ottani felfogás szerint csakis a bosnyák faj tulajdonát képezik”.

Bosznia nemzetiségi megosztottságának ismertetésén kívül Kállay a vallási jellegzetességek feltárásával a boszniai mohamedánok és keresztények közötti antagonizmusokon kívül behatóan foglalkozott a katolikus–ortodox ellentétekkel is, melyeknek gyökerei után kutatott. A feljegyzésből ítélve ezek az ellentétek nagy hatással voltak rá, de figyelmét nem kerülték el a földrajzi, néprajzi, életmódbeli sajátosságok sem. Kállay Brčkóból hajóval indult Boszniába. Július 16-án ért Szarajevóba, és augusztus 2-áig maradt ott. Ott-tartózkodása alatt minden napja eseményekben és érdekességekben gazdag volt.

Alaposan és érdeklődéssel ismerkedett a várossal és ott uralkodó helyzettel. Meglátogatta minden felekezet iskoláját, a szarajevói török helyőrség nyári táborát, kereskedőkkel és egyszerű emberekkel tárgyalt. Figyelme minden jellegzetességre kiterjedt, így az új ortodox templom felszentelésének politikai előkészületeire is, mely szinte példászerűen magába foglalta a boszniai problémák lényegét. Így július 25-én Holmes angol konzullal tárgyalt, aki „beszéli, hogy a városban az a hír van elterjedve, hogy az új ortodox templom megnyitására (augusztus 1.) tizenötezer idegen jön Montenegróból és Szerbiából”. Holmes beszélt a válival, és figyelmeztette, hogy tegyen rendelkezéseket, nehogy valami zavar történjék . . . Július 30-án már a másik fél előkészületeiről is tudott: „A városban nyugtalanító hírek keringenek a holnaputáni templom szentelési ünnepélyét illetőleg. Mondják, hogy a mohamedánok ócska handzsárjaikat élesítik, hogy a fanatikus Hadzsi Loja el volt fogva, de szabadon bocsátattott, hogy az orosz konzul végrendeletét a válinak adta át azon esetre, ha az ünnepélyen lemeszáróltatnék stb. Természetesen én nem látom, hogy aggodalomra ok volna, azonban úgy látszik, maga a kormány is tart némi excessusoktól, mert a táborból katonaságot szólított be a városba.”

Ezek a boszniai naplójegyzetek, abban a pillanatban, amikor Kállayt 1882-ben közös pénzügyminiszterré nevezték ki, amivel Bosznia és Hercegovina irányítása is kezébe került, egészen más dimenziókat kaptak. Így a Kállay nevéhez fűződő Bosznia pacifikációjának kísérletét, az összetűzéseket generáló erők, amelyek Bosznia nemzeti-vallási alapon való felosztásának szándékát rejtették és rejtik ma is magukban, folytonosan vádolják és elmarasztalják.

Az mindenesetre megcáfolhatatlan tény, hogy Kállay Boszniával kapcsolatos döntései a közvetlen tapasztalaton alapultak, és az általa képviselt gazdaság terén aktív civilizáló rendszere, valamint azon szándéka, hogy minden ott élő népnek, sajátosságainak megőrzése melletti fejlődési lehetőséget biztosítson, a passzív török távirányítás-uralkodásból hasznot húzó erők heves ellenállásába ütközött. Azon munkálkodott, hogy a kialakulófélben lévő bosnyák „különálló nemzetiség homályos érzetével”, a tartomány gazdasági megerősödésével és modernizálódásával a bosnyákság modern politikai nemzetté való kovácslódásával a fennálló antagonizmusok elveszítsék erejüket.

Kállay elképzeléseinek azonban nemcsak a leghesevőbb és -agresszívabb a szerb egyesülés egykori (és mai) szorgalmazóival kellett megküzdenie. Rendszerének a konzervatív mohamedán arisztokrácia köreiből is voltak ellenzői, akikre a végteléken való gondolkodás ugyanúgy jellemző volt, mint a boszniai szerbekre vagy horvátokra.

1900-ban íródott *A mohamedánság helyzete Boszniában*¹¹ című műve, amellyel a Budapesti Szemlében megjelent travniki mohamedán bírálata

válaszolva, sajátos kórképét adta a boszniai problémáknak, és egyben a statisztikai adatokkal alátámasztott megoldási lehetőségeket is felkínálta.

Kállay tevékenysége azonban nem korlátozódott a napló és útijegyzetek vezetésére, filozófiai elméletek és eszmeműfuttatások lejegyzésére.

Idejének legnagyobb részét 1874 tavaszától a szerb nép története megírásának szentelte. Érdeklődésének középpontjába a 19. századi szerb történelem fő eseménye, az 1804-ben kitört szerb felkelés állt. Ez az a történelmi esemény, amely indítékul szolgált számára, hogy röviden áttekintse a szerb nép történetét a Balkán-félszigetre való vándorlásától a 19. század elején lejátszódó eseményig. Arról, hogy mi készítette e hatalmas vállalkozásra, az 1877-ben megjelent, *A szerbek története 1780–1815* című művének előszavában írt: „Nálunk e történet még oly kevésbé ismeretes, emellett pedig reánk nézve oly kiváló érdekel bír, hogy nem tartottam feleslegesnek röviden megemlékezni azon régebbi korról is, midőn Magyarország és Szerbia olykor mint barátok, de igen gyakran mint hatalmas vetélytársak jelennek meg.”

A Belgrádban vezetett naplójából kiderül, a mű megírásához 1874. január 19-e és március 17-e között fogott hozzá, amikor hivatali szünetet tartva Pesten tartózkodott. Ekkor már az első fejezetet befejezve annak a megjelenéséről is tudósított a Budapesti Szemlében. Művét, az Előszó megírásakor napján, 1876 novemberében fejezhette be, a könyv 1877-ben jelent meg *A szerbek története* címmel a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában.

A szerb nép történetének áttekintését a kissé hosszúra sikeredett Bevezetőbe sűrítette össze, nem feledkezve meg annak hangsúlyozásáról, hogy „ilyen terjedelemben és így egybeállítva”, mint ahogy ő „megkísérelte”, e történeti tények még „sehol sem voltak feldolgozva önálló kikerekített egésszé”.

Művének megírásához Kállay felhasználta a már korábban megjelent műveket, elsősorban Leopold Ranke *A szerb forradalom* és az orosz Nil Popov *Szerbia és Oroszország* című könyvét. Mindkettőről véleményt is nyilvánított. Leopold Ranke szakmai történelemtudósi tekintélyét tiszteletben tartva a szerb felkelésről szóló könyvének fő hiányosságául azt róta fel, hogy művének megírásakor az szinte csak Vuk Stefanović Karadžić emlékezetére és szóbeli közlésére hagyatkozó szövegére, és nem eredeti okmányokra, míg Nil Popovnál a „helyes kritika teljes hiányát” jelzi, annak érdekében, hogy az orosz befolyás érvényre jusson. Ő maga művének megírásához kb. 600 eredeti okiratot másolatolt le és használt fel. Stojan Novaković állítása szerint ezek közül sokat ő vett először kézbe, tanulmányozott át és használt fel. Kállay a legérdekesebb forrásának Matija Nenadović próta 1867-ben megjelent *Emlékiratait* tartotta. A felhasznált okiratokhoz és a mű megírásához szükséges könyvekhez a belgrádi Főiskola (Velika škola) könyvtárában és okiratgyűjteményében jutott.¹²

Itt ismerkedett meg és került közelebbi kapcsolatba Stojan Novaković szerb történésszel és politikussal, valamint a szintén sokoldalú, a történelem iránt érdeklődő, de inkább pénzügyi szakembernek számító Čedomilj Mijatovićyal, akik Belgrádból való távozása után is szemmel tartották és kísérték nemcsak miniszterkedését, hanem történeti kutatásait is. Sőt sajátos versengésben állhattak vele, mert 1890. április 18-án Vladimir Karić, Szerbia törökországi küldötte Stojan Novakovićot arról tájékoztatta, hogy Kovačević történész „értésítette Kállaynak a Milutin király által kiadott nagy Svetostefanski Hrisovuljal elkövetett huncutságáról”, azzal kapcsolatosan, hogy Kállaynak sikerült a szerb kutatót időben megelőzve, azt Vatroslav Jagić szerkesztésében a bosnyák kormány pénzelésével előbb megjelentetnie, de „Kovačevićnak is sikerült a dátummal becsapnia a magyarokat, és így mesterkedésüket meghíúsítania” – írja Rakić.¹³

Kállay történeti művének¹⁴ nemcsak a Bevezetője, hanem a mű egésze magán viseli és felismerhető rajta a szerző közvetlen tapasztalatain és filozófiai műveltségén alapuló megállapításai, melyek talán akkor futurisztikusnak tüntek, mára viszont értelmet nyerve, időszerűségükkel ragadják meg az olvasót. Oknyomozó, történelmi törvényszerűségeket kereső szándékával általánosításokba is bocsátkozik, például akkor, amikor a Balkán-félsziget történelmi-földrajzi helyzetének jellemzésénél, a szerbek letelepedését megelőző időkre is visszatekintve megállapítja: „De a legkülönbözőbb népeknél is, melyek állandóan megtelepedtek a félszigeten, és rendezett államokat alkottak, felismerhető a törekvés: egyesíteni mindazokat a tartományokat, melyek tulajdonképpen a Balkán-félsziget összességét képezik. A teljes egyesítés csak két hatalomnak sikerült, a byzanczinak és az oszmánokénak, de ezeknek is aránylag csak rövid időre. Az időnként felmerülő s olykor-olykor nagy erőre vergődő ellentétes törekvések csakhamar meglazítják vagy végképp megbénítják a központi hatalmat. A Balkán-félsziget tartományinak egyidejű centrifugális és centripetális irányzata, mindenestre egyike a legnevezetesebb történeti jelenségeknek, melyet ma éppen úgy szemlélhetünk, mint századok előtt.”¹⁵

Majd figyelme a szerb fejedelemségek felé irányul, és megállapítja: „E fejedelemségek, mint látni fogjuk, hosszabb időn át, többé-kevésbé önálló szerepet játszanak a szerbek történetében, s nemegyszer elkeseredett küzdelmet folytatnak egymással. Mindazáltal a nép, mely azokat lakta, úgy fajra mint nyelvre nézve, teljesen egységes volt. És ezért kétséggkívül a történelem egyik legsajátosabb tüneménye, hogy a Balkán-félszigeten lakó összes szerb elem még a legkedvezőbb körülmények között is aránylag csak rövid időre volt képes a szerb tartományok egyesítésén alapuló egységes államot alkotni. A szétválás igen hamar bekövetkezett. És miként ma is, ha mindjárt nem is öntudatosan átértzett politikai irányzat kifolyása gyanánt, de tényleg mégis

három gravitacionális központot találunk a Száván túli szerbek között, ú. m. a tulajdonképi Szerbiát, Boszniát és Montenegrót Herczegovinával, úgy már a szerbek megtelepedésének idejében s azután egész történetükön át mindenkor feltalálhatjuk ezen hármas központosulási törekvést. E nevezetes tény kétségkívül érdekléssel bírt a múltban, s figyelmet érdemel a jövőre nézve is.”

A szerb felkelés történetének leírását Kállay azoknak a történelmi eseményeknek az ismertetésével kezdi, melyek szerinte közvetlenül kihatottak a török elleni lázadásra. Kimerítő alaposággal tárja fel a szerb nép életét a török hódoltság idején, kitér az osztrák–török háborúra, míg a felkelés eseményeit három fejezetben tárgyalja. A hadszíntéren lejátszódó eseményeken kívül ismerteti a felkelés vezéreinek egymás közti viszonyát, s a kor történéseit a szerb–török ellentét szemszögéből világítja meg. Különös figyelemmel elemzi a kor két külpolitikai tényezőjének, Ausztriának és Oroszországnak a szerb felkeléshez való viszonyulását, szinte lépésről lépésre nyomon követi az osztrák diplomácia minden intézkedését, és arra a következtetésre jut, hogy a keleti kérdés megoldásában, a lépéshiánynak, amely az ő korában éreztette hatását, gyökereit az osztrák diplomácia korábbi, a szerb felkelés ideje alatt elkövetett, helytelen intézkedéseiben kell keresni. Ezt a tézisést *A szerb felkelés története* című művében fejtette ki, mely csak Kállay halála után, Thallóczy Lajos gondozásában jelent meg 1908-ban és 1909-ben.¹⁶

A készülő műről a Kállay halálát figyelemmel kísérő magyarországi szerb nyelvű *Zastava* 1903. július 3-i számában *Az új Szerbia története* címen tudósított: „Azt olvastuk az egyik bécsi újságban, hogy Kállay Benjámint megírta az új Szerbia történetét, mely kéziratban maradt. Csak tisztsége miatt nem jelent meg nyomtatásban. Ismeretes, hogy Kállay 1868-tól 1875-ig osztrák–magyar kiküldött volt a szerb udvarnál. Egész idő alatt igen serényen gyűjtötte a felújult Szerbiára vonatkozó anyagot. Így amikor a belgrádi levéltárban helyszűke miatt, a régi aktákat árverésen a belgrádi szatócsoknak és törökmzárusoknak adták el, ezeknek az iratoknak nagy részét Kállay felvásárolta, pedig köztük igen fontosak is voltak. Mita Petrović *A megújult Szerbia hivatalai és pénzügyei* című művében azt állítja, hogy: »Egy idegen állam képviselője, aki több évig szolgált Belgrádban (Kállay), amikor elhagyta Szerbiát, 3000 darabra is rúgó felvásárolt iratot, levelet és adalékokat vitt magával.« – Minden bizonnyal Kállay az új Szerbia történetét lényegesen más irányvezetéssel és szellemben írta meg korábbi szerb történetétől.”¹⁷

A mű meg nem jelenésének oka azonban sokkal egyszerűbb volt, Kállaynak ugyanis nem sikerült befejeznie a tervezett terjedelemben művét. Kéziratát, a műhöz készített jegyzeteket, valamint az általa fontosnak ítélt források jegyzékét a sajtó alá rendező közeli munkatárs, Thallóczy Lajos a második könyv

függelékeként közölte. Itt láttak napvilágot az írásunk elején már ismertetett útijegyzetek is.

A két könyv megjelenése között eltelt huszonegy év alatt Kállay Béninek három rövidebb műve hagyta el a sajtót. Ezek a művek is hűen tükrözik szerzőjük politikai és szellemi álláspontjának alakulását, mely kezdeteiben a nemzeti liberalizmus szellemének jegyeit viselték magukon, míg a 19. század végére a dualista konzervativizmusba torkolltak.

Az első mű résztanulmányként készült a szerb felkelés történetéhez *Oroszország keleti törekvései* címmel 1878-ban, ezt követte ugyanabban az évben akadémiai székfoglalója, a *Magyarország a Kelet és Nyugat határán*¹⁸ című történelmi esszéje, amelyben a szerző a Nyugat és a Kelet szellemiségének összevetésével határozza meg Magyarország helyét a két civilizáció határán, abban a hitben, hogy „közvetítést az emberiség két nagy áramlata között, nekünk kell . . . elvállalnunk, mert mi vagyunk arra leginkább hivatva . . . Minden erre utal, még az a szent ereklye is, melyet a magyar nép méltán az állami és nemzeti egység jelvényéül tekint. A magyar korona két részből áll, Rómából származott az egyik, a másik Byzánzból. A Nyugat és Kelet szelleme egyesül a szent koronában”. Már a beszéde elhangzásakor védekeznie kellett a Rákosi Jenő vezette szélsőséges magyar nacionalistáktól, akik a „magyar szupremáciát a Szent Korona országaiban erőszakkal és kizárólagossággal” szerették volna megvalósítani.¹⁹ A Kállay Benjáminról alkotott kép tehát, amelyet a szerb szélsőséges nacionalisták rajzoltak meg róla, szöges ellentétben állt az igazi Kállayval, kinek nézeteit a saját nemzetének hasonlóan szélsőséges felfogású egyéniségei sem tudták elfogadni.

Harmadik művét már miniszterkedése alatt, 1900-ban Bosznia kormányzójaként írta. A mohamedánság helyzetének a felmérésével a boszniai kérdés megoldásának sajátos, kállays vízióját vázolta fel benne, Bosznia „civilizálásának” gazdasági alapjait kutatta.

Kállay halála után Thallóczy Lajos úgy ítélte meg, hogy Kállaynak a szerb felkelésre vonatkozó hátrahagyott kézírata önálló műként is megállja a helyét. Mint bevezetőjében megemlíti, a kézirat olyan „nagy méretű” volt, hogy megszerkesztéséhez körülbelül két évre volt szüksége két munkatársával együtt: Jungerth Mihály a műben szereplő személyek életrajzi adatait dolgozta fel, Szekfű Gyula pedig a név- és tárgymutatót állíttotta össze.

A szerb felkelés történetének második része így két kötetben jelent meg, ebből Kállaynak ötfejezetnyi szöveget sikerült teljességében rendeznie, de nem az eredeti elképzelése szerint. Kutatásai közben ugyanis úgy találta, hogy nem lesz ideje művét befejezni, és hogy fel kell dolgoznia azokat a lázadásokat is, amelyek a Habsburg Birodalom határ menti területein és az 1808-ban a Szerémségben élő szerbek között törtek ki. Ezekben a fejezetekben azonban

már élesen kirajzolódik a modern politikus arcéle, aki nemcsak hogy felismerte a császári udvarnak a magyarországi szerbséggel kapcsolatos politikai játékait, hanem ellenezte is őket.

Kállay Benjáminnak nem sikerült befejeznie a szerb felkelés teljes történetének megírását. Azt a művét, melyen szinte egész életében folyamatosan dolgozott. De így befejezetlenül is kiemelkedik a 19. századi szerbségről szóló történeti művek közül, Radovan Samardžić állítása szerint „mind terjedelmét, mind tartalmi minőségét tekintve figyelmet érdemel”.

Műve nem úttörő mű, ez a szerep Leopold Rankénak jutott. Azonban ő is másított elsődleges álláspontjain Kállay művének elolvasása után 1892-ben Belgrádban megjelent *Srbija i Turska u devetnaestom veku* című tanulmányában.

Amikor 1903. július 13-án Kállay Benjámint elhunyt, talán senki sem sejtette, hogy politikai-diplomáciai és történettudósi meggondolt és céltudatos ténykedése száz év múltán is sajátos utóéletet él majd. A nem eléggé jó magyarként számon tartott közös miniszter, aki iránt saját nemzete, bevallása szerint „turáni közömbösséggel” viseltetett, illetve a szerbeket nem eléggé szerető „boszniai alkirály”, akit a szerbek nyomorúságos életük és nemzeti egyesülésük fő ellenségének tartottak és tartanak ma is számon, életműve ma is kihát a volt Jugoszlávia kereteiben élő népek életére. Ez a „szerb sasból kihullt tollpihe”²⁰, a komoly sérüléseket okozó „nyílhegy” csak azokat sérti száz év múltán is, akik nem tudják elviselni azt a tényt, Kállay Benjámint politikai ténykedése tudományosan megalapozott és ismereteken nyugvó karrier volt.

Talán ezért nem találják még ma sem történelmi helyét.

JEGYZETEK

- ¹ Andrija Radenić: Dnevnik Benjamina Kalaja. Bg., 1976.
- ² Tomislav Kraljačić: Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882–1903. Sarajevo, 1987.
- ³ Čedomilij Mijatović: Mišljenje o prevodu i o Kalajevoj „Istoriji srpskog naroda” u prevodu Gavriła Vitkovića. Godišnjak Nikole Čupića, II. Bg., 1878.
- ⁴ Mihajlo Gavrilović: Prikaz Kalajeve „Istorije srpskog ustanka 1807–1815”. Srpski književni glasnik, XXV, nov., Bg. 1910.
- ⁵ Stojan Novaković: Vaskrs države srpske i njegovi istoričari. Godišnjica Nikole Čupića, XXX, Bg. 1911.
- ⁶ Radovan Samardžić: Pisci srpske istorije. II knj. Bg. 1981.
- ⁷ A Szerb Tudományos Akadémián 2002. október 24-e és 26-a között megtartott „Velika Srbija – istine, zablude, zloupotrebe” című nemzetközi tanácskozáson elhangzott felszólalások.
- ⁸ Mill János Stuart: A szabadságról. Fordította Kállay Béni. Bp., 1878
- ⁹ Imre Röss: Spremembe v balkanskih politiki Habsburške Monarhije v začetku dualizma in Felix Kanitz. Zgodovinski časopis, 40. 1986. 4. 441–449, Ljubljana, 1986.

-
- ¹⁰ MOL. P. 344. K. B. hagyatéka, 44. E. f. 6. Utazás a szerb határon 1868-ban. 44. cs. b/8. A bosnyák utazásról készült feljegyzés.
- ¹¹ Kállay Béni: A mohamedánság helyzete Boszniában. Bp., 1900
- ¹² Andrija Radenić: Dnevnik Benjamina Kalaja 1868–1875. XXIX o. Bg., 1976.
- ¹³ Mihajlo Vojvodić: Stojan Novaković i Vladimir Karić. 374. o. Bg., 2003.
- ¹⁴ Kállay Béni: A szerbek története 1780–1815. Bp., 1877
- ¹⁵ Uo. 30–31. l.
- ¹⁶ Kállay Béni: A szerb felkelés története 1807–1915. Bp., 1908/1909
- ¹⁷ Istorija nove Srbije. Zastava. Novi Sad, 3. jul 1903.
- ¹⁸ Kállay Béni: Magyarország a Kelet és Nyugat határán. Bp., 1883
- ¹⁹ Nemeskürty István: A kőszívű ember unokái – a kiegyezés utáni első nemzedék. 1867–1896. Bp., 1987
- ²⁰ Az újvidéki szerb nyelvű 1903. július 2-i keltezésű Zastava Kállayról írott nekrológiájában (Benjamin Kalaji) utalás Kállay édesanyjának szerb származására.

WEIDENHEIM

KERÉKES LÁSZLÓ

LÉLEKJÁRATÁS A FEKETE LUK ANYAGTALAN PEREMÉN

Az utóbbi másfél évtized során gyakran találkoztam a Verbászon 1972-ben elhunyt Szirmai Károlyval. De úton-útfélen, a számomra sem csupán érzelmileg eredetieként azonosított tája képeivel, melyek a visszatekintő felismeréseim gondolati áttételei segítségével a jelenbe, azaz az időközben valóságos úrré átminősült mikrokozmosza szelleméhez vezettek el. Így aztán alkalmilag időszűrősített ok nélkül egyeztettem mindenkor a saját személyes emlékeim elemző munkáját mindazzal, amit e mikrokozmosz szinte már nem létező utókora számára hátrahagyott irodalmának szövetében, a rendelkezésemre álló elemek újrahasonosításával és újrafeldolgozásával meg tudtam vagy meg nem mertem lenni.

Verbászon nem hiszem, hogy léteznének még olyanok, akik Szirmait egyáltalán olvashatnák. Sem így, sem úgy, mint ahogyan életében sem léteztek sokan; ezért én, a hosszú járatú sártengeri űr-hajósok találmányos technikájával törekedtem rá, hogy ott, ahová a sors átírányított, privát leleteket gyűjtsék be, a messzi világokba elszóródott műve mozaikjának utólagos, azaz az esetemben személyes leltározása, vagyis reflexív visszaállítása céljából.

Például a múlt század kilencvenes éveinek elején egy berlini ócskapiac könyvhalmazában bányászva került nem kis meglepetésemre ismét a kezembe *A csend víziói* című novelláskötete. A behajtásán a *Pokrajinski zavod za za-pošljavanje Novi Sad* pecsétje utal a kiadvány e példányának aligha kikövetkeztethető, titokzatos útjára.

Emellett a berlini Humboldt Egyetem könyvtárában találtam rá a *Híd* egybekötött évfolyamainak kötetekre, melyek egyedüli *látogatójaként* söpörtem

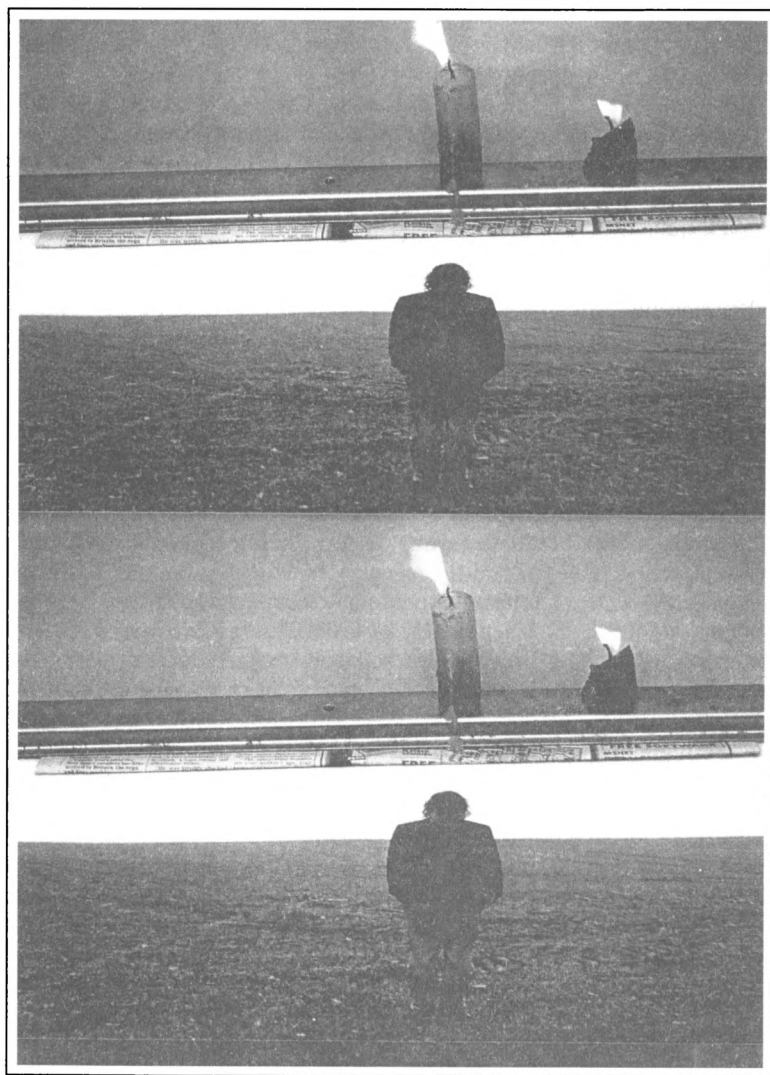
le róluk a raktár évtizedes porát, mielőtt egyes lapjait a lerakódás finom részecskéire elektrostatikailag érzékeny fénymásoló üvegfelületére ráhelyeztem volna.

Utóbb azt is kiderítettem, hogy Berlin egy kívül eső körzetében, Weddingben található a német fővárosi Zucker-Museum, vagyis a Cukor múzeuma. A jelenlegi kiállításának témáját az európai csokoládéipar története, míg a törzsanyagát a cukorgyártásé képezi. Ennek folytán a múzeum számos felnagyított fényképpel példázza a földrészünk XX. századi cukorgyárait és a gyártelepi környezeteik megannyiját. Télen, tavasszal, nyáron, ősszel, kampány idején, előtt és után. A megfelelő honi emlékelemek optikai behelyettesítésével most a cukor múzeumában jutottam el megint Verbászra Szirmai Károlyhoz, vagyis önmagamhoz, egyben pedig a történelem kazánja, ragacsos melaszának mosóvizében feloldott utókorszorúságunk üledékének halmazállapotához.

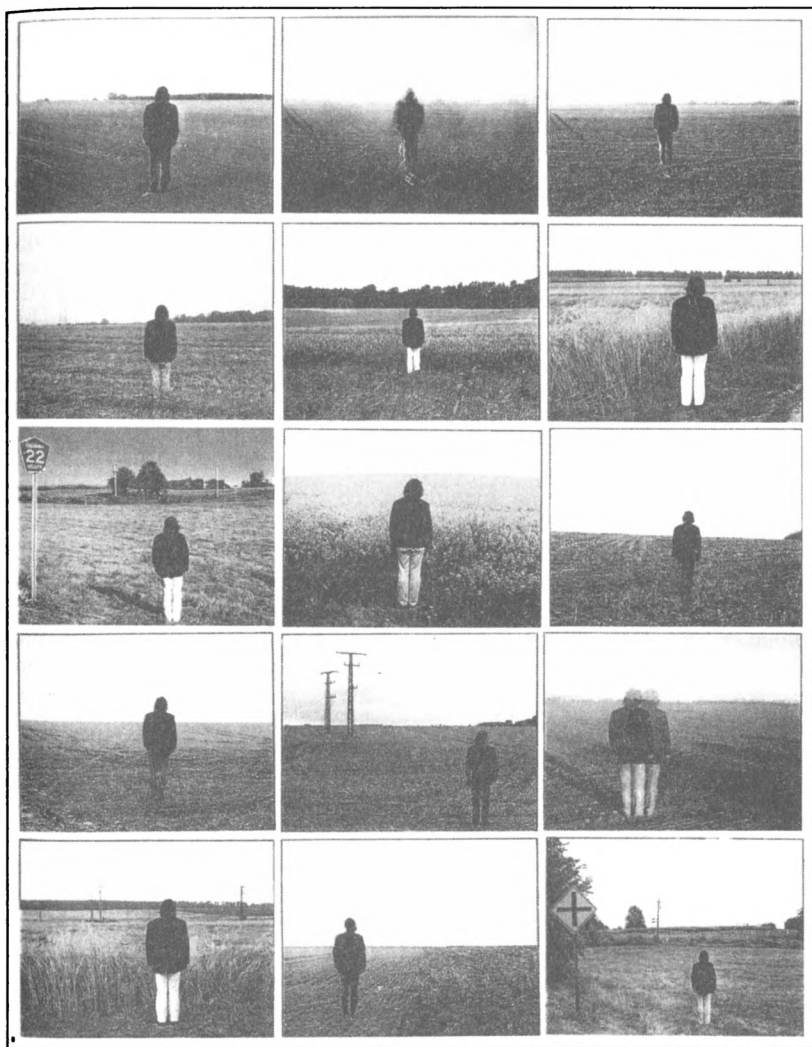
Azonban nyilván ezúttal sem véletlenül tévedtem vissza a vajdasági magyarság fogalmilag kiteljesületlenül maradt és hagyott – de a számomra legalábbis – legkivételesebb európai méretű íróegénységéhez; bár ő annak idején egyáltalán nem gondolkodott, jobban mondva nem gondolkodhatott ilyen kategóriában. Mi több, a szélesebb európai, vagy akár a globális nemzetközi viszonylatokat még eleve kizáró kora, azaz az elszigetelt élettere szűkös kiterjedéseinek következtében maradt, idegen nyelvekre lefordíthatatlan és ismeretlen mindmáig. Másrészt, a tetejében kisebbségi íróként ügyködött, az adott közege jellegzetesen fojtó légkörében, amely az örök illeszkedésre kényszerített középserúsége béklyóiba nyomorodva sohasem mutatkozott fogékonynak, a jelképerejűen kiemelkedő írói műve egyetemesebb népszerűsítése iránt.

Jóllehet hogy a kortársai által kissé különecnek tekintett Szirmai sem egyébbe, mint minduntalan a minőségi szellemi másság elleni elhárító mechanizmusok helyi szabályaiba ütközött, miközben a fordulatokkal egymást követő társadalmi rendszerek ördögi körében, a mégis felettébb sikeresen kiteljesegett, szívósan finom folyamatosságát, valójában csak a megbízható cukorgyári hivatalnoki munkájából származó, viszonylagos függetlenségének köszönve biztosíthatta: Az egyébként konzervatív polgári beállítottságú, mezővárosi urbán írónk egzisztenciájának fizikai megszűnése viszont, vele együtt vitte a sírba, a lokális határok e fajsúlyja szerint rendhagyó és gazdagon termékeny foglya, (nagy)világi jelentésének esélyeit is. Az öngyarápító élők újszerű korszakainak vonulása pedig rendszerint felemészti a holtak stilsztikájának érvényét.

Primo Levi, Szirmai olasz kortársa, egy turini élelmiszeripari gyár vegyész-mérnökeként dolgozott, miközben nem másnak, de szerencsére írónak tartotta magát.

A Hamis tájképek című projekt fényképanyagából
© Kerekes László

A Hamis tájképek című projekt fényképanyagából
© Kerekes László

A magyar és a szerb kultúrák közvetlen érintkezési zónájának egy félreeső zugában lehorgonyzott Szirmai (a családi nevén Skalin), elsősorban a századforduló utáni magyar irodalom nagyságához igazodott, miközben a tudata navigációját, a helyi világítótornyok híján saját, igencsak bonyolult etnikai környezetbe beágyazott közege sors-mitológiájának megteremtése határozta meg. A Monarchia Bácskájában született és felneveledett, majd később, a határ jugoszláv oldalára került térségbe visszatért, elhivatott író (és a két háború között folyóirat-szerkesztő) vállalása ugyanis, a „*palánkon túli lét*”, eleve már leépítő természetű valóságát tekintette egyetlen fókuszának. Mégpedig úgy, hogy éppen a mindennapjai eseményei vagy a kifejezésre kínálózkodó egzisztenciaérzés nyomasztó, szürke árnyalatai szolgáltatták, persze a csak közvetve ábrázolni törekvő, erősen víziószerű novelláinak építőanyagát. A képzelőereje prizmáján látott „külvilág” e türelmes tanújának írásművészete korántsem az emberi-társadalmi valóság panaszos dokumentálását vagy a pusztá illusztrálását célozta meg, hiszen ő nem az amúgy is süket fülek figyelmét felhívni iparkodó kioktatással és a felületen mozgó kommentálással foglalkozott. A magáruatlanságából fakadó műve előterében a visszafojtott sikolyok *csendjének* hangtana, az adott életforma tulajdonképpen áthidalhatatlanul a zsákutcába zsugorított dolgainak örökre felhorzolt metafizikája áll. A környezetével és a szűkebb közegével történő állandó, szerves és emberszeretettel teli harmóniája egyébként sem kényszerítette őt hivatalos eszmerendeknek megfelelő, nappolitikailag simulékony vallomásokra. A váltakozó hatalomtartás tényezői számára tehát ideológiailag használhatatlan, szubjektív szemléletű író társtalan magánya, azaz a tényleges irodalmi kontextus és a kritériumok hiánya felmentették őt az eszményi tökéletesség lekötelező kényszerzubbonyának viselésétől, ezért például, igencsak gyenge novellákat is, simán hátrahagyhatott, ami viszont illetően, pontosan a tájunk lényegével teljes összhangban álló intellektuális eredetiségét, mindenképpen az egyedülállósága értékének meggyőző hitelességével ruházta fel. Hogy némely tekintetben avangárd volt-e, bizonyára irodalomtörténetileg sem könnyű egyértelműen megítélni. Tény viszont, hogy szinte valamennyi novellája expresszív töltetű, egyesekben pedig szürreális elemek is megjelennek. Az elbeszélés rövid formáinak mestere, kifejezetten modern struktúrában bontakoztatta ki a történetei fonálát, miközben a képei halmozásának mértékével, a látszólagos egyszerűség realizmusának egy sajátos, egyéni hangú stílusát fejlesztette ki. Mivel Szirmai témái tehát, a helyhez kötött, érzékeny megfigyelő közvetlen környezetének hétköznapijaiból eredeznek, a cukorgyári hivatalnok íróasztalán, ritkán elvenedik meg, a jobbagyparaszti népiesség kódrendszeré és a folklórbölcsélet eszköztára, hanem inkább csak a valamimód meghasonulófélben lévő, jobbára csupán „mulandó emberi árnyakká” általánosított típus-egyének vidékies világa, melynek alakjai

vagy már elmentek valahová, vagy pedig a melankolikus, félig-meddig imaginárius táj beltengerének vizein, a közelgő elmúlásukat és az eltűnésüket végzetesen megbélyegző hajótörés állapotára készülődnek. Szirmai maga is maradéktalan lelki-érzelmi azonosulással, egyben pedig erkölcsi keménységgel viselte az irodalmában nagyszerűen tükrözött sors korlátoltságának fonákságát, s az, nála a mulandóságnak drámaian kiszolgáltatott, kilátástalan egyéni emberi sors fantáziáiban talál magára. Szirmai Károly erkölcsi dimenziójához ezért a vajdasági irodalomban csak Sinkónál találunk hasonló horderejűt, de ez utóbbi nagyszerűsége, nem az alárendelt mikrokozmoszával sújtott individuum fátumával, hanem a világforradalom ideológiai normáival mérte a világképe emberének lélektani és etikai konfliktusait. Szirmai izgalmas műve viszont, eleve és következetesen, a tájunk és a szorítója vizsgálatlanságába vetett ember helyzetének különlegességéből meríti motívumait, ezért a teljessége magában véve is a ciklikus törések jegyében zajló, modernista vajdasági magyar irodalom (sajnos mellőzött) kulcsmetaforáját jelenti.

Luzsénszki Vladimir, a tanító, több oknál fogva sem lelhet örömet életében. Titokban az íróasztalának írja költeményeit, de részben az értelmetlenségbe elfolyó, visszahozhatatlan idő múlásának tényezője hatására, „később, akár egyéb írásait, elégette. Nem akarta, hogy felesége kezébe jussanak. Már csak néhány sorára emlékezett. A többit kitördelte az idő.

Most már egyre korábban gyülekeznek az esték a nap sudarán,
Mire fölnezek, már tél van, s nem is éltem . . .”

Majd az öngyilkosjelölt, „hogya többé semmire se gondoljon – hirtelen belevetette magát a testét éhesen elkapó és mélybe rántó örvénybe” (*Örvény*, 1955).

A *Halott táj* utolsó bekezdésében írja (1960):

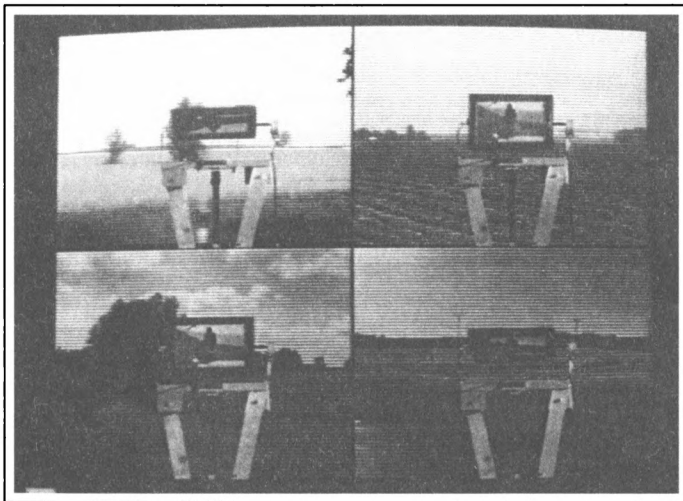
„Miért is vagyok itt, miért is jöttem ide? Hogy éljek itt, ahol semmi élet? Ahol a szobák sivár lakatlanságát semmivel sem tudom kitölteni. Ahol nem szól, nem beszél hozzám senki. Ahol a bútorok és tárgyak holtak. *Vagy én vagyok halott, s azért látok és érzek magam körül mindent annak?*”

NÉGY VERBÁSZI HELYZETKÉP

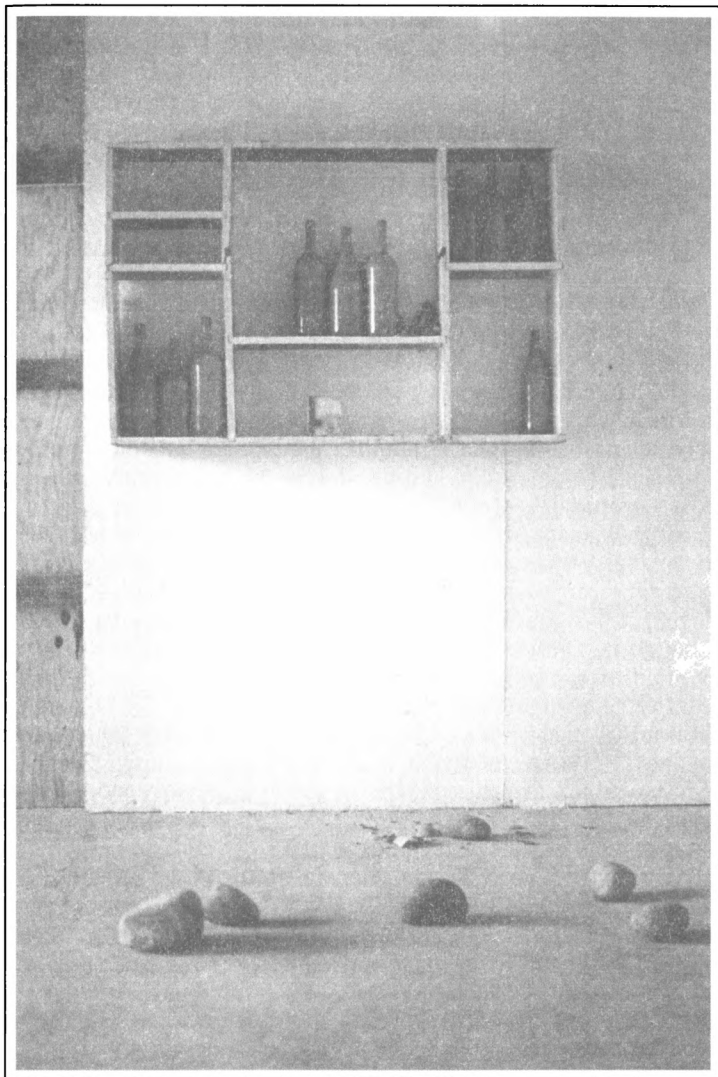
A verbászi Testvériség-egység Elemi Iskola iskolanapját a városcentrum terén álló Kultúrotthon színháztermében ünneplik. A szerbhorvát és a magyar tagozatok tanulói, az iskola osztályai képezte nyugtalan közönség előtt szavallatokkal, kórusokkal és rövid jelenetekkel lépnek fel. A rendezvény vége felé egy montenegrói népviseletben megjelenő idősebb guzlás, a mikrofon hiányá-

Kereszteződések / Elbeszélő üvegek (Installáció / Budapest / 1998)
© Kerekes László

A Hamis tájképek című projekt fényképanyagából
© Kerekes László

Elbeszélő üvegek (Installáció / New York / 1997)

© Kerekes László

val arányos erővel, különböző délszláv történelmi korokat és főképpen partizán személyiségeket ecsetelő hőskölteményeket ad elő, majd a színpadra helyezett széklet, a komoly szabó varrta, szürke öltönyt viselő író, Szirmai Károly foglalja el. Az ihletett hangú, ám a gyerekek számára végképp érthetetlen novellák, magyar nyelven történő szerzői felolvasása igencsak elhúzódik. A közönség mind türelmetlenebb és mind zajosabb. A tanerők ideges figyelemzetéssel intik le a legkirívóbb hangadókat, de a kényelmetlen szeleskedés moraja és az egyre élesedő füttyülés közepette történő moderáló törekvésük sikertelennek bizonyul. Kíváncsian várom a véget érni nem akaró, visszásnak tűnő helyzet fejleményeit.

A Kulturbund helyi tagozata ugyanebben a teremben ünnepli meg a Führer születésnapját. Korábban a színpadon zenés bohózatokat adott elő a német színtársulat, de a Kulturbund rendezvényeiről, a verbászi polgárok megkülönböztetett és kinézett részének már távol kellett maradnia. A lobogók díszítette terem torkából a *Deutschlandlied* hangzik fel. Békeidőben a bácskai táj ki-sebbségeinek szabadságálma tartalmilag mindig is a zászlólengetésben és a himnuszénekülésben merítette ki a rituálokban kielégülő akarásait. A meglelt azonosság színpadán a népi németek viseleteinek keverékébe öltöztetett fiatalok lötyögnek, utána pedig a szívet kitöltő remény és az ígélet horogkeresztes címerét viszik körbe a teremben. A legényeket néhány év múlva a Prinz Eugen SS-hadosztályba hívják be szolgálatra. Néhányuk pedig sohasem fog visszatérni Sztálingrád alól. A későbbi felszabadulás zűrzavarában viszont, számos överbászi magyar is, a jelöletlen tömegsírokba kerül. A helyüket Rozika néni, a takarítónő, titokban mégis megmutatta nekem. Johannes Weidenheim *Pannonicáját* pedig menthetetlenül elboronálta a feledés.

A Kultúrotthon előtti térre és a forgalom számára lezárt főutca aszfaltsávjának mindkét oldalára ezernyi arcot hívatott össze a hatóság. Diákok, munkások, hivatalnokok, nyugdíjasok, harcosok és fontoskodó rendőrök tolongnak a délutáni napsütésben. A várakozás kihintette virágok szőnyege a lábak alatt sejtetik már, hogy a nem egészen pontosra kitzűzött hamaros időpontban Tito marsall és a vendége, az etióp szuverén lelassított, sötét üveges fekete autója halad majd át a szeretet sorfalai között. Végre az elegáns kocsisor legnagyobb limuzinjának, félig lehúzott ablakán vélni látják a feléjük lengető, szattyánkesztyűs kar varázsát. A tömegben az aktatáskás és a szemüvege felett, a hófehér zsebkendője segítségével izzadó író is feltűnik. Méltatlankodik, hogy ahogy sem tud áttörni a biztonsági erők kordonján, mivel ő hazafelé tartana. Anyám fogja karon az idős embert. Intézkedik.

A verbászi Kultúrotthon előtt felduzzadt a zsvaj. A sokaság, a megszervezett *Igazság mítingjére* vár, s arra, hogy a Belgrád felől érkezőket szívből üdvözölni tudja. A markokban a vezér fényképe, a köztársasági zászlók rúdjai

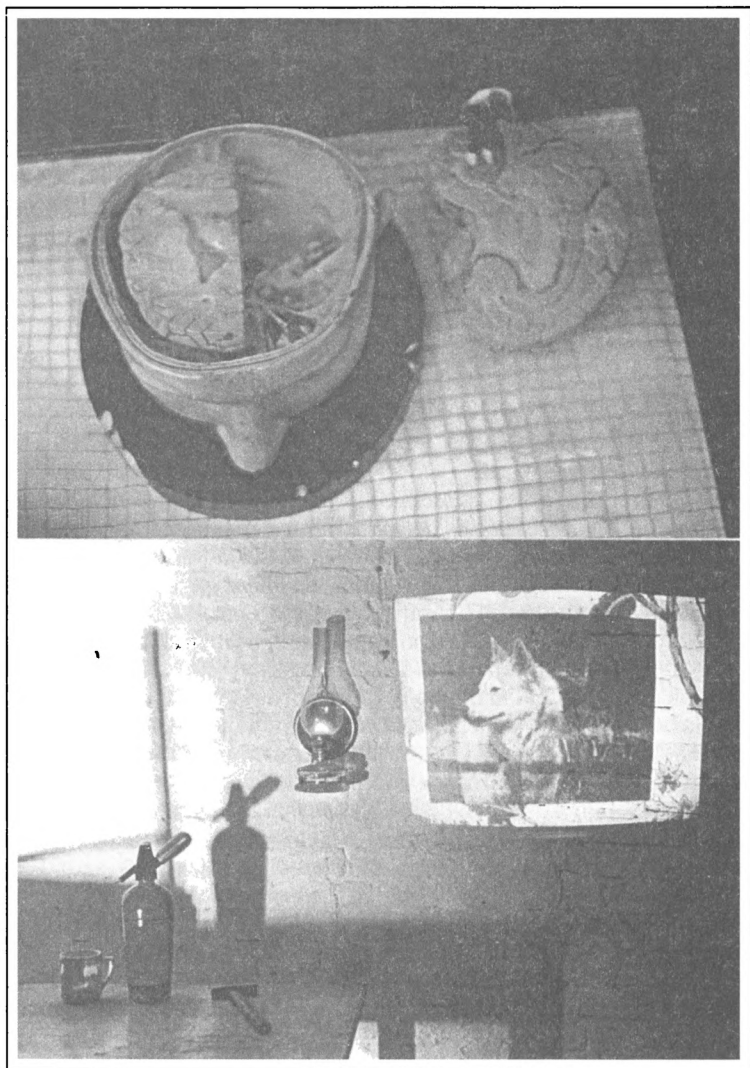
vagy a transzparenszek. Az egyikén ez olvasható: „Jól jöttek kedves vendégek.” A televízió kamerái, a lázas helyszín korreográfiáját pásztázzák. Ezalatt Újvidéken, élükön az önmagukat disszidenseknek tituláltakkal, a mámorban torporékoló lelkesedők, a küszöbönálló „antitotalitarista rendszerváltás” örömhírért harsogják. A szenvedés, a hullahegyek és a háborús összeomlás témái még csak ezután kerülnek majd a világnyilvánosság médiái napiprogramjának gyűjtőpontjába. Szirmai Károly novellái tizenhat éve már formálisan halottak. És a lapály vér szerinti tisztaságát szolgálni hivatott söprűk zaklató szele, immár amúgy sem érheti el a tömör agyag e telepesét, de a csend oltalmába süllyesztett opusának burkát sem. A várost rég elfeledtem. Fejnőttem, fenyegetnek, meg hát a körülmények hatására, az alkotásom tárgyai is, végül az esőn kötöttek ki. A megcsinálók így akarták. Nemsokára Nyugat-Berlin szigete felé veszem az irányt. *Az erdő elvándoroltatik.*

ÁTTÉTELEK / SZIRMAI-REFERENCIÁK

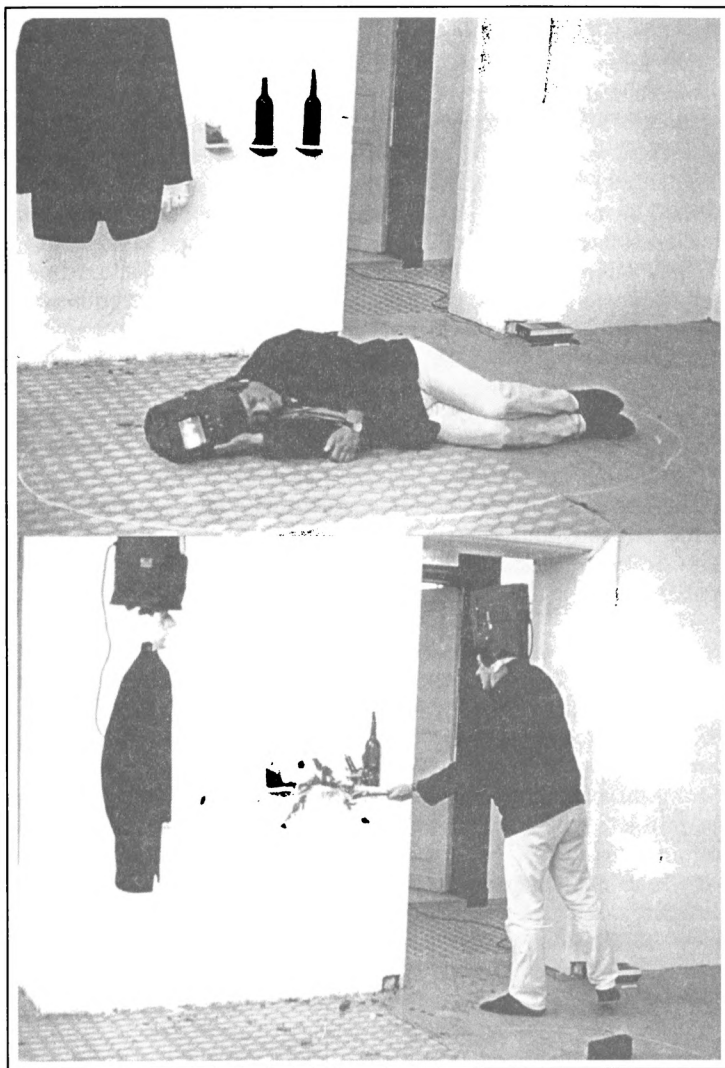
→ *Tájak és képek*) → *Az 1928 és 1968 közötti lakhelyéről Szirmai így ír önéletrajzában: „. . . a Delta kiscsatorna melletti, a műúttól mintegy 150 m távolságra lévő fehér, villaszerű épületben laktunk. Az új lakásból gyönyörű kilátás nyílt a műúton, s a zombori vonalon túl elterülő, szinte végtelenbe vezető pusztaságba, meg a Fruška gora hegyvonulatára, ami nemegyszer hangolt írásra”.*

A lakás ablakaiból kitarulkózó látvány teljességének érzését ideális esetben, teszem azt derült időben, például a május végi vasárnapok kora délutánjain, az Újvidék és Futak irányába nyíló kilátás szegélye, azaz baloldalt a bekötőtűt bokros zöldövezete, jobboldalt pedig, a valamelyest távolabb eső, egyemeletes munkáslakásokat takaró akácfa sora tette a messzeségbe elmeredő író számára megfelelőképpen hangulatossá. Olyan értelemben költőivé, amilyenben e látvány, egy újverbászi-városszéli nézőpontból tekintve, örökre a bensőm eszményi tája, alapvető vizuális lényegként maradt fenn. A fény, az árnyék és a *helyi színek* felépítésének kölcsönható elemei mellett a műút meg a vasúti pálya és a villanykarókon a távolba húzódó vezetékek rajza tehát, az archetípus geometriai szerkezete értelmében, egy az egyben felel meg a saját szubjektív tájképmintámnak is, melyhez a világ általam megismert tájainak / tájképeinek felfogását, a viszonyítás fokán tapasztalatilag visszavezethettem.

1994-ben, egy németországi síkságon, azaz a Ruhr-vidéki Recklinghausen mellett kezdtem bele a mindmáig nyílt, *Hamis tájképek* című programatikus alkotói projekt megvalósításába. Ebben az időközben igencsak szerteágazóvá gyarapodott munkámban, az eredetem vidékéhez kötődő lényem szimbólumával dolgozom: A fotókamerának háttal álló testfigurámat Kaspar David Friedrich-i módon, eddig számos európai és amerikai síkság előtt fényképez-

Halottak látogatása (Installáció / Berlin / 1995)
© Kerekes László

Halottak látogatása (Performance / Berlin / 1996)

© Kerekes László

tettem le, miközben e konceptuális művészi gesztusom nemcsak az általa felidézett táj azonosítására irányul, hanem a filozófiai önmeghatározás legkonkrétabb kifejezését hivatott jelteni. A *Hamis tájképek* című projektemben ugyanis, a *vajdasági síksági táj*, az egyetemes integráció tényezőjeként talál megfogalmazásra. A projektem legfontosabb megnyilvánulását, a csúcstechnológia eszközeivel megvalósított *videomunkám* jelenti, valamint a hozzátartozó installációs készülékem, a *Hamis tájkép-gerjesztő* műszaki-optikai berendezés, amely a mindenkori látvány szellemi-fizikai bekeretezettségére és a környezetében létező egyén szüntelenül változó pozíciójára utal.

A *Hamis tájképek* projekttem első nyilvános bemutatására a budapesti Goethe Intézetben 1999 májusában megrendezett önálló kiállításon került sor. A kiállításra vonatkozó szerződés megkötése még 1998-ban megtörtént, így jöllehet a véletlen dolgának tekinthető, hogy az éppen a bombázások idején valósulhatott meg, egy persze német kultúrintézményben, a magyarországi Budapesten. A tájam és az önmeghatározás gondolatára építő munkám művészi üzenetének fókusza ugyanis alkalmilag a kiállítás és a bombázások helye közti különleges összefüggéseket is, erősen érinteni találta.

A „*hiteles*” *Hamis tájképek* honi felvételeire viszont csak 2002 májusában kerülhetett sor a Dimitrisz Tzamouranis és Kathrin Lind berlini szerzők készítette, *Scars on Landscape (Hegek a tájon)* című dokumentumfilm forgatása közben, amely a tizenhárom év utáni első vajdasági hazalátogatásomat követte végig.

A *Hamis tájképek* című alkotói projektemre vonatkozó értesítések internetes címe: www.geocities.com/laszlokerekes

False Landscapes

→ *Halottak látogatása*) → 1988-tól kezdve, a művészi munkámban gyakran indultam ki Szirmai Károly irodalmi motívumaiból. Így például a *Halottak látogatása* gyűjtőcím alatt megjelenő novelláira reflektálva, néhány festészeti alkotást, rajzok és kollázsok sorozatát, valamint installációt és performance-ot valósítottam meg.

Az egyik azonos címet viselő performance-omat 1996-ban adtam elő, a berlini Artists space galériában (*Besuch bei den Toten*). A galériatér mennyezetéről egy halottas maszkkal ellátott, életnagyságú bábót lógattam le. Az acélsodronyon ingó és forgó „*festett cseréparcú kocsmárosfigura*”, a későbbi térbeli körbenjárásom igazodásának középpontját volt hivatott megjeleníteni. A performance-om első fázisában a német vagy más anyanyelvű közönségből válogattam személyeket, akiket felkértem, hogy Szirmai *Halott táj* című novelláját – már amennyire azt az olvasói és a spontán törekvő artikulációs képességeik megengedik –, hangosan magyarul olvassák fel.

Majd a performance-aimban használatos tévésissakkal a fejemen a figura körbejárásába kezdtem. A sisakba beépített televíziókészülék az egyik berlini helyi adó műsorát sugározta. A bábbal szembeni falra felszerelt polcon pedig három égő gyertyával ellátott, borral töltött üveg várt rám, amíg a termeken keresztüljárva tettem meg néhány kört, krétával csíkot húzva magam mögött. Aztán minden fordulóval, kalapáccsal a kezemben, az üvegek egyikét zúztam szét, amitől a bor a padlóra ömlött ki, a szilánkok közé csorogva. Miután a gyertyás borosüvegekkel végeztem, a produkcióm egy indián falu elpusztításáról szóló, háromperces vadnyugati némafilm vetítésével végződött.

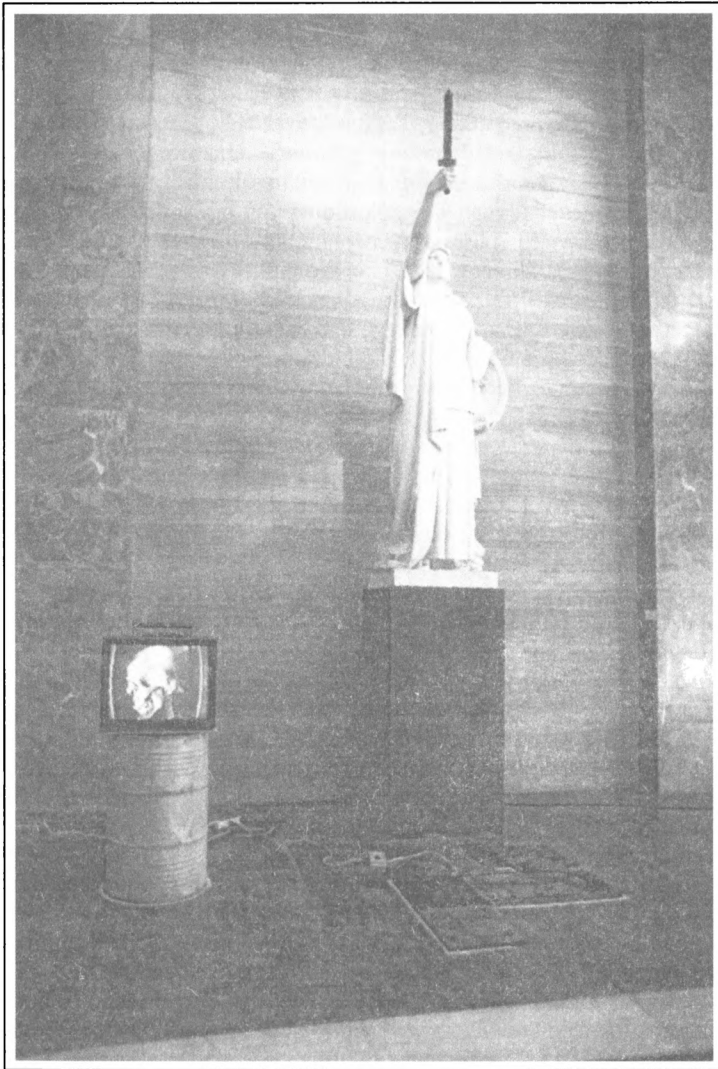
A test politikájának elvét tükröző performance-ot látszólag passzív, merev testtartással adtam elő, miközben krétával körbezáró határt húztam meg a galériatér padlóján. Ezalatt arra figyeltem, amit esetleg a padlóburkolaton keresztül a pincéből, a föld mélyéből hallani. Kalapáccsal használtam; és a szellemek jelenlétének jelképeit – megelevenítve a krízis állapotával járó elhatárolódás eszközeit.

→ *Elbeszélők* → *Az elbeszélő üvegek (Story-Telling Bottles)* című installáció első változata 1997-ben, a New York-i Art / Omi kiállításán került bemutatásra. S egy évvel később, a budapesti Zsidó Múzeumban megrendezett, Orient/e elnevezésű tematikus kortársművészeti tárlaton is, némi módosítással, mégpedig *Kereszteződések (Crossings)* címmel, ugyancsak ezzel az alkotással jelentem meg. Az installáció meghatározó elemét egy egyszerű, deszkából összetakolt polc képezi, melyen sorba rakott, kék színű üvegflasskókat látni. Egyikük-másikuk törött állapotban. Úgy, hogy a kiállítástér padlóján szétszóródva kisebb-nagyobb üvegtöredék hever. A polc előtt pedig, kissé odébb, a megcélzott üvegflasskók szétzúzására alkalmas kódarabok néhány. Az installáció központi tárgyát képező polc, a tévémonitorokkal ellátott közegébe ágyazva, a videomunkáimmal szembesül. Az installáció ezenkívül számítógépes vizuális manipuláció útján feldolgozott fényképek és szövegek dokumentációjából áll.

Az eredeti fotók 1995-ben készültek.

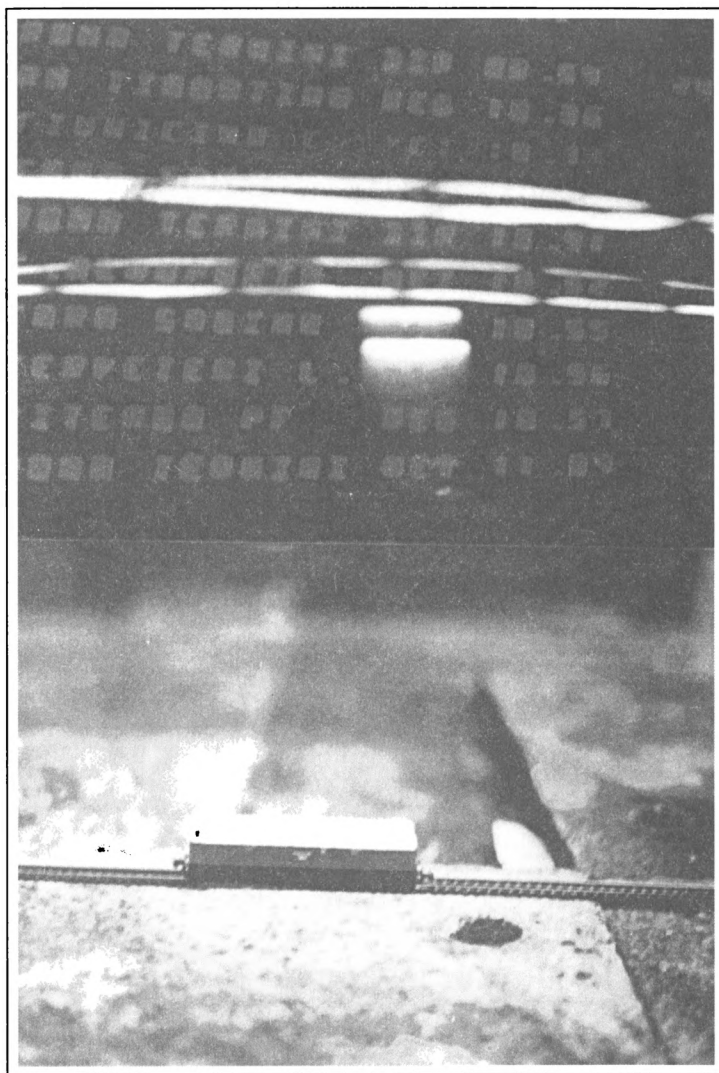
Némelyek az izraeli Negev-sivatagi Ramon vulkanikus kráterben előadott és a Project for Coexistence elnevezésű, nemzetközi művészi rendezvény keretében a CNN által, rövid jelentéssel a helyszínről közvetített művészkiációat ábrázolják. Mások viszont, a jeruzsálemi krisztusi sírhelynél megtett zárandóklásom alkalmával készültek, amikor egy Negev-sivatagi bokorról lenyest, ún. forráskutató vesszővel érintettem meg a mitikus sírhely tömbjét.

(E vessző alakja az Y betűre emlékeztet, és a használatakor a szára, a föld alatti vízerek mozgásának erővonalait képes megmutatni. Gyakori, hogy a kutak fúrásának pontos helyét éppen a segítséggel határozzák meg.

Train Stop Intermezzo (Installáció / Róma / 1997)

© Kerekes László

Train Stop Intermezzo / részlet (Installáció / Róma / 1997)

© Kerekes László

A forráskutató vessző jelképes használata viszont, az új erőforrások felkutatásához nélkülözhetetlen hit szükségességére utal. Egyben a Próféta útjára meg a kozmikus értelemben vett szellem és a fizikailag létező anyag tartományainak összefüggésére. A krisztusi sírhely energiakisugárzása érzékelésének pillanatában, a születésem földjének irányába mutattam. A forráskutató vesszőre emlékeztető botot attól fogva a szellemi szabadság jelzésének, kapcsolatteremtő eszközének tekintem.)

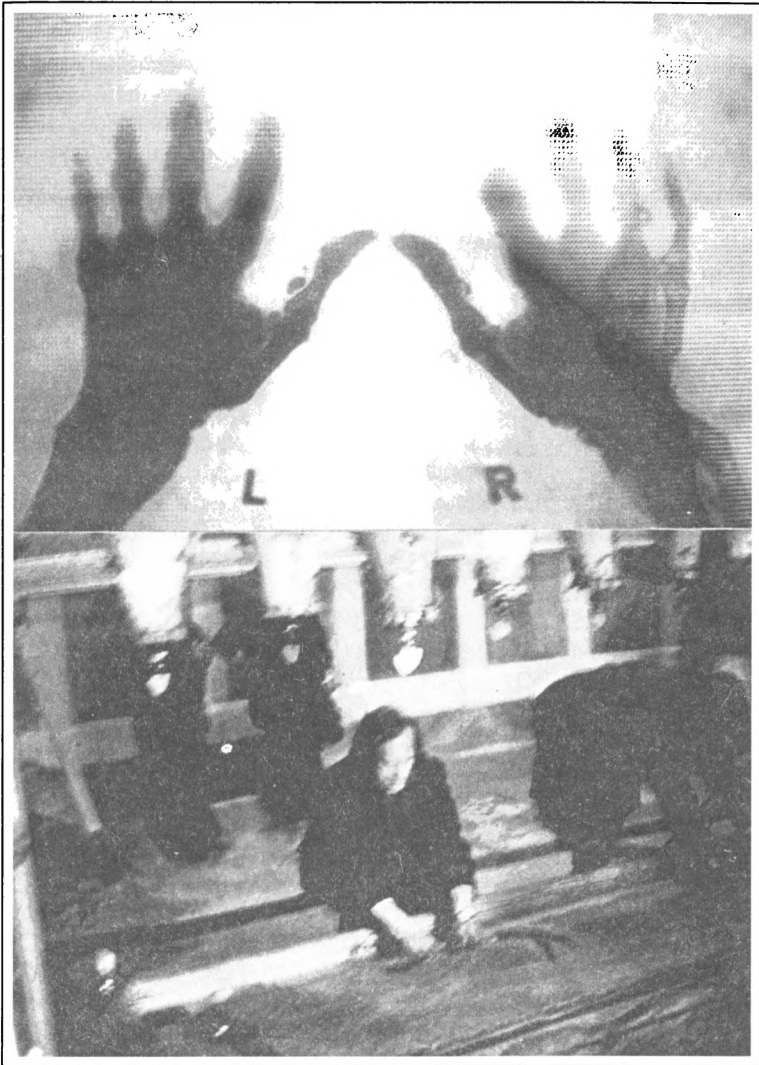
Ugyanakkor *Az elbeszélő üvegek*, vagyis a *Keresztelkedések* elnevezésű installációm egyik fontos elemét a Szirmai Károly *Dzin-dzin, don-don, gau-gau* című novellájából vett, felnagyított kiemelés képezi, melyet ugyancsak egy üvegezett, nagyméretű alumíniumkeretbe építettem be, e hermetikus installációs munkám együttesébe.*

→ *Vonatok*). → *1997-ben vettem részt abban a különleges, vonaton történő utazással egybekötött római művészeti projektben, mely (úti)célja az volt, hogy az ottani Ostiense vasútállomáson megrendezett kiállításon, a berlini művészek egy csoportja, a helyszínen rögtönzött alkotásait mutassa be.*

A Berlint reprezentálni hivatott alkotók, köztük magam is, a Lichtenberg állomásról induló napi járással indultak Róma felé. Azzal, hogy a számukra egy külön Pullman-vagont kapcsoltak hozzá a szerelvényhez. A művésznek egy-egy plüssüléses kupét bocsátottak a rendelkezésére, hogy a Németországon, Ausztrián és Olaszországon keresztül történő utazás alatt előkészíthessék a munkák tervezeteit.

Mivel a szerelvény a szokásos módon, a római Terminire érkezett be, a művészek különvagonját egy kisebb mozdony vontatta át a történelmi jelentőségű Ostiense vasútállomásra, melyet 1938-ban Hitler római fogadtatására építettek meg. *A Sotto il cielo di Roma e Berlino / Unter dem Himmel von Rom und Berlin* elnevezésű művészeti kiállításra egyébként a monumentális stílusú állomásépület központi részét képező, aranyozott betűkkel „Sala Presidenziale”-nak feltüntetett termeiben került sor. A szépen tisztán tartott, mennyezetig márvánnyal és színarany mozaikokkal kiképezett termeket 1944 óta politikai megfontolásból tartják szigorúan zár alatt, így éppen a kiállításunk jelentette azt a felül öt évtized utáni első nyilvános rendezvényt, amely bennük – így nem véletlen a médiák kíváncsi jelenlétében –, egyáltalán megrendezésre kerülhetett.

A *Train Stop Intermezzo* című installációmnak a Hitler és Mussolini „örök baráti szerződésének” aláírására faragott, óriási márványszállal szemben, a (fasiszta) hatalom mindenhatóságát jelképező, hibrid-pszudoantik stílusjegyekkel kivitelezett, kifejezetten ideológiai célzatú szobor előterében találtam helyet. A márványfigura dominációjától eltörpülő installációm tárgyaira, természetesen az állomás környezetében kutatva leltem rá: A márvány, a rozsdás

A Szent sír érintése Jeruzsálemben

© Kerekes László

acéllapok és a zsírpapiros, savas akkumulátormaradványok képezte anyagstruktúrára, egy az aprócska sínpályáján szüntelen körbefutó kismozdonyt, vagyis egy vasúti modellt helyeztem rá. Mellette egy üzemanyag tárolására szolgáló bádoghordóra felszerelt képernyőn az emberi testanatómiát, a háromdimenziós számítógépes tomográfia képeivel bemutató videokollázsom futott – végtelen szalagról. Mivel a munkámban a hatalom viszonylatainak örökkévalóságát, valamint az emberi-társadalmi arányok relációit tematizáltam, gondolatilag a „veszteglő vonatok” lényegi jelentéséből indultam ki, s az installációmát egy ónémet betűkkel felírott táblával toldottam meg: *Diese Arbeit ist Motiven des ungarischen Schriftstellers Karl Szirmai aus der Vojvodina / Exjugoslawien gewidmet.*

FÜGGELÉK

* Kiemelés Szirmai Károly *Dzin-dzin, don-don, gau-gau* című novellájából / a tipográfiai megoldás az installációrészlet kinézetének felel meg:

A VÉGELÁTHATATLAN SIVATAGBAN, AHOL KARAVÁNUTAK KERESZTEZIK EGYMÁST, AZ EGYEDÜLVALÓSÁG VÉKONY LEPLÉBEN LECSÜGGESZTETT FEJJEL ÜLDÖGÉLT EGY EMBER. > NAPOK, HETEK MÚLTAK EL, S CSAK HIÁBA VÁRAKOZOTT. VÉGRE EGY NAP MAGASAN FÖLPORZOTT A TÁVOL, S A LASSAN KÖZELEDŐ OKKERSÁRGA FELLEGBŐL MIND ERŐSEBBEN HALLATSZOTTAK A MESSZI OÁZISVÁROSOKBA IGYEKVŐ KARAVÁN TEVEKOLOMPJAI. > A FÉRFI AZONBAN NEM NYÚLT A SZERTEGURULÓ ARANYAK UTÁN, HANEM SZÉTTÁRVÁN KARJÁT, LEBORULT ELŐTTÜK AZ ÚT MENTI HOMOKBA, MONDVÁN: – EMBEREK, KÖNYÖRÜLJETEK MEG RAJTAM, OLY EGYEDÜL VAGYOK. > KERESD MEG A KORSÓT, OTT VAN AZ EGYIK BOKORNAK A TÖVÉBEN, ÉN ADDIG SZÉTTÉRÍTEM A SZŐNYEGEKET, ÉS KIRAKOM A KENYERET MEG A GYÜMÖLCSÓT. > A LASSAN SZÉTTÉRÜLŐ SZÜRKÜLET TÁVOLÁBAN CSAK A FÉRFIUTASOK TURBÁNOS, BÓLOGATÓ FEJE LÁTSZOTT ELMO-SÓDVA, S A CSEND, AKÁR EGY ÓRIÁSI KUPOLA, RÁBORULT AZ ELHAGYOTT SIVATAGRA. > EGYSZERRE NYUGAT FELŐL SEM HALLATSZOTT MÁR SEMMI, A FAKOLOMPOK HALÁLVÉGTÉLENSÉGET SZÓRÓ MÉLY HANGJA IS BELEHALT A MESSZESÉGBE. > A MEGTORPANÓ LÁTVÁNYRA TUDATA MÉLYÉBŐL LASSAN EGY SZÓ EMELKEDETT FÖL: CSENDFORRÁS. S UTÁNA NEMSOKÁRA:

AZ ÖRÖK SIVATAG CSENDFORRÁSA. > SZIRMAI KÁROLY: DZIN-DZIN, DON-DON, GAU-GAU (1930)

UGYANAZ / ANGOL VÁLTOZATBAN

IN THE ENDLESS DESERT, WHERE CARAVAN ROUTES CROSS, A MAN SAT IN DESPAIR, HIS HEAD COVERED WITH THE THIN VEIL OF ETERNITY. > DAYS, WEEKS HAD PASSED AND HE WAS WAITING IN VAIN. FINALLY ONE DAY, HIGHFLYING DUST APPEARED IN THE DISTANCE AND THE CAMEL BELLS OF THE CARAVAN HURRYING TO THE DISTANT OASIS SOUNDED LOUDER AND LOUDER FROM THE SLOWLY APPROACHING OCHRE CLOUD. > BUT THE MAN DID NOT REACH FOR THE SHADOWS FLINGING ACROSS INSTEAD HE PROSTRATED HIMSELF BEFORE THEM IN THE SAND ASIDE THE ROAD WITH HIS ARMS EXTENDED, SAYING: „PEOPLE, HAVE MERCY ON ME, I AM ALONE”. > LOOK FOR THE JAR, YOU’LL FIND IT AT THE FOOT OF ONE OF THE BUSHES, MEANWHILE I LAY THE CARPETS LOW AND GET THE BREAD AND FRUIT OUT. > IN THE DISTANCE OF THE SLOWLY UNROLLING DUSK ONLY THE NODDING, TURBAN-CLAD HEADS OF TRAVELERS COULD BE DIMLY SEEN AND THE SILENCE LIKE A HUGE DOME THAT HAS COVERED THE DESOLATE DESERT. > SUDDENLY THERE WAS NOTHING TO BE HEARD FROM THE WEST, EVEN THE DEEP SOUND OF THE WOODEN BELLS PROPELLING DEADLY INFINITY SLOWLY DIED INTO THE DISTANCE. > A WORD HAS EMERGED SLOWLY FROM THE DEPTH OF HIS CONSCIENCE AT THE FALTERING SIGHT: SILENCE-SOURCE. AND SHORTLY AFTERWARDS: THE SILENCE-SOURCE OF THE ETERNAL DESERT. > KÁROLY SZIRMAI: DZIN-DZIN, DON-DON, GAU-GAU (1930)

Az Orient/e című kiállítás katalógusából

A TISZA

BOŠKO IVKOV

No, szóval, egyszer a Kanizsai Írótábor idején, olyan jó tíz évvel ezelőtt, én meg egy idősebb kollégám, máskülönben költő és műtész, fájront után kiléptünk az Aranyhal vendéglőből, és – a töltésen, a holdfényben csillogó Tisza partján – nekivágtunk Törökkanizsának, az ottani Vadászatthonba, hol szállásunk vagyon . . . Azazhogy éppen nem is vágtunk neki komolyan, hanem csak úgy ballagtunk sűrűn meg-megállva, közben folytattuk az Aranyhalban, még a vacsoránál megkezdett beszélgetést. Vagy hát nem is beszélgetés volt az igazán, hanem a kolléga vallomása, melynek – egy-egy közbevetett kérdéstől eltekintve – odaadó hallgatója voltam. „Élettörténete” pedig – mondhatnám: különös, vagy éppenséggel meglehetősen különös volt, mert annak érc öntő-formájába, egy adott korszakban, nem egyedül a beszédtársam élete volt belelöttyintve, hanem ezreké meg ezreké, és – mért ne mondjam ki mindjárt – hajmeresztő egy történet. Borzalmas, elsősorban – természetesen – neki, aki átélte; de távoli morájlása bennünk is, ma is, félelmet kelt, mindannyiunkban, akiket az a szerencse ért, hogy nem kellett elszenvednünk hasonló. Önök is, sokféle változatban, meglehetősen jól ismerik az ilyen és hasonló eseteket, amiképpen nekem is ismerős volt akkor, még mielőtt elmesélte volna a kolléga. S azon a kanizsai éjszakán én nem annyira a hajmeresztő történetbe dermedtem bele, inkább amiatt a villámcsapásként belém hasító felismerés miatt restelltem el magam, hogy mialatt a vallomását hallgatom, igazában nem csupán arra figyelek, miként alakult az ő *sorsa*, hanem, hogy annak tükrében *vizsgálom*, mennyire igaz a többi, hasonlóan rossz emlékéü élet történet, amilyenekkel hírlapi tárcákban, irodalmi alkotásokban találkozunk. Ezeket valójában nem ismertem, hanem – mivel olvastam valahol – csak azt hittem, hogy ismerem őket. Emiatt az önfelismerés miatt mélységesen elszégyelltem magam, nem a

kollégám előtt, aki a feltárulkozó hevében nem láthatta a szegyenkezést lesütött tekintetemben, hanem önmagam előtt, önnön szememben szegyenkeztem.

A kollégám történetét pedig, mint mondtam, eleve ismerik: tüzes szkojista, a legmegbízhatóbbak és legígéretesebbek közül való, ennélfogva repülőtishti kiképzést kap, majd a Szovjetunióba küldik a legmagasabb fokú iskolákba . . . S akkor, a kiképzés kellős közepén, égszakadás-földindulás – kirobban '48! . . . Kettétörik, ni csak, pont az a tartógerenda, melyről – az ideológiai katekizálás során – éveken át papolták neki, hogy ez a szelemenfa; nélküle, tehát, se hajlék, se élet . . . Majd jöttek a szovjet szervezési kísérletek, persze, sikertelenek, amit „kitoloncolás” követ, vagyis hazaküldik, oda, ahol árgus szemekkel figyelik minden lépését, hiszen gyanús: hátha ő is olyan ügynök, akit a szovjetek beépítettek a be nem szervezett hazatoloncoltak közé . . .

Isten veled, repülés, Isten veletek, röpcsik, a nagy akarások és ábrándok, a rátermettség és az önfeláldozó tanulás gépmadarai! . . . Isten veletek a becsvágy füstbe, porba, sárba – a szenvedések és a szegyen sarába – hanyatlott repülőgépei! . . .

Lám, lerogyott a közös hajlék szelemenfája. Az elképedt és agyonrémült háznépe, támfákkal meg a vállával is, egy darabig tartotta még a tetőgerendát abban reménykedve, hogy klamnival, pántvasakkal majdcsak összeeskábálják valamiképp, de amikor belátták, hogy az alátámasztás, a toldozás-foltozás mit sem használ, az eltörött szelemenfát kiverték, s újat tettek a helyére. Az új gerenda nyomán megújult a közös hajlék, az egész ház életre serkent. Mivel pedig a ház imigyen feltámadt romjaiból, a háznép arca is felragyogott. Csak úgy dalol szemükben a fény! . . .

Egyedül a gyanúsítottak elszürkült arcán nem világol ez a fényzuhatag. Ehelyett az ő orcájukon, a homlokukon, a szemükben a szavatoltan el nem tévelyedett és kétségtelenül igaz hitű társaik – a győztesek – ábrázata ünnepi és ünnepélyes ragyogásának erkölcsileg és politikailag alkalmatlan visszfénye reszket, vibrál haloványan, félénken, igazában ellenőrizetlenül. S most azok, akikre ráterelődött a gyanú árnyéka, akarva-akaratlan, a félelemtől reszkető kézzel, izzadt tenyérrel, hamarjában letörlik arcukról a fényt, de nem azért, mert nem esik jól, vagy attól tartva, hogy megszentégtelenítik, hanem páni félelmükben, nehogy a gyanún felüliek közül néhányan, netán a gyanún felül állók valamennyien, azt gondolják, hogy e gyanús elemek álnokul alakoskodva öltik fel a közös hajlékbeli örömnépe fénymaszkját, hogy azután a saját szülőházukban vetemedjenek akollelles ellencelekményekre.

S itt érem magam tetten a csalás, illetve öncsalás büntetében, melynek elkövetője az olyanfajta elbeszélő, aki – miközben elvakult szenvedéllyel szövögeti-bogozgatja a mese szálait –, ha akarja, ha nem, végül is nem térhet

ki az olvasó jogos kérdése elől, ha mégoly bosszantó is: „No és hol marad, amit ígértél, mármint, hogy nekünk is elmeséled a kolléga történetét?”

Igen, belátom, nem a kolléga vallomását adtam tovább, hanem csak az arról szerzett zavaros és megbízhatatlan benyomásom tömör záradékát közöltem. S nem azért nem meséltem el önöknek a sztorit, mert nem akartam vagy nem mertem, hanem azért, mert nem tudtam – nem elmondani, hanem – megjegyezni. Én, aki e helyt fölöttébb sajnálkozom a magam és mások feledékenységéért miatt, de aki, ugyanakkor, annyira fel tudom magasztalni a saját korábbi életem meg az önök múltbeli élete fényes pillanatainak árnyfoltjait, – most töredelmesen bevallom, hogy egyáltalán nem emlékszem a kollégám réges-régi történetére. Illetve, egyetlen részletére mégis: arra, hogy ott Oroszországban, miközben a katonás tisztelgést tanulták, a kadétozók napjában akár százszor is szalutáltak egy – villanykaróznak, mivelhogy az „volt” a tiszt.

Nos, hát ezért nem tudtam önöknek elmesélni, miről vallott a kolléga – egyszerűen kihagyott az emlékezetem. Azt a villanykarót azonban nemcsak hogy megjegyeztem, hanem – amint elmélázom, de néha olyankor is, amikor nem vet fel a jókedv – manapság is tisztán, valóságos mivoltában látom a képzelet villanófényében.

A maga szürkeségében ez az önnön örökéltűségétől hamvába holt, a sorukat gyámoltalanul nyögő, igába hajtott szalutálóknak könnyétől nyirkos villanypózna, fenyegetően felemelt ujjként gyakran felfénylött zajló életem országútján. Mert a mai nap is beleremegek abba a valamikori társadalmi valóságshowba: jön egy fordulat, s fejtetőre állítja az embert, hogy – mint valami közönséges edényből – kirázza belőle mindazt, amit ugyanez a társadalom, egy hasonlóan mozgalmas korszakban, belétömött. Később rendeződik a helyzet, ezek az összevissza forgatott emberek azonban gyógyíthatatlanul belesántultak volt bűneikbe. E kibicsaklott sorsok, amelyek már sohasem találnak magukra, ezek a meghasonlott, ha nem tudathasadásos emberek úgy élnek, hogy szüntelenül elhárítgatják maguktól énjük egy darabját, ekként esik meg, hogy haláluk óráján úgy érzik, egy nagyon-nagyon ismerős, de valamiképpen mégis idegen és meglehetősen ellenszenves alak száll velük sírba . . .

Búcsút vettem a kollégától, s alighanem ilyen és hasonló gondolatokkal a fejemben mentem fel a törökkanizsai Vadászotthon lépcsőjén a szobám felé, ahová többedmagammal elszállásoltak. Amikor azonban az alvókra való tekintettel lassan, figyelmesen benyitottam a nyirkos ajtón, belülről valaki nekiment, és páni rémületben ordítózva, hogy „Ne! . . . Neeem! . . . Neeeeeem!”, a csapdába esett vadállat megsokszorozott erejével visszatartotta. Úgy üvöltözött, hogy a hideg futkározott a hátamon. A szobában ekkor mozgólódás támadt, valaki villanyt gyújtott . . . Fojtott hangok hallatszottak, valószínűleg azoké, akik igyekeztek megnyugtatni az üvöltözőt, végül aztán sarkig tárult az

ajtó, s a kollégák betessékeltek. Mindjárt az ajtóból felfigyeltem egyre, minden bizonnyal ez lehetett a pánikos, ketten-hárman ültek az ágya szélén, ők vigasztalták, nyugtatták, totojgatták.

Meghökkenően láttam, hogy a megszorult kolléga nem más, mint D. Đura, a jó nevű író, s még jobb ember, de aki rossz természetű korhely hírében állt. Ugyanaz a Đura volt tehát, aki egy-két évvel ezelőtt a törökkanizsai éjszaka előtt, egy este, a belgrádi Íróklubban, mint mindig, akkor is „elázva”, ökölrel támadt rám abbéli elkeseredésében, hogy az előző kiadói idényben nem jelent meg a könyve abban a sorozatban, melyet az újvidéki Munkásegyetemen szerkesztettem. Kínos, alvilági jelenet volt, érthető hát, hogy a szóban forgó törökkanizsai éjszaka e pillanatában emlékezetembe villant. Egyszermind mindjárt világossá vált az is, hogy a korábbi belgrádi duhajkodás meg a mostani, törökkanizsai kilengés nem függ össze, mert ezúttal nem én voltam a dühöngő célpontja. Elalvás előtt, félálomban már, a kollégák suttogóra fogott félmondadataiból nagyjából kihámoztam, mi történt, másnap a reggelinél pedig megtudtam a részleteket is.

Menjünk hát sorjában. Előző este Đura a többiekkel együtt üldögélt itt, a Vadászotthonban, s akkori szokása szerint szorgalmasan iszogatott – no de az ő életében is eljöttek azok az évek, amikor az ember már nem cimborál a szesszel –, és ahogy így vedelt, egyre hangosabban elégedetlenkedett. Szabadjára engedve sötét indulatait, miként az ehhez hasonló ivászatokban a hasonszőrű emberek teszik, mindent elkövetett, hogy mielőbb és lehetőleg minél nagyobb bajba keveredjen. Ez, meg kell hagyni, sokáig nem sikerült neki. Egy pillanatban azonban – váratlanul! – rámosolygott a szerencse. Ugyanis „nagy” ötlete támadt. Fölkelt, és elordította magát, hogy ő munkanélküli és éhes (véletlenül sem szaladt ki a száján, hogy szomjas is!), mert Az ott fönt nem engedi dolgozni – mutatott ujjal a falon függő Tito-képre. Hamarosan, és – naná – váratlanul, a korcsmába betoppant a rendőrség (pincérek, hej, pincérek, hová lett a betyárbecsület?!), majd következtek, tudni való, a kihallgatások, a jegyzőkönyvek . . . S ami Đurát illeti, akkor ez ennyiben is maradt – vagy csak egyelőre? –, hiszen a vendég védettségét élvezte egy írotáborban, amely *kétségtelenül írói táborozás*, s nem más.

Đura aztán kora hajnalban, tulajdonképpen még éjnek idején, a péekkel, felkelt, s elslisszelt belgrádi újhazájába, ebbe a megalopoliszi dzsungelbe, ahol több a rejtekhely, a harapós, de rémült emberszabású vad jobban el tud bújni, és akkor kevésbé fél.

Én meg akkor, véletlenül bár, mégis megundorodva saját magamtól és a világtól, önmagammal és az egész világgal szemben érzett homályos, megnevezhetetlen, ámde mélységes büntudattal, megtörtén, mint egy vezeklő, reggeli

után a társaságot odahagyva kisompolyogtam, zilált lelkiállapotomban úgy-ahogy összeszedve magam, lementem a közeli Tisza-partra.

Odalent pedig, a parton, istenien szép nap fogad! . . . A reggeli levegő éles, alvás után kimosakodva kényesen mórrikál, s akár a víztükör, kékes meg rozsdabarna, pompázatos szeptemberi fényárnyalatokban tündököl. Közben illatfürdőt vesz a reggeli harmatban, a fű illatában, frissítően, üdítő zölden illatozik a fűzfa bozontjának meg az ég kékjének jószagától, s a nyelv, akár a Tisza sárgás vizét, a sörbet édes ízeként észleli. A széles hátú, lomhán heverésző Tisza magába roskadt, s elcsendesedve napozik. Nyomában napfürdőt vesz az egész tájék puha, sárga és zöldes, a tápláló emlőtől nedvesen maszatos, tehát jóllakott fénypázmákat öltve, amelyek a felszínről visszaverődve záporoznak a fűzfalevelek erdején, s ezek aztán – mivel rezegnek – fényesedő pikkelyeiket hányják vízen és égen. Ezért úgy tűnik, a reggel még nem érkezett kioltani az ég csillagait, noha már jó régen új napra ébresztette a durbincok és kárászok, a kecsegék és dévérek, a compók, a vörösszárnyú keszegek, a karcsú csukák meg a fürge potyókák százait és ezreit, amelyek boldog révületben ficákolnak a Tisza anyaólmeleg testében . . .

Nem, nem – lehetetlen kibogozni ezt a sokféle fényhatást, az ember nem tud dűlőre jutni vele, hogy itt most a Tisza világítja-e meg a fűzfákat s az eget, vagy pedig az ég meg a fűzfák fürdetik nappali fényben a Tiszát. Csupán annyit lát kétségtelen bizonyossággal, hogy a Tisza gigászi borostyánkó-szemében a fűzek zöldebbek, az ég pedig kékebb, sőt a magános szemlélődő tükörképe is – ki hitte volna? – tökéletesen rajzolódik ki a vízen.

S akkor – szemtől szemben ezzel a napsütötte Tiszával, amitől az egész táj, benne jómagam is, enyhén sárga színt öltött, szemben azzal a világgal, melynek vizeiben égi fény, az égen pedig vizek fénye ragyog, s amely, ezen a reggelen, lám, frissen-fürgén és ártatlanul a továbbélés új hajnalára ébredt –, nos, akkor, mondom, egyszer csak felismertem, mennyire csúnya, rémséges, mennyire kísérteties volt az iménti éjszaka azzal a villanypóznával a közepén, amely holdvilágos éjszakákon baljósan csillog, a rémülettől kővé vált emberállatnak a sötétből felhangzó sikolyaival, melyeket még most is, ezeken a reggeli, fényes vizeken is, fülsiketítő, velőtrázó üvöltésként hallok, feledhetetlenül . . .

Nézd csak, milyen harmonikusan, milyen bensőségesen fonódik össze, ölelkezik ez a vízi növény az ég vizeivel a Tiszán! . . . S nézd, ahogyan a csöppnyi arany tengelice, ni csak, ott a tavirózsa fölött, örömujjongva adja össze magát a felkelő nappal! . . .

Amott meg nézd az embert – aki nemcsak önnön ellensége, közellenség is –, mennyire törí magát, hogy törjön-zúzzon, hogy a másik embert, ha egy mód van rá, összetörje! . . . Hogy kiirtsa a kezes állatot, hogy elpusztítsa a védtelen

növényt, és mindenféle pusztító és önpusztító, fura gondolattól megmételvezve – megmételvezze a vizet, a levegőt és a világ világosságát! . . .

Immár a tűznek sincs akkora hatalma, hogy általa az ártatlanság hamujává enyészzenek az emberek gaztettei, amint hogy a legnagyobb hó sem tudja kimosni az ember okozta kormot a világmindenségéből, de azt sem, ami a szemében és a lelkében van.

Az éjszaka kísérteties jelenetei . . . eh, keserűen rálegyintek, mintha ezzel kitörölhetném őket a tájból és az emlékezetből. Átengedem magam a fény meg a víz könyörületes malasztjának. A Tisza, a füzek visszfényében zöldre, sárgára kipingálva, a Naptól pirosfoltosra harmatozva üldögélek, s az érzékek örömnepének ez órájában fülelem, mint csordogál belém a Tisza csendje és nyugalma, eláraszt, és a hallgatás bélyegével illet. A verőfénytől bódultan, némaságra ítéltetve, miként a növény, oktalanságra kárhozattva, miként az állat, a hajammal, a bőrömmel, a körmeimmel tűnődöm el rajta, hogy csendjével a Tisza, lám, hogyan int hallgatásra, a partot nyaldosó piciny hullámaival hogyan mossa le onnan a hervadt leveleket, arcomról pedig az éjszaka szennyét, miközben azt is elmormolja, hogy jó volna, ha hátat fordítanék ennek a csődületnek, újból magamra találnék, s magamba szállva, végre, komolyan figyelmeztetném magam.

Megállás nélkül így mormolászva, szelíden a lelkemre beszélve „prédikált” a Tisza a magány bölcsességéről, amikor az ember elérheti énjének legmélyebb rétegeit is, pontosan úgy, ahogyan ezen a fenséges reggelen most a Tisza is medrének legmélyebb pontján vetett ágyat magának, hogy azután ekként megágyazva, lényének nedves csillámai bőségesen és gyógyírként villózzanak a halak és a madarak, az ég és az ember szembogarába.

Tessék, tehát ez volt, és ilyennek maradt is meg az én kanizsai–törökkanizsai Tiszám.

Ugyanúgy, mint akkoron, ez a mély csendben és a sárga meleg színárnyalataiban folydogáló Tisza ma is tisztán és szentségként világol lényemben, hogy fénygerendáival belülről megerősítve egyenesben tartson engem az életben és mindennapjaimban.

BORBÉLY János fordítása

EMLÉKEZTETŐ

„HOGY LEHETŐSÉGEINKHEZ MÉLTÓK LEGYÜNK”

Németh László pedagógiai nézetei

VECSEY BEATRIX

„Hallottam egyszer – írja a *Színek és évek*ben Kaffka Margit –, hogyha az ember hegyes vidéken jár – néha csak egypár lépést megy odább, és egészen megváltozik szeme előtt a tájkép, völgyek és ormok elhelyezkedése egymáshoz. Minden pihenőhelyről nézve egészen más a panoráma.”

Amikor ezen az emlékülésen Németh László életművének más-más tematikai köreit, műfajait igyekszünk megközelíteni, magunk is tapasztaljuk, amiről Kaffka Margit írt: mintha más-más pihenőhelyen állva szemlélőnk egy lenyűgözően nagy hegységet.

Ez a hegység azonban „egy”, a maga monumentalitásában szerves egész. Ahogy Németh László mondja: „. . . az én egész munkásságom egy mű s az egyes munkák annak csak fejezetei”. Pedagógiai nézeteinek áttekintése ilyen értelemben út az ismeretlenül is ismerősbe. Tanításról – tanulásról – művelődésről szóló írásaiból ugyanaz a szilárd eszmerendszer bomlik ki, mint életműve más „fejezeteiből”.

A Minőség igénye, a mindenkori Van fölé emelt Lehet, az intellektuális és erkölcsi tulajdonságok együtteseként értelmezett műveltség szerepe, az egy fedél alatt egy lélekkel munkálkodó közösségek küldetése, a képességeiket és tehetségüket a Jóügy szolgálatára áldozó egyének teremtő aszkézise, a magyarság jövőjét és európai szerepét egybefűző nemzettudat, sorsfordító időkből Noé bárkájaként az értékeket továbbvivő értelmiség felelősségvállalása, az ember és szerep sokszor gyöttrő küzdelméből megmentett hűség, a maga helyét és feladatait a világban kereső és vállalni igyekvő ember üdvösségharca, a „megoldott”, azaz másokat segítő élet példaértéke, a gályapadból laboratóriumot teremtő kísérletező kedv és igényesség, végül: az életet jobbító engesz-

telő irgalom – mindezek együtt szólalnak meg bachi polifóniával Németh László pedagógiai írásaiban is.

Úgy gondoljuk azonban, ebből a „beláthatatlan gondolatgazdagságból” – a XX. század történetének tükrében – más és más gondolatok emelkednek ki különös időszerszerűséggel, éppen a mindenkori „közállapotok” hiányjelenségei miatt, – s mi újra és újra felfedezzük, amit a Hiány fájó élességgel láttat meg velünk.

A „Ma” pihenőhelyén állva mi magunk három alapfogalmat emelünk most ki Németh László pedagógiai nézeteinek rendszeréből, a Hiányokkal szembe-sülve:

– a *műveltséget*, amelynek Németh László szerint „alkotókedvvé válva az ország testébe kell beépülnie”,

– a tudás és műveltség által determinált *életalakító szellemi igényeket*, amelyek „bölcsségre és jellemre nevelnek”, és erkölcsi döntéseinkben irányítanak,

– végül: a *Lehet morális töltésű fogalmát*, amely a külvilágból érkező sürgető üzenetként s belülről, a lélekben rejtőző „rügy”-ként egyaránt a feladatok vállalására, a felelős magatartásra sarkallja az embert.

„A lélekben van valami veleszületett heliotropizmus – mondja Németh László –, a sugarak felé hajol, a fény felé veti leveleit. Nagyobb dolgokban részesedni, gazdagnak lenni, termékenységünk díszében állni, ez a lélek ösztöne, s ha a művelődés nem különcök belügye, hanem közügy, iskolának és szórakozásnak egyaránt ezt a magasabb felé forduló, részesedő ösztönt kell támogatnia. Az iskola állandó vidám küzdelem a magasságért, olvasmány, zene, színdarab egyszeri heves ölelkezés vele. De szerpentinen vagy hágcsón mindenik üdvösségügy is: az ember küzdelme, hogy lehetőségeihez méltó legyen.”

A pedagógia alapproblémáit elemezve Németh László azt írta: „Minden oktatásnak négy nagy kérdése van: *kü, ki, mivel és hogyan.*” De már azt is láthatjuk, hogy a négy kimondott kérdés mögött mindig ott húzódik az *ötödik, a ki nem mondott és legfontosabb*: mit tehet a pedagógia, hogy lehetőségeinkhez valóban méltók legyünk.

Hogy valamiféle átfogó képet tudjunk adni Németh László pedagógiai nézeteinek nagy témaköreiről, e „négy” kérdést tekintjük át nagy vonalakban – a három választott alapfogalom jelentéstartalmának értelmezési területeiként.

„KIT” ÉS „KI”: AZ EMBERBEN REJLŐ „NÖVÉSTERV” ÉS A MINDEN TANÍTVÁNYÁBAN EGY „KIS EMBER-UTÓPIÁT” LÁTÓ PEDAGÓGUS

A Németh László-i kifejezés, a *növéssterv* összetett fogalom. Jelentheti az ember taníthatóságának, fejleszthetőségének biológiai-pszichológiai feltételeit, jelenti az ezeken az alapokon kibontott tudást, képességeket, s jelenti a tudását, képességeit eszközként használó ember erkölcsi küzdelmét, hogy az életben helytálljon, felismert feladatait betöltse.

Ezt az önkibontást, felnövekedést átszínezi az a tény, hogy a fejlődés maga soha nem egyenletes, hanem ahogy Németh László írja: „el-elakadó erős növeledésekből áll”. A fejlődés biológiai-pszichológiai törvényszerűségeit megismerni és figyelembe venni épp azért kell a pedagógiai munkában, hogy jó időben, jó tempóban s jól választott szellemi táplálékkal tudjuk megkínálni a gyermeket. Ha „szomjának és rezisztenciájának” – az érési folyamatból adódó – „irányait” tiszteletben tartjuk, elérhetővé válik, hogy a tanítás „egyszerűsítés és tisztázás” legyen, a tanulás pedig „megkönnyebbedés”.

Ha nem ezt tesszük, nemcsak az intellektus, hanem az egész személyiség torzulhat.

Amit ugyanis a „Minőség forradalmában” Németh László megfogalmaz, az az iskolai életre is igaz: ha az iskola „elfogadja a munkát, de visszautasítja az egyéniséget”, a tanár „tantervlebonyolító automatává”, a tanuló – visszautasítottága miatt – az iskolán kívül „kárpótlást kereső”, irányt és érdeklődést veszített, tartás nélküli emberré válhat.

„Könyveket lehetne írni az eltévelyedett, szellemi vezérlet nélkül álló gyermek meddő kóborlásairól” – mondja Németh László.

Ezeket az aggodalmakat pályája végéig újra és újra elének tárja, megmutatva, hogy a „bitangjára hagyott”, tétován sodródó lelkek, a tájékozódást veszített s így „elvezetvallásra”, „zenei lőrére”, az igénytelenség narkotikumára szoktatott fiatalok tömege sötét árnyat vet mindarra, amit a köznyelv az ifjúság „jobb jövőjének” nevez. Mert Németh László szerint: „Az ifjúságnak joga, hogy az életet igényei és eszméi szerint újrafogalmazza. A halál ott kezdődik, ahol erről a jogáról tudatlanságból vagy a könnyebbet keresve lemond.”

A „sokra csak sokkal lehet bírni” gondolat ezért tekinthető Németh László egész pedagógiai tevékenységének egyik mottójának. S ebben benne rejlik az a gesztus is, amivel ő maga mindig felemelte magához azt, akit tanított; ahogy „gyermekai diáktársaként” vagy tanítványai körében magas igényszintjével a másik iránti tiszteletet is érzékeltette.

Ezzel el is érkeztünk a második kérdéshez, a „*ki tanít*”-hoz, azaz a pedagóghoz, akinek Németh László szerint meghatározó szerepe van az oktatásban.

E témáról szóló írásai alapján – ismét a három választott alapfogalom jelentéstartalmának feltárása érdekében – állítsuk össze mi is a „*jó tanár*” portréját!

Németh László visszaemlékezései egyikében ezt olvashatjuk: „A Tanú megindításával hivatásos tanár, vagy szerényebben előtanuló lettem, azt, amit magam megtanultam, továbbadtam egy-két ezernyi olvasónak. A tanárt ugyanis ezt teszi, a folytonos tanulás és hajlam, mely a tanultat áttekinthetővé rendezi, s ami a legfőbb, akinek lehet, rögtön továbbadja.”

Ezek a vonások egészülhetnek ki a következőkkel:

A jó tanár akár a tanterv ellenére is becsempészi a tananyagba, ami „lát-határirányító”. Az állandó önképzés mellett igen nagy gondot fordít az órai felkészülésre is. (Ismerjük Németh László erre vonatkozó visszaemlékezéseit s a felkészülés igényességére utaló metaforáját: az órák „mondott esszék” . . .) A felkészülés intellektuális oldala egyfajta lelki ráhangolódással egészül ki. Jó példa lehet erre a következő gondolatsor:

„Szórakoztasd magad a katedrán, adtam tanácsul egyik igen művelt, de rettegett, sőt gyűlölt kollégámnak, akinek tanárkodása valóságos harmincéves háború volt a diáksággal . . . Ha a tanárt szórakoztatja az, amit közöl és ahogyan közli, a régi ismeretet a maga számára is újjá teszi azzal, amit olvasott, gondolt hozzá, az óráit úgy eszeli ki, mint kitűnő csínyeket, akkor még ha kicsit elkalandozik is az előírástól, mert maga is szórakozik, igen valószínű, hogy szórakoztatni fogja a hallgatóit is . . .”

A jó tanárt a munkája értelmébe vetett hit s a pedagógiai optimizmus jellemzi. Németh László szerint az optimizmus próbája lehetne az, hogy ki hogyan vélekedik a pedagógiáról.

Aki hisz a pedagógiában, az optimista. S már újra itt vagyunk a „lehetőségek” világában, ahol a sikertelenségeket – vö. „Menj el tíz év múlva s nézd meg, mi maradt a munkádból!” – a „lehet” ígérete teszi elviselhetővé, mert ahogy Németh László mondja: „. . . az anyag széthull, más ismeretekbe megy át, a szív azonban őrzi a jó emlékeket!”

„Engem mint pedagógust, kritikust, író, szülő, mindig az emberi dolgokban rejülő lehetőségek vonzottak – írja. – A lehetőség volt az én gazdám, melyre, mint Odüsszeusz kutyája a gazdája szavára, a sír szélén is felütném a fejem.”

Aki a „van”-nal képes együtt látni a „lehet”-et, aki – némi eufemizmussal – az „egyenetlen fejlődésű”-nek nevezhető tanítványokba is képes beelátni azt a bizonyos „kis ember-utópiát”, az természetesen arra is képes, hogy megmentse őket, mint Németh László tanár-édesapja annak idején a nem

éppen mintagyerek Tersánszky Józsi Jenőt. És ebben az értelemben – a diák sorsát és az iskoláról őrzött emlékeit tekintve – vitathatatlanul igaz, amit több írásában is olvashatunk: egyetlen jó pedagógus képes megmenteni egy egész iskolát . . .

Ebből ered a jó tanár portréjának következő vonása:

A jó tanár tudja, hogy a legmeggyőzőbb nevelőerő a példa; a példaadás, atmoszférateremtés forrása pedig az, amit Ady így nevez: az „adhatás gyönyörűsége”. A jó tanárnak ezért Németh László szerint „. . . nincs is nagyobb feladata, mint hogy magában építse fel a példát, amellyel a fiatal tájékozódó (és részben utánzó-) kedvét az igazi nagyság felé fordítja, hogy ott a családban, osztályban jöjjön létre az az atmoszféra, (. . .) amelyben az érvényesülési ösztön erkölcsi ösztönné alakul”.

Erre természetesen csak az képes, akit maga a hivatás boldoggá tesz. A jó tanár legigazibb erénye az író szerint, hogy nem is akar más lenni, „csak” pedagógus. Mintha róla szólnának Németh László szép szavai:

„Aki a világon s embereken érdeklődő szeretettel függ, aki tudja, hogy önmagát is csak másokon át növesztheti, hogy az a fehérije, szénhidrát, amiből a lélek nő, a másokkal való viszonyunk, közös érdekeink komolyan vétele, az szinte észrevétlen, minden peckes, eltökélt altruizmus nélkül feledkezik bele a Jöügybe, amely az élet mélyén kibontakozást keres.”

Németh László azt mondja, a tanárok között van a legtöbb tisztességes ember. Bennük bízott annyira, hogy ki merte mondani azt is: „. . . a jó tanár (. . .) a modern értelemben vett szenttől (. . .) abban különbözik, hogy ő boldog is közben. Nem a szenvedés neveli rá az örökös önmagaátadásra, a kárpótlást nem váró ajándékozást enyhe mámorea vezeti végig az életen”.

S most ezzel a pedagógusképpel indulunk tovább az iskola falai közé.

„MIVEL” ÉS „HOGYAN”: AZ ISKOLA MINT AZ „ÉLETALAKÍTÓ IGÉNYEK” MEGALAPOZÓJA ÉS A TÁRSADALOM MINT A „MAGASABB IGÉNYEK ISKOLÁJA” (??!)

Ez a két kérdés – egymással szoros összefüggésben – Németh László pedagógiájában összefogja az iskola feladat- és tevékenységrendszerét, az iskolai tudás és műveltség értelmezését, a tanítási tartalmak kiválasztását és elrendezését, magát a tantárgyrendszert, az ún. szervezeti és munkaformákat, módszereket, végül: a tágabb társadalmi környezet hatásainak számbavételét – s természetesen itt is mindenütt arról az ötödik, ki nem mondott kérdésről vall, ami az iskolai nevelés (és emberi élet) célját és értelmét állítja elénk.

A témakör első – globális – megközelítéseként kanyarodjunk vissza a *Tanú* indításához! A folyóiratával a „szorongó tájékozatlanságot” oszlatni, a „lélek égtájit” megkeresni kívánó író így vall céljáról:

„E folyóirat nem dióhéj-műveltség tudatlanok számára, a szellemi élet klorofillja inkább, melyen az ismert problémává, a probléma magatartássá válik.”

A Németh László-i „didaktika” célja sem más, s benne végre összetalálkozik a pedagógia elméletében és gyakorlatában oly sokszor külön utakon bolyongó, elátkozott ikerpár: a nevelés és az oktatás.

Mert mit is tehet az oktatás? Az egyén és az őt körülvevő világ problémáiban és „lehetőségeiben” való eligazodás képességeit adja alapul ahhoz a küzdelemhez, amit az erkölcs irányít, aminek vállalására a felismerések katarzisa indít – s aminek lényege a lehetőségek valóra váltása, azaz a tett, az erkölcsi magatartás.

Amikor azonban Németh László – a 30-as évek elejétől – nagyszabású és máig ható esszéikben, tanulmányokban – saját pedagógiai elképzeléseit összevetette az intézményes képzés, ill. a művelődés-szórakozás *gyakorlatával*, lesújtó kép tárult elé: a foglalkozások és az élet „képviseletéről” lemondó oktatási intézmények „álgyakorlatias” munkája, a tantárgyakká deformált kicsinyített tudományok „széthúzó sokfélesége” éppen *ellene hatott* az általa körvonalazott pedagógiai céloknak, csakúgy, mint a művelődés és szórakoztatás megannyi intézménye a „lefelé kínálás konjunktúrájával”. Ha a *Tanúból* idézett „ismeret – probléma – magatartás” emelkedő ívére gondolunk, úgy is fogalmazhatnánk, hogy az *ismeret így* (!) nem szolgál mást, mint a *probléma elfedését*, s megtörve a „lélek fény felé hajló” ösztönét *nem a felismerés* által sarkallt *küzdelem*, hanem a „*lumpenintelligencia*” rendíthetetlen és *önelégült nyugalma* felé tereli az embert.

Hogyan lehet ezeket a veszélyeket elkerülni? Németh László válaszai közül most csak a két legfontosabbról szólhatunk.

AZ ELSŐ: A „SZÉTSZAKADT TUDÁSVILÁG” ISKOLAI SZINTÉZISE, A TUDÁS ÉS MŰVELTSÉG FOGALMÁNAK ÚJRAÉRTELMEZÉSE

Németh László az 1931-ben keletkezett *Új enciklopédiában* így jellemezte a „szellem emberét”: ő az, aki „. . . nem tud beletörődni az elszórt tények halmazába, ő az összefüggéseket keresi. Nem elég a világ, világkép kell.” Így értendő a sokat idézett Németh László-metaphora: „a szellem rendező nyugtalanság”.

A „teljesség szomjáról” lemondani nem tudó, az „egész iránti felelősséget” átérző, a „részletekkel szívesen foglalkozó”, de feléljük mindig az „egész” felől közelítő (rendszer-)szemléletnek, az „új, világképteremtő enciklopédiának” kellene az *iskolában is* tért hódítania – mondja Németh László. A „minden Egész eltörött” XIX. s még inkább XX. századi megrázó élménye ugyanis az oktatás világát sem kímélte meg.

„Az iskola a tudományok fűszeres boltja lett, mint falusi szatócsok fiókos szekrényeiben a cukor, só, bors, fahéj, úgy állt a tantárgyak fiókjában a különféle szakismeret” – írja az előbb említett műben. A hatalmas mennyiségű, de egymástól elszigetelt ismeretből csak „válogatni képtelen műveltség” építhető, ez viszont oda vezet, hogy a szellem a „mindent-megértés utcalányává” válik.

Az oktatást mindez arra kötelezi, hogy a „mindenáron való szétkülönülés” helyett a „közöst” keresse a tantárgyak között.

Mint ismeretes, Németh László a *történetiségben* találta meg a „műveltség eleven pillérét” s a *történelmet* jelölte meg mint „sátorrúd-tárgyat” az iskolai tantárgyrendszer *magasabb egységének* lehetséges megteremtőjeként. Munkáiban már a 30-as évektől kezdve felbukkannak a történelemre mint rendező elvre építkező komplex tantárgytervek. Ilyenek pl.: „A művelődés reformjában” közölt középiskolai tantárgyak, ill. az egyetemek közös „műveltségi” tárgya, a Budapesti Népfőiskola 1940-es tantárgyrendszere, a 45-ös tanügyi reformelképzelés iskolai tantárgyi körei, a felnőttoktatás számára készített különböző tantervelképzelések, amelyek egy részét hódmezővásárhelyi tanárként próbálta, ill. kísérletezte ki. Legteljesebb képet a *Négy könyv* címen megjelent kötetből kaphatunk mindezekről, s bár a mű tulajdonképpen töredékes s kidolgozottság szempontjából sem egyenletes, az ott bemutatott négy nagy tárgykombinát mai tantervkészítőknek is okulásul szolgálhat.

Mi most ennek az új, történeti alapú szintézisteremtésnek csupán *két lehetséges pedagógiai eredményét emlíjük meg: rendet teremt a tanultakban és világgépet formál, erkölcsi példákat ad.* Erről vallanak a következő sorok:

„A világ teli van azzal, amit odabenn tanítani kell, nem az iskola unszolja az életet, hogy ugyan, fogadj el tőlem valamit, hanem az élet az iskolát: ugyan, teremts már valami rendet abban, amivel én már a gyermekagyat is elborítom . . . – nem attól kell félni majd, hogy az ember nem jut túl faluja határán, hanem hogy csak kuszábbá utazza a fejét. Az oktatásnak így nem az a szem-beszökő feladata, hogy egy magasabb tudósvilágba vezesse be az embert, hanem hogy abban, ami az agyát ostromolja, megtanuljon rendet tartani. (. . .) Így talán az életbe kilépő ember se nyugszik majd bele, hogy az agya selejttepleppé váljon, hanem a világ értelmes (tetteit irányító) modelljét” építi magában.

Másutt így ír a történelem szerepéről: „A természettudományokat el szokás választani a történelemtől. Pedig ezek is a történelemben keletkeztek, aki csak a törvényeket ismeri, sosem ismerheti fel a küzdelmet, amelyből az eredmények lecsapódtak, egy pillanatnyi tudományos helyzetképben nem látja az alakuló gondolatvilágot, amely éppúgy a múltból a jövő felé ömlő képződmény, mint erkölcsiségünk, vagy a társadalom, amelyben élünk.”

Nézzük ezek után Németh László pedagógiai koncepciójának *másik* nagy jelentőségű elemét, amely a jelzett célokat szolgálhatja!

A „FOGLALKOZÁSOK KÉPVISELETE”, AZ ÉLETISMERET ÉS A GYAKORLAT SZEREPE A KÉPZÉSBEN

„Egyik legrégebb, tán még tulajdon iskolás koromból eredő gondolatom, hogy az iskolának mesterséges életdarabnak kell lennie, mely az egész életet sűríti magába, az oktatás céljaira leegyszerűsítve s áttekinthetővé téve” – írja Németh László az *Aczél Györgynek* címzett s az ismert okok miatt természetesen visszhangtalan maradt művelődéspolitikai munkájában. S valóban, a munkaismereti, életismereti felkészítés és a gyakorlat fontosságának gondolata egész pedagógiai munkásságán átível. Talán azt is mondhatnánk: a konkrét gyakorlati tevékenységek tanrendi térhódításával a *hivatásra nevelés műhelyeivé* szerette volna avatni az oktatás felsőbb intézményeit s a *lehetséges hivatások iránti vonzalom és tisztelet formálóivá* a középiskolákat. Ez utóbbiról így beszél *Pedagógiai töredékben*:

„Annak az enciklopédiának, amelyet a középiskola ad, egyrészt történetinek, másrészt foglalkozásinak kell lenni. Azt mutatja meg, hogy jött létre a mai élet – s hogy forr a különféle műhelyekben, foglalkozásokban. Nemcsak az ember történeti helyét magyarázza meg, de meg is kínálja – kinek mi a hajlama – a munka különféle, történelmileg és műszakilag is értett – megízelt nemével. Azaz nemcsak iskola volna, de igazi, a szervezetünkbe ültetett pályaválasztási tanácsadó.”

Tudjuk, 1945-ben – a valóság fölé emelt utópia, a *minőségiszocializmus* igényeként – a munkaismeret, ill. a gyakorlat is új jelentésárnyalatokkal gazdagodik Németh László munkáiban. Ahogy írja: „Az oktatás ügye nemcsak azzal segítheti az igazi demokrácia kialakulását, hogy a különféle foglalkozást űző emberek magas átlagszintre emeli, egymás foglalkozását is közelebb kell hozni, az állampolgárok mintegy belülről értsék meg, hogy a többiek mibe ölik erejüket.”

Az általa megálmodott minőségi társadalom „*sűrített életdarab*”-iskoláiban a *munka* és a „magasan nivellált közös *műveltség*” alapozta volna meg a hatalom

részéről az „elosztás forradalma” után deklarált, de szinte azonnal száműzőt *demokratizálódást*.

Hogy a társadalom „műveltségben való összehangolása” *nélkül* hova vezethet az egyenlőség kinyilvánítása, azt Németh László már 45-ben előre jelezte „A tanügy rendezésében”: „Emberekre, akiknek nincs közös műveltségi alapjuk, hiába jelentjük ki, hogy egy osztály gyermekei; ez az egyenlőség nem lehet más, mint színlelés vagy erőszak, a műveltebb megalázása vagy a műveletlenebb elámítása” . . .

De térjünk vissza a mába, s *összegzésképpen* nézzük meg még egyszer: *mi is a műveltség* Németh László szerint:

– A műveltség: *élet- és munkaismeret, problémaérzékenység és szellemi nyitottság.*

– A műveltség *életalakító igényeket* formál, s képessé tesz a *felismerések* katartikus élményének átélésére. Orientálja az embert *döntéseiben és válaszlászaiban*, megalapozza az önnevelést.

– A *rendteremtés és áttekintés* képessége révén *világképet ad* s a *magatartást, erkölcsi cselekvést* meghatározó *világnézet* megtartó erejével vezet végig az életúton.

– Segít, hogy „munkánk égtájait megtaláljuk” s hogy elfogadjuk: „kötelességünknek nem lehet más mértéke, mint képességeink”.

„Mi is hát a műveltség?” – teszi fel a kérdést Németh László. – „Én azt tartom: nem tudás, hanem szenvedély. (. . .) Az ismeret akkor lesz csak élet, ha a tájékozódás, az önalakítás szenvedélye nyúl ki érte, s tudásunk és magatartásunk egyet jelent.”

A műveltség, az életalakító igények és a Lehet fogalmának értelmezéséhez álljanak itt végezetül a következő gondolatok:

„Szellemi és erkölcsi tulajdonságok közt én nem tudok éles határt húzni. Az ember mint feladat nyomul a világba. A legértékesebb szellemi tulajdonságnak én épp ezért a feladatfelismerést s a megoldásukhoz – erkölcsi kibontásukhoz – szükséges szívósságot tartom, mely az emberből, a maga s a világ javára, a lehető legtöbbet licitálja ki.”

Így jutunk el a sűrített életdarab-iskola életpéldáitól a példaélet vállalásának gondolatáig.

Ezzel barangolásunk véget ért. Arról a pihenőhelyről, ahol mi álltunk, ez volt a panoráma. Persze szembesülnünk kellett azzal a ténnyel is, hogy: a fölénk írt legnagyobb kérdés: vajon a Ma méltóvá tud-e válni a Holnap lehetőségeihez . . .

Az iskolák élete mindenestre szakadatlan küzdelem, hisz tudjuk Németh Lászlótól: „Egy korszak iskolája nem lehet emeletekkel magasabb, mint szellemi életszintje”, s persze azt is tudjuk, hogy „A pedagógia a társadalomból

születik, s olyan társadalmat tételez fel, amely az általa kicsalt értékeket nem korcsosítja el.”

Szétnézünk magunk körül s a Németh László által megálmodott „magasabb igények” társadalma helyett ma is hányszor ötlenek szemünkbe szétporladó értékek, romlott szenvedélyek! Az életalakító igényeket, közizlést is formáló intézmények közül azok, amelyek a jól fizető türelmi zónában ütöttek tanyát, elégedetten regisztrálhatják: működésük révén újra duhaj tort ülhet a „lefelé kínálás”. Ma is szép számmal vannak (Németh László szavait idézem) „nagy képességű fiatalberek, akik azt, amire az emeleten lenne szükség, a pincében rohasztják magukban” – s úgy gondolom, azok vannak kevesebben ma is, akik tudják: a tudás *nem csak hatalom, de szolgálat* is.

Eszünkbe jut az „*értelmiség* Németh László-féle *Noé bárkája*” s elgondolkodunk: az előttünk derengő nagy út kezdetén hogyan is állunk.

Úgy tűnik, a 3. évezred hajnalán végre *útra készen áll* a mi bárkánk is. De hogy ne váljon az „*evilági kárhozat*” hajójává, most kell kiválogatnunk, mit viszünk magunkkal, s mit kellene otthagynunk örökre magunk mögött.

Ez a bárka aligha indulhat el a Németh László-féle *műveltség* nélkül, az *életalakító igények* erkölcsi tartalmának irányjelzése nélkül, az *iskolamegmentő pedagógusok* nélkül s a *Szent Lehet* nélkül, ami a mindenkori Van fölé emelhető.

De – reményeink szerint – ott tudjuk hagyni a parton a műveletlen iskolázott emberek szellemi-erkölcsi igénytelenségét, az „élvezet-vallásra” szoktatottak mámoros semmittevését – s azokat a mai törekvéseket, melyek mintha egyetlen célra irányulnának: megkeresni és kihasználni a *Van alatt* (!) megbúvó „éhes lehet”-eket, mohón és másokkal szemben kíméletlenül.

S reméljük, maguk az „éhes lehet”-ek is a partról nézik majd, hogy:

*nélkülük indul a bárka a válogatott rakománnyal
új kikötői felé, ringva jövőnk vizein.*

KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

A LÉT MEGTISZTÍTÁSA

Káich Katalin: *Írások a lélek útjairól*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003

Elérkezett az a pillanat, az a határhelyzet, amikor a kutató – egy bizonyos életkorban, egy bizonyos tapasztalathalmazzal és olvasói felfedezéssel tarso-lyában – szólási kényszert érzett, és mélymagáról/mélymagunkról kezdett vallani. Ily módon született meg ez a precízen felépített esszékötet, amely az olvasót látszólag kívülről befelé, a szétszóródástól a lélek egyetlen és legfon-tosabb útja felé vezeti, ennek az útnak pedig neve is van, így hívják: szeretet. Az utolsó, a Hamvas Béla-i gondolkodáshoz fűződő esszé ezt a címet viseli: A szeretetről.

Káich Katalin – a lélek útjaihoz híven – a dantei vagy éppen a zenei hármassághoz folyamodik, viszont van a kötetnek egy-két esszét tartalmazó – cím nélküli prologusa, amely pontosan címnélküliségével hat az olvasóra. Látszólag a külső dimenziót ragadja meg, ám ez csak látszat, ugyanis a külső és belső utak egybeforrnak, a teljesség felé hatolnak. A zomboriság, a régióhoz kötöttség például státust jelent, színházi nézőnek lenni ugyancsak ezt jelenti, a szövegekből azonban kiderül, hogy a lelki kötöttség, a lelki út a legfőbb érték, a zombori emlékterek, a szülőföldhöz kapcsolódó lelki labirintus vagy a színházzal összefüggő bensőséges magánterületi vonatkozás az egyén/az egyéni lét szempontjából meghatározó. A kötetkompozíció és a mottók gondos elhelyezése valamiféle belső rendet hirdet. Káich Katalin világképe az állandó szövegeköziségben alakul tovább, noha a lényeges pontok nagyobb elmozdulása már alig történik meg. Az idézett szerzők névsora igen hosszú. Hamvas Bélán

kívül gyakran fordul elő Pilinszky János, Ady Endre, James Redfield, Richard Bach, Xaver Varnus, illetve Faludy György és mások neve, tehát egy egyéni beáramlás, egy egyéni szeretet-szemlézés kerekedik ki.

Szerző-én önfegyelmével, fokozatosan építette ki világát, a sajátos kódokkal az olvasók is lépcsőzetesen ismerkedhettek meg a folyóiratokban és a *Magyar Szóban* 1989 és 2001 között megjelent írásokból.

Az írásokból kibontakozik a lélek és szellem szabadságának visszaszerzéséért, vagyis az új értékrendért folytatott küzdelem jelentősége, valamint az a válaszlehetőség, amelyet Xaver Varnus orgonaművész csillant meg a szeretetlen, önző, zsarnoki, másokat irigységből és hatalomvágyból támadó, irányt tévesztett világban. A művész a kozmikus tudat felől közelít ahhoz az öntevékenységre képes új embertípushoz, aki kialakítja egyéni, szabad világát. Hamvas Béla megállapítása így szól: „Az imagináció az a hely, ahol az emberi lélek üdvtervét látomásában őrzi, és erre a látomásra építi fel az életét, vagyis önmagát életterve szerint formálja meg.” (126)

Innen, a tágasság optikájából, az erőszakra alapozó forradalom és karrierharc már csak egyféleképpen szemlélhető.

A szeretet a Káich Katalin-féle világképben a harmónia helye, illetve test és lélek összhangjához, a hazataláláshoz, sőt a kozmikus rendhez kötődik. A szeretet az a hely, ahol/ahonnan az egyén megvalósíthatja értelmes életét, megtisztul, belső rendet teremt, életenergiát nyer, és az önmegváltás felé közelít.

A más gondolkodású olvasó dialogizálhat ezekkel az esszészövegekkel, ugyanakkor ráismer önnön helyzetére/léthelyzetére, és felteszi további ontológiai, vallási vagy művelődéstörténeti nézőpontú kérdéseit. Az irodalmár olvasó a megértés diskurzusára összpontosít, egyébként is a szeretet mellett az irodalom az esszékötet kulcsszava. Szerző-én értelmezése szerint a szöveg életrevalósága abban nyilvánul meg, hogy milyen mértékben segít hozzá az egyén saját világában az erkölcsi és egyéb dilemmák feloldásához. A megértésig vezető út tehát a következőképpen alakul: az egyén előbb önmagát, majd a Másik szövegét érti meg. Az irodalomelméleti diskurzus (Ricoeur például hasonlóképpen a megértés problematikus voltát hangsúlyozza, más aspektusból!) tehát a lélek útja felől kerül mérlegelésre. Az út itt az a kommunikációs viszony, amely az egyén világának megőrzését szolgálja, jóllehet ez a gondolatok, a művészetek befogadásának útja is. Mások szövegének megértéséig saját világunk által jutunk el, viszont az önmegértés kialakításához mások szövegének megértése szükséges.

A kötet fontos kérdése az emberiség történetét, földi életét meghatározó, az élet minden területén megnyilvánuló hatalmi törekvés mechanizmusa, a korlátlan önkényuralom és birtoklásvágy gyakorlása, vagyis a kívülálló tekin-

tély elfogadása. Ez az a törésvonal, amikor a hatalmat elismerő ember elállt a lélek útvonalától, a létezés kiteljesedésének lehetőségétől, lemondott a felelősségvállalásról, és elfogadta a szellemi tunyaságot. A szerző Redfield könyvére hivatkozik, majd megállapítja: „. . . a gyűlölet a sajnálatra méltó, nagyon szerencsétlen, az agresszió a nagyon gyáva emberek fegyvere.” (40) A gyűlölet útjának választása az egyén önmaga által felállított csapdájának elkerülhetetlenségével jár együtt, a gyűlöletet érző, hatalmat gyakorló egyén önmaga cselekedetei felett veszítheti el uralmát, holott egészen más utat is választhatott volna. A félelem megközelítése szintén összefüggésbe hozható a hatalmi szituációval, a beidegződött félelem – több szemszögből – az esszé fontos (lét)kérdésévé válik.

„Annyiféle esszé létezik, ahány esszéíró” – írja Richarc Aczel. Esszé mindenről lehet írni, éppen a szerzői kötetlenség *kísérlete* válik vonzóvá. Káich Katalin szárnyaló esszéi feszes, megformált szövegek, amelyek egy-egy *esszé-kérdést* járnak körül, és valóban eljutnak az érveléstől az ítéletig. Az elágazás, a líraiság, a gondolatrítmus szintén jelen van ebben az esszéírói retorikában. Babits a toronylét műfajának tekintette az esszét, Juhász Erzsébet a köztesség dimenzióját, Margittai Gábor viszont a műfaji ambivalenciát emelte ki. A kettős aspektus Káich Katalin esszéírói magatartásában is szembetűnik, hiszen mind a mitizáló hangvétel, az archaikus totalitásigény, mind pedig az öninterpretálás, a szubjektivitás ontológiája kifejezésre jut. A Káich Katalin-féle esszé inkább a toronyba kapaszkodás, a lélek útjának, a tépelődések közepette kibontakozó állomások és hazatalálási lehetőségek meglátásának műfaja, amelyben Föld és Ég összeérésének meglesése az izgalmas . . . Az esszéírói gyűjtőszenvedély és a vallomásosság igénye ugyancsak kiemelkedik. Az esszé a szerző szempontjából gyűjtőműfaj, és feltűnik a kommentár, a jegyzet, sőt a köszöntő kedvelése, noha ezek külön *műfajként* is jelen vannak, például: Húsvéti kommentárok, Herbst-komentárok, Varnus-komentárok, Krisztus-váró köszöntő, Széljegyzetek *Az útról* három tételben. A belül és a befelőlátás, a rend megszabta csapongás újítja meg az esszé műfaját.

Az író egyik alapgondolata, hogy a tett a cselekvő eszméit jelzi. Az esszéírás mint tett szintén erre utal. A lét megtisztítása – a szerző szerint – csak egyedül, egyéni tett útján végezhető el (a tisztulás esélye tehát adatott), és kizárólag az Egészben való gondolkodásban, a teremtés kérdéseként járható körül. Földényi F. László éppen Heine nyomán állapítja meg azt, amit Káich Katalin esszé-tette mindvégig sugall: hogy a töredékesség félelmetes tud lenni.

HÓZSA Éva

A nagybecskereki könyvbemutató szerkesztett változata

IRODALOM

Richard Aczel: *Hogyan írjunk esszét*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000
Földényi F. László: *Az Egész árnyéka. Jelenkor*, 2003. március, 261–269.
Pilinszky János: *Tanulmányok, esszék, cikkek I–II*. Századvég Kiadó, Budapest, 1993

EGY MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KÖNYVRŐL

Virág Gábor: *Kishegyes. Helytörténeti tanulmányok és dokumentumok*. JMMT, Újvidék, 2002

A JMMT Kiskönyvtára sorozataként jelent meg a gyűjtemény, amihez Vigh Rudolf írt személyes hangú bevezetőt. Az előszóban Virág Gábor megköszönte könyve támogatását, de hangsúlyozza, hogy „könyve nem a monográfia igényével készült”. Helytörténeti tanulmányok, cikkek, glosszák és dokumentumok, amit a közzétett írások igazolnak legjobban. A Békésszentandrás Kulturális Fejlődéséért Alapítvány a nyomtatás költségeinek egy részét elsőként vállalja. „Az Alapítványt az a nemes cél vezette – írja a szerző –, hogy könyvemmel járuljak hozzá múltjuk egy szegletének megismeréséhez.” Virág Gábor ezt maradéktalanul teljesítette.

Könyvét három nagy részre osztotta. Az első rész helytörténeti tanulmány (*Kishegyes telepítésének története a telepítés dokumentumaival*). A szerző a falu nevének első előfordulásától (1476) kezdve, amikor még e terület a Maróthiak birtoka volt, egészen a török dézsmalajstromokon keresztül a betelepedésig vezeti be az olvasót a falu keletkezésébe, amiben nagy szerepe volt Cothman Antal drvari kamarai tanácsosnak és Kruspér Pál bácsi kamarai jószágigazgatónak. Mint azt megtudjuk a tanulmányból, főleg Békés megyéből (Szentandrásról) jöttek a telepesek, de a szerző országonként, megyénként és falvakként is kimutatja, így tudjuk meg a 652 személy származási adatát.

A XVIII. századi telepítés, ahogyan azt már írtuk, Kruspér Pál nevéhez is fűződik, aki Zomborból küldözgette kérvényeit Nagy-Kishegyes lakóinak érdekében, és szintén ő jelenti feletteseinek, hogy Kishegyes pusztá betelepült (1769-ben). A letelepedett kishegyesiek azonban Kruspér közvetítésével a következő évben, Szt. György-naptól (Raczkovics bérlete ekkor járt le) megkapják Nagyhegyes pusztát is, azzal a föltétellel, hogy még 200 család telepedik az eddigiekhez. Virág Gábor mindezt korabeli dokumentumokkal igazolja.

A *Kishegyes faluképe* tanulmányban olvashatunk arról is, hogy a telepesek mit adtak át az újabb nemzedéknek gazdasági, történelmi és kulturális szempontból. Kruspér Pál 1769-ben 81 házat írt össze, az 1783-as úrbéri térkép 204 telkes jobbágyot és 24 házas zsellért említ. Egy 73-as összeírás szerint azonban

265 ház volt, amelyben 359 család lakott, ekkor 1879 lakosa volt a falunak. A házak falai döngöltek (vert falúak), és szinte kivétel nélkül nádasak. A telkek a bekerítés után alkalmassá váltak az állattartásra. A falu központja a templom (nem a dombon levő első templom!), és innen számozták a házakat is, de még ebben az évben (1877) azokat a földekkel együtt feltérképezték.

Virág Gábor nemcsak ír a földekről, a kaszálókról, a legelőkről és szérűs-tertekről, de ezeknek nagyságát, minőségét térképekkel igazolja is. Így tudjuk meg, hogy a XIX. század közepén a tönkrement legelőket feltörték, azaz felszántották.

A könyv írásai közül nagy jelentőséggel bír *A hegyesi csata: legenda és valóság* című fejezet. Nemcsak azért tetszett, mert végre helyére került a hegyesi csata, hanem azért is, mert Virág Gábor bemutatása az 1849. évi utolsó győztes csatáról a történelem hangján szól az olvasóhoz. Különben a hegyesi csatát három szorosan egymás mellett levő falu (Kishegyes, Lovćenac és Feketics) tartotta magáénak. Guyon Richárd, a magyar szabadságharc egyik legrokonszenvesebb figurája naplót vezetett a csatáról, akárcsak két tisztje is, akiknek az írásaiból ismerjük meg a hegyesi csatát. „Az egész sereg nem vett részt a csatában – írja Virág. – Guyon a túlerővel szemben mégis győzött, amit Jelačić nem szívesen vett tudomásul. Érdemes megjegyezni, hogy a magyarok haditervét a tábornokon kívül csak néhány tiszt ismerte. A csata 49. július 14-én reggel 5 órakor kezdődött. Jelačić tudósításában saját erejét kevesebbnek tünteti fel (. . .) az ellenségnek 100 ágyúja lehetett (. . .) legalább 25–30 000 embere . . .” (Ezzel is enyhíteni próbálja Jelačić a vereségét!) Guyonnak mindössze 7-8 ezer főnyi serege és 42 ágyúja volt, ezt megnégyszerezve beszél Jelačić túlerőről. A veszteségekről és a csata lefolyásáról, valamint a csata visszhangjáról és emlékművéről is olvashatunk a tanulmány végén.

A korabeli jegyzőkönyvek, térképek alátámasztják a II. és III. rész írásait, a helytörténeti cikkeket, glosszákat, és külön bemutatja a dokumentumokat.

Az 1838. évi árvíz kapcsán megismerjük még a Bácsért-Kriváját, mely keresztülfolyik a falun, és hóolvadáskor sok bajt okozott a lakosoknak, hiába védekeztek hidakkal, töltésekkel. A legnagyobb árvíz (1838-ban) „. . . február 2-án, Hamvazószerdán volt . . . a szent Miséről való elszélledéskor még semmi vízáradás nem lévén. Hamvazószerdán délben hirtelen Hegyes helységben is elért, oly bőven, hogy délután a Töltéseket vagdalták azért, hogy a Víz bátrabban az helységből kifolyhasson . . . a Templomban való bemenetelt is meggátolták (a hívek) . . . azon az éjjel ganét, földet eleibe hordtak.” A följegyzések szerint Duboka és Bajsa felől jött a víz. A kár 1000 bankó volt.

Kishegyesen a 18. századi benépesítés óta öt ízben dühöngött kolera (cholera vagy epekór) 1831-ben, 1836-ban, 1848-ban, 1866-ban és 1873-ban. 1835 augusztusában pedig marhavész pusztított a faluban. Hová temették a járvány-

ban elhaltakat, és hová a dögvészben elhullt marhákat? Mivel kevés volt a Délvidéken az orvos (azok is idősek voltak), a papok gyógyítottak és néhány asszony, akik nem félték a járványtól. „Bábolnai Tiszai Morvai János plébános Úrnak többszöri javallata ezen cholera azaz Epekörság meggyógyítására fogatosnak találtatott, hogy minden Helységben a népességhez képest elegendő számú asszonyok választassanak, kik ember társaikhoz vonzó szeretettől is hajlandók a szenvedőknek segedelmet nyújtani” – írja 1831-ben Mészáros Antal helybeli alszolgabíró.

Virág Gábor könyve nemcsak a kishegyesi helytörténet számára közöl gazdag dokumentumot, de a vajdasági magyar helytörténetek sorában is jelentős.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

PÁRHUZAMOS PRÓZAVILÁG

Vickó Árpád (ford.): *Jedina priča* (=Egyetlen történet). Vajdasági magyar írók prózaantológiája 1990–2000. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003

„Mert egyetlen ez a történet. Szörnyűbb mint az én kétségeim, a keresés és belenyugvás közti ingadozásom, rémítőbb mint a magányba múló éjszakák, amikor hallani a test öregedését.”

(Lovas Ildikó)

Kerek húsz év telt el azóta, hogy szerb nyelven utoljára – antológiaszervezői törekvéssel – kötetben jelent meg egy válogatás a vajdasági magyar elbeszélőktől (Neobičan poklon = Különös ajándék, Matica srpska, Novi Sad, 1963). Pedig azóta – az irodalomban, de a „valóságban” is – igen sok, akkor nem is sejtett változás ment végbe, egyebek között az is, hogy az akkori gondtalan Konstitutív Többségek közül számosan (félig láthatatlan) kisebbségekké váltak az egyes új államközösségekben, hogy a Balkánon a „többségi” és a „kisebbségi” viszonyt ismételten átforgatták, de a vajdasági magyar irodalom számára, vagyis a délszlávoknál (ezen *államalkotók* mindegyikénél, hogy az Isten áldja meg!) való recepciója szempontjából csupán annyi „változott”, hogy időközben még *láthatatlanabbá* vált. Ha a nyolcvanas évek végéig még létezett is – mindenféle különböző ideológiai és „provinciális” korlátozás, valamint a legkülönfélébb politikai, „rokoni” és közpertszerüségi megítélés mellett – a kölcsönös fordítás viszonylag rendszeres és államilag ösztönzött gyakorlata, a kilencvenes évekre ez teljesen eltűnt, és mindenki csak a saját

szögletében kuporgott, fenségesen ignorálva Azt a Másikat. A dolgok természeténél fogva (bővebb nyelvismeret) a „kisebbségnek” még volt betekintése abba, hogy mit írnak a „többség” nyelvén, de fordítva ez semmiképpen sem mondható. A jelentősebb és két nyelven már korábban nyilvántartott vajdasági magyar szerzők körül egyedül csak Végel László őrizte meg úgy-ahogy a szerb nyelven való közlés folyamatosságát, minden más csak némely folyóiratban szórványosan előforduló esetre szűkült le. Ilyen értelemben érdemes megemlítenünk az új magyar prózának (nemcsak a vajdaságinak, hanem az „anyaországainak” is) azt az igen ösztönző válogatását, amelyet Vickó Árpád készített a régi Rei folyóirat talán utolsó számába, valamint azt a különkiadást, amelyet az Ex Symposion folyóirat jelentetett meg – amely körül, s a hírneves előd nyomdokain fiatal, friss „költők, írók & egyéb menaszéria” gyűlik össze (Milan Đorđević megjegyzése) –, és amely a szerb közönségnek lefordított válogatást kínál mindabból, ami ezen a sajátságos szintéren új és érdekes, még ha csak útmutatóként is a további kutatáshoz és fordításhoz. És mi történt? Egy nagy semmi. Elég annyit mondani, hogy alulírott volt az *egyedüli* – ha csak nem tévesztett valakit szem elől –, aki ismertette a kiadványt, s ebből is látszik, meddig jutottunk *az öntelt ignorálás gyakorlatában*, amely annál inkább nyomorúságos és elkésztítő, mert még csak valamilyen „rosszhiszeműség” sincs mögötte, csupán a kritikus *mainstream* banális tudatlansága, tehetetlensége és érdektelensége mindennel szemben, amiben nem ismeri fel a kéz kezét mos stratégia valamelyik lehetőségét. Valamilyen srácok, magyarok, ismeretlenek és pénztelenek, akiknek legalább a fele szegedi–pesti egyetemista-gastarbeiteri emigrációban alkot – ugyan már, ki bfbelődjék velük?!

A kilencvenes évek prózájára összpontosító *Egyetlen történet* értékes gyűjtemény, amely betölthet legalább néhány rést az „elmulasztott anyagból”. Meg kell jegyezni, hogy maga a válogatás, sajnos, nem teljesen Vickó Árpád munkája – azé az emberé, akivel nehezen kelhetne bárki is versenyre mindkét Színtér ismeretében –, hanem „a Forum szerkesztői” jegyzik, s ezért is szenved a Tekintély előtti fölösleges hajlongástól: a válogatás például Herceg Jánosnak az elbeszéléssel kezdődik, aki a XX. századi vajdasági magyar irodalom kétségtelen klasszikusa, ám semmilyen szempontból sem illik abba az időszakba, amelyre az antológia korlátozódik. . . . Más példáját is találjuk a Korhadó Kompromisszumnak, de az *Egyetlen történet* így is igen ösztönző kalauz az itteni magyar nyelvű elbeszélés kifejezési lehetőségei és tematikus, stilisztikai és szenzibilitásbeli tagolódásában a múlt század alkonyán (*by the way*, és az értelem alkonyán Pécstől délre!). A még mindig rendkívül tevékeny kortárs „bárdok” (Németh, Brasnyó) művei mellett a kötet fő anyagát a híres Symposionnal fémjelzett nemzedék prózája képezi (érdemes kiemelni Tolnai Ottót rendkívüli „fellinis” prózai medálját és Végel László narratív és esszészertű

diskurzusának a sajátságosan komor keverékét), egészen a középnemzedék kiváló írónőiig, például Juhász Erzsébetig és Harkai Vass Éváig, akinek a minuciózus lírai-realista prózája talán a legkellemesebb meglepetés az antológiában. A kötet utolsó oldalai egy helyenként briliáns elbeszélőnek, a szabadkai Lovas Ildikónak jutottak (szül. 1967-ben), akinek a műveit SÜRGŐSEN le kellene bővebben is fordítani, továbbá *tour de force*-ként két elbűvölő topolyai „partybreakernek”, a hetvenvalahányban született Szerbhorváth Györgynek és Virág Gábornak, alias Aaron Bloomnak. Szeretném, ha valami hasonló létezne a szerb irodalomban is! *Az Egyetlen történet* egyetlen fogyatéksége éppen abban van, nem győzőm eléggé hangsúlyozni, hogy nem szentelt nagyobb teret a *neosymposionista* nemzedék szerzőinek.

A Forum jól tette, hogy kilépett a belső kommunikációjú exkluzív kisebbségi gettóból (amit *on regular basis*-ként kellene gyakorolni, nemde?), és egy Párhuzamos Prózavilágot próbált bemutatni az önelégült „többségnek”. Nos, ha ez a válogatás is süket fülekre talál, mint az előzőek, az nem róla fog árulkodni, hanem e csásrinak a „levantei” természetéről, amely lusta bármit is észrevenni, ami nem hoz neki kézzel fogható napi hasznot. *Az esztétikai haszon* itt, persze, nem számít – egyáltalán ki hajol még le az aprópénzért?!

Teofil PANČIĆ

KARTAG Nándor fordítása

A Vreme 2003. június 26-i számából

SZOCIOLINGVISZTIKAI KUTATÁSOK A NYELVCSERÉRŐL

Borbély Anna: *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest, 2001

A vajdasági magyarság számára is rendkívül érdekes témájú monográfiát jelentetett meg Borbély Anna, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa. Mivel a vajdasági magyar beszélőközösségek egyes csoportjainál is a nyelvépülés és a nyelvcseré folyamatának egyéb jelei mutatkoznak, nem éréktelen megtudni, amit a nyelvcseréről az élőnyelvi vizsgálatokkal foglalkozó kutatók feltártak.

A nyelvcseré és a vele rokon jelenségek vizsgálata a szociolingvisztikai kutatások egyik legizgalmasabb és viszonylag kiművelt területe. Könyvének bevezető fejezetében Borbély ezeknek a kutatásoknak rövid áttekintését adja, valamint a nyelvcseré fogalmát és társfogalmait definiálja. Rendszeres vizsgálá-

latok e tárgykörben fél évszázada folynak. Az első meghatározások szerint a nyelvcsere akkor következik be, amikor valamely közösség egy nyelv szokásos használatáról áttér egy másik nyelv használatára. A mai meghatározásoknál is lényegében ugyanezt hangsúlyozzák, azzal, hogy a mai definíciók árnyaltabbak, és a nyelvcsere fogalmával egyidejűleg szükségesnek tartják néhány más rokon-fogalom (nyelvvesztés, nyelvhalál, nyelvpusztítás, nyelvmegeőrzés, nyelvélénkítés, nyelvfelélesztés) tisztázását is. Nyelvcsere alatt ma többnyire azt a folyamatot értik, amelynél egy kétnyelvű beszélőközösség egyre több tagja nem a közösség eredeti első nyelvét, hanem másodnyelvét örökíti át gyerekeire anyanyelvként, illetve e folyamat végeredményeként beálló állapotot, amikor a közösség tagjai közül már senki sem beszél a közösség eredeti nyelvét, csak az „új” nyelvet. A közösség első nyelve tehát a csoport számára megszűnt anyanyelvként létezni. (Ennek egyik változata a nyelvhalál, amikor az érintett nyelvnek másutt sem maradnak anyanyelvi beszélői. Egyes becslések szerint az elmúlt fél évezredben az emberiség nyelveinek a fele jutott ilyen sorsra, így pl. eltűnt a legtöbb kelta nyelv, a dalmát, a gót, a finnugor nyelvek jelentős része, számos indián nyelv stb. A nyelvpusztítás és a nyelvirtás esetében szintén egy nyelv használata szűnik meg, amennyiben egy nyelv beszélőit fizikailag megsemmisítik vagy brutális módon asszimilálják.) A folyamat nyelv-visszaszorulási helyzetben jelentkezik, amikor a terjedő nyelv a visszaszoruló nyelv egyre több funkcióját veszi át, vagyis a visszaszoruló nyelvet, térszertése folytán, mind kevesebben és mind kevesebb nyelvhasználati szintéren használják. A nyelvcsere közösséget érintő jelenség, egyéni perspektívából szemlélve viszont ezt a folyamatot indokoltabb nyelvvesztésnek nevezni. A nyelvvesztés (nem számítva az afáziához kapcsolódó eseteit) azt a folyamatot, illetve a végeredményeként beálló állapotot jelöli, amelynél egy kétnyelvű beszélőnek egyik nyelvében gyengül és (majdnem) teljesen megszűnik a nyelvi kompetenciája. A nyelvvesztés velejárója a nyelvleépülés egyéni vagy közösségi szinten, amelyet nyelvi vonatkozásban az egyszerűsödés, leszűkülés, a kontaktusjelenségek nagy száma jellemez. A nyelvcsere ellenpólusa a nyelvmegeőrzés, amely minden közösségnél egyszerre van jelen a nyelvcserevel. A nyelvélénkítés egy nyelv életerejének növekedését jelöli (példa rá a finn nyelv, amely csak a XX. század elején, sok évszázados elnyomás után vált hivatalos nyelvvé), a nyelvfelélesztésnél viszont egy halálra ítélt nyelvet új életre keltenek (sikeres volt a héber esetében).

Könyvének bevezető fejezetében Borbély külön hangsúllyal tárgyalja a nyelvcsere előidéző tényezőket is, amelyek a nyelvcsere folyamatát beindítják, ütemét lassítják vagy gyorsítják. A nyelvcsere folyamatit erősítő, illetve késleltető faktorok részint nyelven kívüli, részint nyelvi természetűek, s többnyire ambivalensek. Ez annyit jelent, hogy csak az adott helyzetben dönthető

el, milyen irányban hatnak. Az is előfordul, hogy ugyanazok a tényezők egy adott közösség bizonyos csoportjainál képesek ellentétes előjelű folyamatokat beindítani – az egyik csoportban a közösség nyelvének fennmaradását eredményezik, egy másikban pedig a többségi nyelv kizárólagos használatát. A nyelvmegőrzés – nyelvcsere faktorai közül Borbély hangsúlyozza a többségnek alárendelt csoport emigráns, illetve őshonos jellegét (az emigráns csoportoknál a nyelvcsere többnyire három generáción belül lejátszódik, az őshonos csoportoknál hosszú ideig fennállhat a stabil kétnyelvűség), a csoportban lejátszódó társadalmi, gazdasági, politikai változásokat (ilyen tényezők pl. az iparosodás vagy az urbanizáció, amelyek hatására változik a csoport addigi szociális kapcsolati rendszere), a csoport lélekszámát, a házassági szokásokat (az interetnikus házasságkötések arányát), a területi elhelyezkedést (koncentráltág, tömb/szórvány helyzet), a gazdasági státust, az intézményrendszert, a vallást, de elemzi a szocioökonómiai státus (foglalkozás, iskolázottság, kereset), a nem, az attitűdök (a nyelvekhez való viszonyulás, etnikai öntudat), az ország kisebbségpolitikájának szerepét is a nyelvcsere folyamatában. Sok példával illusztrálja, hogy a legtöbb faktor egyes esetekben gyorsítja, más esetekben lassíthatja a nyelvcsereét. Érdekességként megemlítenéd, hogy a kutatások többsége szerint a városi lakosok hajlamosabbak a nyelvcsereére mint a falusiak, valamint, hogy a nyelvcsere kialakulásának kezdő lépéseiben a nők általában aktívabb szerepet vállalnak, mint a férfiak, bár ellenkező példák is adódnak.

A fokozatos nyelvcsere folyamatát Borbély a magyarországi román közösség helyzetén keresztül mutatja be. A magyarországi románok őshonos kisebbség, több évszázada élnek (zömükben) a magyar–román határ mellett fekvő kb. húsz településen. Számuk az 1990. évi népszámlálás adatai szerint meghaladja a 10 000-et. Több hullámban, gazdasági okokból telepedtek le jelenlegi lakóhelyükre, amikor a török hódoltság megszűntével a kihalt vidékekre a Habsburg Birodalom tervszerű betelepítéseket hajtott végre. Mivel az egyvállású és egynemzetiségű lakosságot a többiektől elkülönítve mindig egy helyre telepítették, a betelepített nemzetiségek több évszázadon keresztül megőrizték identitásukat és anyanyelvüket. Amikor a XX. század politikai és gazdasági változásai következtében a nemzetiségek izoláltsága fokozatosan megszűnt, kialakult a nemzetiségek, és ezen belül a románok kétnyelvűsége.

A könyvben Borbély a román kisebbség 1990-beli nyelvi helyzetét vázolja fel. A vizsgálat eredményei szerint az utóbbi évtizedekben mindinkább megváltoztak a közösség nyelvválasztási szokásai: a magyar nyelv használata vált dominánssá, a román használata visszaszorult. A nyelvcsere 1920 és 1940 között kezdődött, és a vizsgálat idején a közösség a nyelvcsere előrehaladott fázisába került. A szerző könyvében ismerteti a magyarországi románok nyelvcserejére utaló jelenségeket, a folyamatot kiváltó okokat és ezek nyelvi kö-

vetkezményeit. Célja a nyelvcserhelyzetben található közösség szociolingvisztikai leírása, a kisebbségi nyelv fokozatos háttérbe szorulását előidéző tényezők számbavétele és a folyamat jellemző vonásainak meghatározása. Ezenkívül azt is elemezte, hogyan történik a mindennapi érintkezés során a nyelvek közötti választás, milyen a közösség román nyelvű repertoárja, illetve milyen összefüggés van a kétnyelvű közösségekre jellemző kódváltás és a nyelvcser között. Vizsgálatának színtere Kétegyháza volt, ahol a település 4500 lakosából 60%-uknak magyar, 40%-uknak román az anyanyelve. A nyelvcserkutatóban használatos módszerek (szociolingvisztikai interjú, ezen belül egy irányított beszélgetés, nyelvhasználati kérdőív, egy nyelvtudást mérő önértékelő teszt és egy szóteszt, valamint résztvevő-megfigyelések), amelyeket 146 adatközlőn alkalmazott, a következő fontosabb eredményeket adták:

1. A közösség életében a kétnyelvűség átmeneti szakasz a román egynyelvűség és a magyar egynyelvűség között. 1990-ben, amint már említettük, a nyelvcser előrehaladott állapotban volt.

2. A nyelvcserét elősegítő társadalmi és demográfiai vonatkozású tényezők közül a nyelvcserét elősegítették az első és második világháborút követő társadalmi, gazdasági és politikai változások, a közösség izolációjának fellazulása, a vegyes házasságok számának megszorodása, a román közösség kis létszáma, a településeken belül a román ajkú lakosok alacsony számaránya. Ugyanakkor negatívan befolyásolta a nyelvcserét (vagyis elősegítette a nyelv-megőrzést) a görögkeleti egyház működése, az etnikailag tisztán román házasságok, a településen belül a román ajkú lakosok magas számaránya, és az a körülmény, hogy a magyarországi románok közössége eredetét tekintve őshonos típusú csoport. A település típusa (város/falu) nem mutatott kapcsolatot a nyelvcserével.

3. A nyelvcser együtt jár a két nyelvvel kapcsolatos attitűdökkel. Saját nyelvváltozatukról az adatközlők véleménye nem igazán pozitív – kevert, nem-sztenderd nyelvváltozatnak tartják.

4. A kétnyelvűségben élőknek a nyelv fontosabb tényező identitásukban, mint valamely egynyelvű közösség tagjainál, aki elveszti anyanyelvét, elvesztette nemzeti identitását is. A vizsgált adatközlőknél a román etnikai öntudat gyengülése elsősorban a fiatal (18–39 éves) nőknél mutatkozott meg, akiknél a nyelvcser is a legelőrehaladottabb.

5. A helyi román nyelvváltozatot az idősebbek ismerik, a gyerekek inkább a magyar nyelvet preferálják. Az iskolázottabb szülők gyerekei, meg akik otthon románul beszélnek, jobb román nyelvtudással bírnak.

6. A nyelv választást a nyelvhasználati szintér, valamint a partner, az életkor, a beszélő neme, nyelvtudása, a házastárs nemzetisége és a nyelv presztízse

határozza meg. A vizsgált közösség tagjai a románt leginkább a templomban használják, minden egyéb szintéren a magyar nyelv választása gyakoribb.

Amikor Susan Gal, a Magyarországról elszármazott amerikai szociolingvista 1979-ben megjelentette úttörőnek számító tanulmányát a nyelvcsereéről, egy olyan nyelvcserehelyzetről írt, amelyben a burgenlandi magyarok nyelvcserejét elemezte. Az általa vizsgált őrségi közösségben a felsőri magyarok paraszti közössége gazdaságilag és társadalmilag nem tudott versenyezni a jó módú, polgárosult németajkúakkal, és körükben a német vált presztízsnyelvvé és a magyar tekintély nélküli családi nyelvvé. (Ismeretes szociolingvisztikai tény, hogy a magánszférára, a családra korlátozódó nyelv néhány generáción belül eltűnik.) Hasonló irányú, vagyis a magyart más nyelvvel (főleg angollal) felcserélő kutatásokat többek között Kontra Miklós és Bartha Csilla is lefolytatott, és ezek eredményei ma már beépültek a szociolingvisztikai tankönyvekbe. Ezeket a hagyományokat öregbítik méltó módon Borbély Anna vizsgálatai is (esetében egy ellenkező irányú, román–magyar nyelvcserehelyzetről), és a kapott eredményeknek szintén a szociolingvisztika törzsanyagában a helyük, tovább árnyalva a nyelvcserere vonatkozó ismereteinket. A monográfia a szerzőnek a nyelvcserevel kapcsolatos rendkívüli hozzáértéséről és jártasságáról tanúskodik. Kutatásaival olyan szabályosságokat tárt fel, amelyek nemcsak a vizsgált közösség, hanem általában nyelvcserehelyzetbe jutott csoportok (nyelvi) helyzetének teljesebb megértését teszik lehetővé, de egyben olyan stratégiák kiépítéséhez is irányelveket adnak, amelyekkel a nyelvcsere folyamatát irányítani lehet, esetleg megelőzni vagy visszafordítani.

GÖNCZ Lajos

KRÓNIKA

VÉGEL LÁSZLÓ TILTAKOZÓ LEVELE AZ SZRT-HEZ

A Szerbiai Rádió és Televízió Újvidéki Stúdiója 2003. szeptember 10-én ünnepélyesen köszöntötte a Belgrádba látogató Stjepan Mesić urat, Horvátország elnökét. Ebből az alkalomból volt a stúdió vendége Jovan Pejin történész, akivel új, a szakmai körökben még nem értékelt könyvről beszélgettek el. A televízió egyórás műsoridőt szentel a könyvnek, ami nagy szó, ha tudjuk, hogy az Európa-szerte nagyra értékelt Aleksandar Tišma egy könyve sem kapott ilyen kiadós műsoridőt. Ebből kiderül, hogy nem a történész Jovan Pejinről van szó, hanem az SZRT műsorkoncepciójáról. A műsorvezető teljes egyetértésével a vendég tájékoztatott bennünket, hogy Baranya ma horvát megszállás alatt van, hogy a szlovákok, a románok, s főképpen a magyarok a Vajdaságban közönséges kolonizátorok. A Szerbiai Rádió és Televízió említett műsora szerint magától értetődő, hogy a Vajdaságban nem léteznek horvátok, csak bunyevácok. A faji elemzés alapján a Szerbiai Rádió és Televízió arra a következtetésre jutott, hogy a magyarok nagyrészt szlávok, ezért van „olyan szép kerek arcuk”. A műsorvezető ezt nagy helyesléssel fogadta s megállapította, hogy vendége érvelése rendkívül színvonalas. Ez már a Szerbiai Rádió és Televízió egyértelmű üzenete volt.

Jovan Pejin állampolgár vélekedése az ő személyes lelkiismereti ügyét képezi. De hogyan tálalja mindezt a Szerb Rádió és Televízió, az már az illető intézmény, mindenekelőtt Crkvenjakov vezérigazgató ügye, aki az intézmény tavaszi tisztogatása után megújult erővel restaurálja azokat az eszméket, amelyek 2000. október 5-e után heves bírálat tárgyát képezték. A faji elemzések

és a „horvát okkupáció” konstatálása sem élvezhet prioritást az állami televízió műsorában, de mindezt Stjepan Mesić látogatására időzíteni, a Szerbiai Demokratikus Ellenzék politikájának kétszínűségét bizonyítja. Az első politikai kérdés, a második azonban erkölcsi is. Amilyen a politika, olyan az erkölcs! Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a Rádiódifúziós Tanács hallgatni fog, hallgatni fog Ruzskovszki tartományi tájékoztatási titkár, és hallgatni fog Korhecz, a tartományi kisebbségügyi titkár, Rasim Ljajić szövetségi kisebbségügyi miniszternek pedig nem lesz ideje felemelni a szavát, mert éppen valami multikulturális tortákkal ékesített multikulturális ünnepséget nyit meg. Mindezeket szem előtt tartva a tehetetlenség érzésével tiltakozom az állami televízió eme skandaluma és afférja ellen.

VÉGEL László

Újvidék, 2003. szeptember 11.

(A levél rövidített változatát a belgrádi Beta hírügynökség sugározta 2003. szeptember 11-én.)

DÍJAK

A NÉPMŰVÉSZET IFJÚ MESTERE
– Többek között Tényi Edit vajdasági népdalénekes vehette át a Népművészet Ifjú Mestere címet Budapesten augusztus 20-án. A címet azoknak a fiatal alkotó- és előadóművészeknek adományozzák, akik az egyes népművészeti ágakban kiemelkedő teljesítményt értek el.

ÚJRA NAGYAPÁTI-DÍJ – Több mint egy évtizednyi szünet után ismét odaítélték a Nagyapáti Kukac Péter Képzőművészeti Díjat, melynek alapítója a topolyai képviselő-testület és a Képes Ifjúság. A 2003. évi Nagyapáti Kukac Péter-díjat a zsűri (Csernik Attila, Kovačev Ninkov Olga és Náray Éva) Szarapka Tibor szabadkai szobrászművésznak ítélte oda az előző évi szabadkai és újvidéki kiállításain felmutatott eredményei alapján. Szarapka Tibor alkotásai a gondolati, érzelmi és erkölcsi

erők hiteles forrásai, művei a kortárs vajdasági művészet autentikus és meghatározó alkotásai. A díjat szeptember 15-én, a Topolyai Napok zárórendezvényén adták át.

MEGJELENT

Magyar László: *Tovattűnő évszázadok.* Életjel, Szabadka, 2003

Barácius Zoltán: *Ötgarasos színház.* Életjel, Szabadka, 2003

Vajdaság környezet-egészségügyi értékelése az ezredfordulón. VMTT, 2003

Vajdasági Magyar Tudományos Társaság: *Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002).* Atlantis, Újvidék, 2003

Ninkovné K. Olga Mária: *Emberközelben.* Almási Gábor élete és művészete. Logos, Tóthfalu, 2003

RENDEZVÉNY

SZENT ISTVÁN-NAPI ÜNNEPSÉG – A már hagyományossá vált Szent István-napi központi ünnepséget Szabadkán és Palicson idén augusztus 16-án tartották meg. A szabadkai Szent Teréz-székesegyházban megtartott püspöki szentmisét követően Palicson megnyílt a kézműves kirakodóvásár. Az ökumenikus kenyérszentelő után Kasza Józsefnek, a VMSZ elnökének és Juhász Ferencnek, Magyarország honvédelmi miniszterének ünnepi beszéde következett. Az esti műsorban a csókai Móra Ferenc Művelődési Egyesület férfikara lépett fel, majd ezt néppünnepély követte népi és fúvószenekarok fellépésével. A szabad-téri színpadon Koltay Gábor Honfoglalás című filmjét mutatták be.

HÁROMNAPOS SZÉKELY TALÁLKOZÓ – A bukovinai székelyek letelepedésének 120. évfordulóját ünnepelte a délbánáti Székelykeve, Hertelendyfalva és Sándoregyháza augusztus 22-étől 24-éig. A rendezvénysorozat három napig tartott a három helységben. Az ünnepélyre vendégek érkeztek az erdélyi Csernakeresztúrról, majd kilenc magyarországi településről (Bonyhád, Véménd, Lengyel, Somberek, Hidas, Cikó, Kakasd, Kéty, Tolna és Mőzs). A megnyitóünnepségen Potápi Árpád, a bonyhádi székhelyű Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének elnöke mondott beszédet.

X. VAJDASÁGI MAGYAR ÜNNEPI JÁTÉKOK – Az idei, sorrendben X. Vajdasági Magyar Ünnepi Játékok megnyitóját Titelen tartották meg augusztus 24-én. A megnyitót a titeli városközpontban, a Dísztéren volt, s felzárkózott a Titeli Nyári Napok kulturális rendezvény sorába. Az ünnepség előtt a fellépő csoportok felvontak a főutcán, majd a Dísztéren Milenko Ilic, a titeli község végrehajtó bizottságának elnöke, Slobodan Karanovic, a Szövetségi Kisebbségügyi Minisztérium tanácsosa kö-

szöntötte a jelenlévőket. Varga Imre, a HTMH főosztályvezetője a jelenlévők nagy tetszésére két nyelven (szerbül és magyarul) mondta el köszöntőjét. Végül még Dudas Károly, a VMMSZ elnöke és Babinszki József, a titeli Tiszavirág MME elnöke szólt az egybegyűltekhez. A műsorban a bácskossuthfalvi ifjúsági fúvószenekar mellett fellépett a horgosi Bartók Béla Közművelődési Egyesület Popogó táncegyüttese, a csókai Móra Ferenc ME Sóvirág táncegyüttese, a kishegyesi Petőfi Sándor Regetős táncegyüttese, az újvidéki Petőfi Sándor MME Csúrdöngölő táncegyüttese, a becsei Petőfi Sándor Magyar Kultúrkör Szelence táncegyüttese, a szabadkai Népkör Magyar Művelődési Központ táncegyüttese, az adai Aranykapu ME Kopogtató táncegyüttese, a topolyai Kodály Zoltán MMK Cirkalom táncegyüttese, a gombosi Arany János ME Gyöngyösbokréta táncegyüttese, továbbá a vendéglátó városból a Jovan Popovic ME tánc csoportja és a sajkaslaki Lokvanj ME csoportja. A titeli megnyitót követően egészen novemberig a tartomány több helységében bonyolódik majd le a X. Vajdasági Magyar Ünnepi Játékok tartalmas műsora.

51. ÍRÓTÁBOR KANIZSÁN – Szeptember 3-a és 6-a között rendezték meg Kanizsán az 51. Írótabort. A meghívott 50 frónak kb. fele látogatott el a rendezvényre, melynek nyitónapján hagyományosan megkoszorúzták az írótabori emlékművet a Népkertben, ahol ez alkalommal Vajda Gábor és Lazar Merkovici szólt az egybegyűltekhez. A városháza dísztermében, az ünnepélyes megnyitón Tari István, Sava Babić és Kanizsa polgármestere, Balla Lajos mondott köszöntőt. Csütörtökön kezdte meg munkáját az alkotóműhely szatÍRa címmel, majd egyes szerzők hagyományosan felkeresték a község iskoláit, hogy a tanulókkal rendhagyó irodalomórát tartsanak. Este bemutatták Vass Imre Farkasok

című könyvét, melyet Papp György és Koncz István méltatott. Pénteken a Szociográfiai Műhely szeptemberi tudományos tanácskozását tartották meg. A témák a következők voltak: Irodalmunk, kultúránk, nyelvünk, közösségünk esélyei a globalizáció korában; Társadalmi divatjelenségek, divatszenvedélyek; Önazonosságunk tényezői, folyamatai; Integráció és migráció – golyótas népességmozgások; Merre tartanak néphagyományaink? Családközösségek az ezredforduló után; Híradások az erőszakosan megcsönkült adorjáni családokról; Elhasonulások a kultúrafogyasztásban, recepcióban; Változási folyamatok irodalomképe; A nők helye és szerepe ma; A nyelvvesztés; Integrálódásunkról pozitív és negatív előjelekkel. A szombati tudományos tanácskozás címe Nyelvünk, irodalmunk és nemzeti kultúránk esélyei volt.

TOPOLYAI NAPOK – A szeptember 5-étől 15-éig tartó rendezvénysorozat keretében számos művelődési műsort kísérelhettek figyelemmel az érdeklődők. Ilyen volt a fennállásának 5. évfordulóját ünneplő Auror Beszédművészeti Műhely leg-sikeresebb szavalóinak a bemutatkozása, az irodalmi megemlékezés a 75 éve született Fehér Ferencről, az öt éve elhunyt Juhász Erzsébetről és a fiatalon elhunyt Nebojsza Istvánról. Az előbbieket emlékéltézte Bori Imre, valamint Faragó Kornélia, Gerold László és Harkai Vass Éva.

VAJDASÁGI VILLANÁSOK – A szeptember 7-én kezdődött, sorrendben 107. Budapesti Nemzetközi Vásáron vajdasági napot is tartottak, amelyen a tizenhat vajdasági kiállító között ott volt a Forum Könyvkiadó is legújabb termésével. A rendezvény keretében három rövidfilm-bemutató volt, amelyek során a közönség megismerkedhetett Siflis Zoltán Szabadkai anzix, ugyanennek a szerzőnek Az aracsi Pusztatemplom és Fejős Csilla–Ótos András A világ kulcsa, Nagy József mozgásszínész

alkotásával, valamint Szalai Attila Balkáni kaleidoszkóp most megjelent karikatúra-gyűjteményével. A rendezvényen a vajdasági magyar szellemi életéről Siflis Zoltán, Bordás Győző és Klemm József tartott ismertetőt.

VUJICSICS SZTOJÁN-EMLÉKTÁBLA – Szeptember 20-án Budapesten a Váci utca 66. szám alatti házon, ahol élt és alkotott, Vujicsics Sztoján (1933–2002) emléktáblát avattak. Az emlékünnepegen az íróra, művelődéstörténészre Juhász Ferenc akadémikus, Kossuth-díjas költő emlékezett.

KIÁLLÍTÁS

KALMÁR FERENC KIÁLLÍTÁSA – Kalmár Ferenc különleges faszobraiból szeptember elsején nyílt kiállítás a szabadkai Városháza előcsarnokában, abból az alkalomból, hogy a kiváló szobrászművész a Pro Urbe Dfj egyik kitüntetettje. A művész leginkább madarakat, bogarakat ábrázol, de az emberi tragédiák, az emberi fájdalom is foglalkoztatják, úgyhogy az utóbbi időben színes Krisztus-szobrokat is készített.

FOTÓKIÁLLÍTÁS A NÉPKÖRBE – A II. Interno Fesztivál keretében szeptember 11-én nyílt meg a Népkör körgalériájában Vörös Tibor Balázs erdélyi fényképész tematikus fotókiállítása. A kiállítás az erdélyi cigányok életét mutatja be. A megnyitón Papp Árpád és Ruffai Judit jellegmezte a művész alkotásait.

HANGVERSENY

ÚJVIDÉKI NYÁRI HANGVERSENYEK – Augusztus 10-én a pétervárad Szent György-templom átriumában a Magyar Virtuózok vonós kamarazenekar vendégszerepelt. Válogatást adtak elő J. S. Bach, F. Mendelssohn, G. Rossini, Wiener Leó és Liszt Ferenc műveiből. Szenthelyi Miklós, a szólista és karmester kettős sze-

repében vezette együttesét. A koncert vendégeként fellépő tehetséges fiatal ljubljanei Lana Trovovsekkel Bach közkedvelt d-moll kettős hegedűversenyét adta elő. Ezt követően még Mendelssohn ifjúkori d-moll hegedűversenyét mutatta be. Augusztus 14-én Predrag Đoković belgrádi kontratenor Svetlana Stojanović csemballóművész közreműködésével régi mesterek szerzeményeit tűzték a műsorra. Augusztus 26-án a szintén belgrádi Cello Quartette femmine (Sanja Jančić, Natalija Nezanceva, Tijana Miličević és Tijana Ivanović) válogatást adott elő latin-amerikai és örökzöld könnyűzenei szerzeményekből. Az újvidéki nyári hangversenyek záró akkordjai szeptember 10-én hangzottak el a péterváradai Szent György-templomban az újvidéki TAJJ vonósnegyes előadásában. Az első hegedű szólamát Aleksandra Krčmar, a másodikét Jovanka Letić szólaltatta meg, brácsán Jelena Filipović, gordonkán Kalmár Tímea játszott. Műsoruk két évszázad zenéjét ölelte fel: Mozart Vadászat című életvidám B-dúr vonósnegyesét, Borodin D-dúrban írt népzenei ihletésű alkotását és Sosztakovics drámai erejű, meditatív Nyolcadik kvartettjét.

LÉVAY SZILVESZTER SZABADKÁN – Szeptember 2-án nagy sikerű koncertet tartott a szabadkai származású Lévay Szilveszter. Felcsendültek Lévay opusából olyan zeneszámok, mint a Lady Bump, illetve a Grammy-díjas Fly Robin, fly. A zenei esten még olyan kiváló előadóművészeknek tapsolt a szabadkai nagyrédemű, mint a budapesti Janza Kata, Siménfalvi Ágota, Szolnoki Tibor, Szabó P. Szilveszter és Dolhai Attila, a belgrádi Aleksandra Kovač és énekegyüttese, Zo-

ran Šandorov, Bunford Gábor és együttese, a budapesti Operettszínház vonósegyüttese, valamint Lévay és Lévay Szilveszter testvérei: Lévay Tibor és Lévay László. Az esten elhangzott Lévay Szilveszternek az a szerzeménye, amelyet az 1962-es Szabadkai Ifjúsági Dalfesztiválon három díjjal jutalmaztak, és szó volt arról is, hogy hamarosan elkészül a Rebeka című musical, amelynek a bemutatója Japánban lesz.

IX. JAZZ, IMPROVIZATÍV ZENE . . . – Szeptember 11-e és 13-a között tartották meg Kanizsán az idei dzsesszfesztivált, mely a piactéri bemutatóval kezdődött meg ifj. Burány Béla és Geröly Tamás szereplésével. Este Laura Peić grafikakiállítását Miroslav Jovancić nyitotta meg. A művésznőt is a dzsessz ihlette meg egyes korszakaiban. Jazz, improvizatív zene . . . címmel hivatalosan Dragan Srečkov tartományi művelődésügyi titkár Vass Lajossal, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának képviselőjével közösen nyitotta meg a rendezvényt. Fellépő előadók voltak: Tóth Viktor Kv-rtett (H); Nils Wogram-Simon Nabatov duó (D); Nikola Mitrović-trió (SCG/SWE); Sár és zene, a Föld szeleme Dresch Dudás Mihály (H); Dél-Alföldi Szaxofon Együttes (H+SCG); Szentmihályi Rezesbanda (SCG); Szelevényi Ákos (F); Egyszólam Együttes (H); Berecz András – ének; Juhász Zoltán – furulyák; Sáringer Kálmán – furulyák; Grujić Workshop & Jel Színház és barátai (Bicskei István, Csernik Árpád); Anthony Braxton-Szabados György-Vladimir Taraszov trió (premier, USA-H-LIT); Lá Compagnie des Musiques á ouir (F).

SMIT Edit összeállítása

A FORUM KÖNYVKIADÓ 2003. ÉVI KIADVÁNYAI

- Végel László: *Parainézis* (regény)
Brasnyó István: *Vakta* (regény)
Deák Ferenc: *Rétegek* (regény)
Pap József: *Vesződéségek* (versek)
Harkai Vass Éva: *A város bejáratánál* (versek)
Danyi Zoltán: *Árcsúszik kékbe* (versek)
Bányai János: *Egyre kevesebb talán* (tanulmány)
Hózsza Éva: *A novella új neve* (tanulmány)
Silling István: *Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük* (tanulmány)
Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz II.*
Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz III.*
Káich Katalin: *A nagybecskereki magyar színjátszás története és repertórium*
II. (tanulmány)
Káich Katalin: *Írások a lélek útjairól* (esszék)
Csorba István: *Toronyiránt* (publicisztika)
Németh Ferenc: *Úri világ Torontálban* (tanulmány)
Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok III.*
Nagy Sívó Zoltán: *A főváros árnyékában* (tanulmány)
35 éve együtt (A jugoszláviai magyar televíziózás története)
A *Kalangya* Kosztolányi-számának reprintje
Tibor Varadi–Bernadet Bordaš–Gašo Knežević: *Medunarodno privatno pravo*
(egyetemi tankönyv)
Jedina priča (Válogatás az 1990 és 2000 között megjelent vajdasági magyar
prózából; Vickó Árpád fordítása)
Vida Ognjenović: *Az öreg falióra* (elbeszélések; Borbély János fordítása)

ELŐKÉSZÜLETBEN

- Vukovics Géza: *Villanások* (publicisztika)
Bori Imre: *Ezer éve itt* (helytörténet)
Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*
Papp Richárd–Hajnal Virág: „*Mint leveleket a vihar . . .*” (tanulmányok)
Hornyik György: *Szőlőindák között* (ifjúsági regény)
Böndör Pál: *Kóros elváltozások* (versek)
Gulyás József: *Közel és távol* (versek)

Helyesbítés

Folyóiratunk előző, július–augusztusi számában Török Csaba *Hej, Thököly, hej, Tokaji* című versének utolsó sorába (a 762. oldalon) értelemzavaró sajtóhiba került, ezért megismételjük, helyesen, a zárósort:

” – minden határon túllátó fejedelmek.”

Olvasóink és a szerző elnézését kérjük.

A szerkesztőség

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Ózer Ágnes: Kállay Benjáminről halálának századik évfordulóján (*tanulmány*) 962

Kerekes László (Berlin): Weidenheim (*esszé*) 974

Boško Ivkov: A Tisza (*esszé*) 994

EMLÉKEZTETŐ

Vecsey Beatrix (Debrecen): „Hogy lehetőségeinkhez méltók legyünk” (*tanulmány*) 1000

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Hózsza Éva: A lét megtisztítása (Káich Katalin: *Írások a lélek útjaitól*) 1010
Sárvári V. Zsuzsa: Egy művelődéstörténeti könyvről (Virág Gábor: *Kishegyes*) 1013

Teofil Pančić: Párhuzamos prózavilág (*Jedina priča*) 1015

Göncz Lajos: Szociolingvisztikai kutatások a nyelvcsereéről (Borbély Anna: *Nyelvcsere*) 1017

KRÓNIKA

Végel László tiltakozó levele az SZRT-hez 1022

Smit Edit összeállítása 1023

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia és az Illyés Közalapítvány
támogatta

DELTA BANK

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2003. szeptember. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéllalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457–216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160–15290–87-es zsírósámlára (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2003-ra belföldön 1000 dinár. Egyes szám ára 100, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Agapé nyomdájában Újvidéken – YU ISSN 0350–9079